

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
SOCIALINĖS POLITIKOS KATEDRA

RIMA BOIKIENĖ
(Socialinio darbo programos neakivaizdinės magistrantūros studijos)

**SOCIALINIŲ PASLAUGŲ RIZIKOS VAIKAMS POREIKIO IR PASIŪLOS
ĮVERTINIMAS ŽEMĖLAPIŲ METODU: MARIJAMPOLĖS SAVIVALDYBĖS
SENIŪNIJOS**

Magistro baigiamasis darbas

VADOVAS: *Prof. dr. Vida Kanopienė* □

.....
(parašas)

KONSULTANTAS: Lekt. Vida Česnuitytė

.....
(parašas)

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	3
1. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ SAMPRATA	6
1.1. Apibrėžimas, funkcijos, tikslai	6
1.2. Socialinių paslaugų ir socialinio darbo santykis.....	7
1.3. Socialinių paslaugų poreikio įvertinimas	8
2. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ SISTEMA VALSTYBĖS SOCIALINĖJE POLITIKOJE	15
2.1. Socialinių paslaugų sistemų organizavimas valstybėse.....	15
2.2. Socialinės rizikos šeimų pagalbos sistema	19
2.3. Socialinių paslaugų sistemos užsienio šalyse.....	24
2.4. Socialinių paslaugų sistemos samprata Lietuvos Respublikos įstatymuose ir poįstatyminiuose aktuose	33
2.5. Socialinės paslaugos Lietuvoje 2005 m.	38
3. RIZIKOS GRUPĖS VAIKAI	43
3.1. Rizikos grupės vaikams bei jų šeimoms būdingi bruožai	43
3.2. Socialinės rizikos vaikų grupės	45
3.3. Rizikos grupės vaikų elgesio problemų sunkėjimo priežastys	46
4. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ RIZIKOS VAIKAMS TYRIMAS MARIJAMPOLĖS SAVIVALDYBĖJE	50
4.1. Tyrimo metodologija.....	50
4.2. Socialinių paslaugų poreikis ir pasiūla.....	51
4.2.1. Pagrindiniai socialinių paslaugų poreikiai savivaldybėje.....	51
4.2.2. Pagrindinės teikiamos paslaugos savivaldybėje	53
4.3. Miesto ir kaimo seniūnijų poreikių socialinėms paslaugoms palyginimas	55
4.4. Skyriaus išvados	60
IŠVADOS	62
REKOMENDACIJOS	64
LITERATŪROS SĄRAŠAS	65
SANTRAUKA	67
SUMMARY	68
PRIEDAI	71

IVADAS

Temos aktualumas. Lietuvoje socialinių paslaugų šeimai ir vaikams tema jau yra nagrinėta įvairiais aspektais. R. Klevinskienė (2004) nagrinėjo socialinių paslaugų, teikiamų vaikui ir šeimai problemas ir perspektyvas. V. Arcabienė (2003) analizavo socialines paslaugas probleminėms šeimoms ir vaikams Jungtinių Tautų Vaiko teisių Konvencijos kontekste. G. Dzikaitė (2004) nagrinėjo socialines paslaugas, kurios yra teikiamos šeimai auginančiai vaikams su protine negalia. O B. Kubilienė (2004) nagrinėjo kiek kitą aspektą – socialinių paslaugų problematiką šeimai globojančiai asmeni – suaugusį ir vaiką – su protine negalia. Tačiau socialinių paslaugų poreikio ir pasiūlos aspekto dar nėra tyrinėta, taip pat netyrinėta socialinės paslaugos, kurios teikiamos rizikos grupės vaikams.

Darbo tema yra **aktuali**, kadangi pastaruoju metu visoje šalyje išryškėja poreikis socialinių paslaugų įvairioms asmenų grupėms plėtrai, jų kiekybinių bei kokybinių pokyčių įgyvendinimui. Be to, socialinių paslaugų poreikis socialinės rizikos vaikams ir šiuo metu teikiamų tokio pobūdžio paslaugų efektyvumas Marijampolės savivaldybėje nėra pakankamai ištirtas.

LR Vyriausybės patvirtintoje Socialinių paslaugų infrastruktūros 2007- 2009 m. plėtros programoje pripažįstama, kad Socialinių paslaugų tinklo išplėtojimas, paslaugų kokybė bei įvairovė nėra pakankami (LR Vyriausybės nutarimas Dėl socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 2007-2009 metų programos patvirtinimo) Tai ypač pasakytina apie socialines paslaugas labiausiai pažeidžiamai visuomenės daliai - vaikams.

Šis magistro darbas – pirmasis bandymas pažvelgti į socialines paslaugas, kurios teikiamos rizikos vaikams, poreikio ir pasiūlos santykio, aspektu.

Tyrimo problematika. Kasmet didėjantis socialinių paslaugų vaikams poreikis pranoksta esamus bendruomenių ir savivaldybių išteklius. Didėjantis valstybės dėmesys socialinėms paslaugoms, jų kokybės bei efektyvumo didinimui, pasireiškia augančiu šios srities finansavimui, tobulinama teisine baze, įgyvendinamomis socialinių paslaugų plėtrą skatinančiomis programomis ir strategijomis. Tačiau socialinės paslaugos ne visada atlieka joms keliamus uždavinius, nors ir vaidina vis svarbesnį vaidmenį valstybės socialinės apsaugos sistemoje. Klientams ne visuomet sudaroma galimybė pasinaudoti socialinėmis paslaugomis, arba teikiamos paslaugos nėra efektyvios ir iš esmės nesprendžia joms keliamų uždavinių. Dėl šių priežasčių gyventojų požiūris ir nuomonė gana dažnai nesutampa su valstybės vykdoma politika, kyla klausimų dėl socialinių paslaugų efektyvumo, pakankamumo, naudingumo, reikalingumo. Kyla klausimas, kas jiems padeda, kokios socialinės paslaugos teikiamos rizikos vaikams yra teikiamos, kokių dar trūksta. Šis klausimas Lietuvos moksliniu aspektu nėra

nagrinėtas. Tai paskatino giliau pažvelgti, kokios paslaugos yra teikiamos, kokių trūksta būtent rizikos grupės vaikams bei koks socialinio darbuotojo vaidmuo teikiant socialines paslaugas.

Darbo tikslas. Įvertinti socialinių paslaugų rizikos vaikams poreikį ir pasiūlą Marijampolės savivaldybės seniūnijose.

Darbo objektas: socialinių paslaugų rizikos vaikams poreikio ir pasiūlos santykis.

Darbo uždaviniai:

1. Išnagrinėti mokslinės literatūros šaltinius nagrinėjančius socialinių paslaugų poreikį ir pasiūlą rizikos grupės vaikams:

- Išnagrinėti darbo su rizikos grupėmis sistemos ypatumus Lietuvoje ir ES šalyse narėse bei kitose gerovės valstybėse.
- Išanalizuoti rizikos veiksnius, jų dinamiką (*arba tendencijas*), ankstyvą išaiškinimą bei prevenciją.
- Išanalizuoti socialinio darbuotojo vaidmenį teikiant paslaugas rizikos grupės vaikams.

2. Įvertinti socialinių paslaugų rizikos vaikams poreikį Marijampolės savivaldybės seniūnijose.

3. Įvertinti socialinių paslaugų rizikos vaikams pasiūlą Marijampolės savivaldybės seniūnijose.

4. Palyginti socialinių paslaugų rizikos vaikams poreikio ir pasiūlos santykį.

Hipotezės:

1. Socialinių paslaugų, kurių rizikos grupės vaikams reikia, Marijampolės savivaldybės seniūnijose nėra teikiama pakankamai: nepakanka kiekio, nėra pakankamas spektras.
2. Marijampolės savivaldybės miesto ir kaimo seniūnijos skirsis pagal rizikos grupes bei teikiamas paslaugas.

Darbo metodai:

- mokslinės literatūros analizė;
- žemėlapių metodas.

Literatūros šaltinių analizė taikoma tyrinėjant įvairias teorines perspektyvas, jų svarbą, analizuojant socialinio darbuotojo vaidmenį bei rizikos vaikų socialinių paslaugų poreikio ir pasiūlos santykį.

Žemėlapių metodas. Taikomas, siekiant nuodugniau pažinti tiriamąjį reiškini, gauti išsamesnės informacijos apie socialinių paslaugų rizikos vaikams poreikį socialinio darbuotojo veiklos aspektu; įvertinti egzistuojančio socialinių paslaugų tinklo rizikos vaikams atitikimą tokių paslaugų poreikiui.

Praktinė darbo reikšmė. Tikimasi, kad socialinių paslaugų rizikos grupės vaikams

pasiūlos ir paklausos santykio įvertinimas suteiks galimybę pamatyti, kokių socialinių paslaugų seniūnijose trūksta, kokių paslaugų turėtų daugėti, ką reikėtų keisti, kurios socialinės paslaugos galbūt yra nereikalingos arba neveiksmingos Marijampolės savivaldybės seniūnijose.

1. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ SAMPRATA

1.1. Apibrėžimas, funkcijos, tikslai

Socialinės paslaugos – tai paslaugos, kurių tikslas ne pelno siekimas, o poreikių tenkinimas. Terminas „socialinės paslaugos“ labai populiarus, kai kalbama apie šiuolaikinės valstybės pagalbą žmogui, apie vadinamos gerovės valstybės (angl. welfare state) teikiamas socialines garantijas. Tačiau atskirose šalyse šio termino samprata labai įvairi ir terminas „socialinės paslaugos“ apibūdina gana skirtingus dalykus (Žalimienė, 2003). Lietuvos socialinės paramos koncepcijoje socialinė globa apibūdinama kaip socialinių paslaugų visuma (Žalimienė, 2003). Socialinės paslaugos – tai paslaugos kuriomis siekiama panaikinti socialinę atskirtį, remti asmenų lygiateisiškumą, įsitraukimą į bendruomenę teikiant paslaugas labiausiai pažeidžiamoms žmonių grupėms (Social services in Europe, 2000): šeimoms, vaikams, jaunimui, bedarbiams, imigrantams, benamiams, pabėgėliams ir kitiems. Socialinės paslaugos - socialinio darbo organizavimas ir vadovavimas jam (Baugh, 1992). Socialinės paslaugos - pagalba asmenims ne pinigais, siekiant juos integruoti į visuomenę.

Taigi socialinės paslaugos išskiriamos iš socialinės apsaugos sistemos remiantis **keturiais kriterijais:**

- formos - tai pagalba nepinigine forma;
- tikslo - siekiama padėti socialiai pažeidžiamiems visuomenės nariams, užtikrinti jų integraciją į visuomenės gyvenimą;
- finansavimo būdo - teisė į paslaugas dažniausiai neparemta kliento įnašų mokėjimu, išlaidų;
- kompensavimo būdo - tai valstybės subsidijuojamos paslaugos, klientas už jas moka ne rinkos kainomis arba visai nemoka (Žalimienė, 2003).

Plačiausiai vartojamas ir pakankamai konkretaus turinio socialinių paslaugų siauruoju požiūriu termino apibrėžimas yra „asmeninės socialinės paslaugos“. Tai paslaugos, kurias teikia viešosios, ne pelno ar pelno institucijos ir savipagalbos iniciatyvos. Terminas „asmeninės socialinės paslaugos“ neapima sveikatos priežiūros, švietimo, kultūros, sporto paslaugų, paslaugų, kurios remiamos finansavimu per socialinio draudimo sistemą (pvz., pensijų ar ligos pašalpų mokėjimas) ar yra tik paprasta pinigų perdavimo akcija (pvz., vaiko globos pašalpa) (Social services in Europe, 2000). Tokia socialinių paslaugų samprata remiamasi ir šiame darbe.

Pagrindinės socialinių paslaugų funkcijos:

- Prevencinė - padėti užkirsti kelią problemai atsirasti;
- Globos, apimanti socialinį palaikymą, integraciją, asmens statuso išlaikymą;

- Kontrolės, kuria siekiama apsaugoti visuomenę nuo stresinių, sudėtingų situacijų (pvz., vaikų išnaudojimo).

Šios funkcijos realioje veikloje nėra „grynos“, o susijusios, viena kitą papildo. (Social services in Europe, 2000).

Socialinių paslaugų tikslai. Pagrindinis socialinių paslaugų tikslas - patenkinti asmenų gyvybinius poreikius ir sudaryti žmogaus orumą nežeminančias sąlygas, kai jie patys nepajėgūs to pasiekti savarankiškai (Gustainienė, 2005).

Galutinis socialinių paslaugų tikslas - atkurti asmenų gebėjimą funkcionuoti visuomenėje, kad jie patys galėtų savimi toliau savarankiškai rūpintis.

Socialinės paslaugos teikiamos ir prevencijos tikslais, kad būtų užkirstas kelias problemoms atsirasti (LR socialinių paslaugų įstatymas, 2006).

Socialinės paslaugos šiame darbe analizuojamos kaip pagrindinė socialinio darbo, socialinės pagalbos organizavimo forma šiuolaikinėje valstybėje. Taigi socialinių paslaugų terminas veiklos turinio požiūriu bus neatskiriamas nuo socialinio darbo supratimo.

1.2. Socialinių paslaugų ir socialinio darbo santykis

A. Socialinis darbas = Socialinės paslaugos (Žalimienė, 2003):

- 1) Pagal pagalbos tikslą tiek socialinis darbas, tiek socialinės paslaugos yra tapatūs dalykai. Tikslas - atkurti, padėti palaikyti asmens santykius su visuomene, kai jis pats nepajėgia to padaryti.
- 2) Pagal pagalbos objektą ir socialinis darbas, ir socialinės paslaugos yra tapatūs dalykai. Pagalbos objektas - individas, šeima, bendruomenė.

B. Socialinis darbas ≠ Socialinės paslaugos (Baugh, 1992):

Pagalbos turinio, organizavimo požiūriu socialinio darbo ir socialinių paslaugų sąvokų tapatinti negalima. Socialinės paslaugos turinio požiūriu apima platesnį veiklos lauką negu socialinis darbas, socialinio darbo paslaugų teikimas. Šiandienėje valstybėje socialinis darbas dažniausiai atliekamas kaip socialinės paslaugos teikimas. Socialinis darbas, kaip metodų taikymas, yra tik viena socialinių paslaugų proceso dalis. Kita dalis - tų metodų taikymo organizavimas: visa aplinka, priemonės, materialinė bazė, žmogiškieji išteklių, užtikrinantys konkretaus socialinio darbo vyksmą (pvz., individualus darbas, darbas su šeima, darbas bendruomenėje). Taigi socialinės paslaugos teikimas - socialinio darbo metodų naudojimas ir kita reikalinga kliento poreikiams tenkinti veikla tam tikroje organizacinėje aplinkoje, siekiant išspręsti kilusias kliento problemas. Tačiau stacionari globa, kaip socialinė paslauga, aprėpia ne tik socialinio

darbuotojo naudojamus metodus, bet ir kitų specialistų veiklą ir visą aplinką, kurioje paslaugų gavėjas gyvena, t. y. socialinė paslauga apima daugiau ir plačiau, negu socialinis darbas kaip profesinė veikla ir metodas. Kita vertus, socialinės paslaugos ar socialinių paslaugų įstaigos negalime įsivaizduoti be socialinio darbuotojo veiklos, jo teikiamos pagalbos, naudojant šios profesijos metodus. Socialinių paslaugų sistemoje ar įstaigoje viena iš teikiamų paslaugų visada yra socialinis darbas (galima sakyti ir socialinio darbo paslauga). Kita vertus, ši paslauga gali būti konkretinama ir vadinama pagal savo turinį: pvz., socialinis darbuotojas organizuoja aprūpinimą kompensacine technika arba nemokamą maitinimą mokyklose.

Tačiau kalbant apie socialinių darbuotojų veiklą socialinių paslaugų įstaigose, būtų tiksliau sakyti, kad jie teikia socialinio darbo paslaugas, o ne socialines paslaugas.

1.3. Socialinių paslaugų poreikio įvertinimas

Paslaugų poreikio vertinimo samprata ir kriterijai. Paslaugų poreikis - tai objektyvių sąlygų, aplinkybių nulemta kliento būklė, situacija, kai klientui reikia socialinių paslaugų, kurios padėtų jam išspręsti kilusias problemas (užtikrintų socialinės integracijos prielaidas, efektyvų socialinį funkcionavimą ar pan.). Poreikiai negali būti tapatinami su norais. Poreikių mastas netapatinamas ir su ištekliais, kuriais disponuojama poreikiams tenkinti. Išteklių dažniausiai yra mažesni negu poreikiai, todėl visada svarbu išskirti prioritetinius poreikius. Poreikiai turi būti nustatomi nepriklausomai nuo išteklių. Pavyzdžiui, savivaldybės administracijai nustačius poreikius, kitas žingsnis yra nustatyti prioritetus, atsižvelgiant į turimus ar numatomus išteklius (Žalimienė, 2003).

Socialinių paslaugų poreikių vertinimas - „tai asmens, bendruomenės paslaugų poreikių identifikavimas bei jų dydžio nustatymas konkrečioje teritorijoje“ (Gates, 1980).

Socialinių paslaugų poreikių įvertinimas yra pirmas žingsnis organizuojant ir teikiant paslaugas. Paslaugų poreikio vertinimo procedūra yra labai svarbi paslaugų teikimo sėkmei. Poreikio vertinimo reikšmingumas grindžiamas tokiais argumentais(Gates, 1980):

- Poreikio vertinimas užtikrina, kad paslaugos bus suteiktos tiems, kuriems labiausiai jų reikia;
- Garantuojama klientui tinkamus paslaugų teikėjus ir adekvačias jo būklei;
- Objektyvus poreikio vertinimas, užtikrina racionalų išteklių paskirstymą; išsamus ir daugiapusis vertinimas svarbus sėkmingai socialinei reabilitacijai ar integracijai.

Socialinių paslaugų poreikio vertinimas turi:

- remtis aiškiai apibrėžtais ir viešais kriterijais;
- priklausyti nuo bendruomenės išteklių;
- būti vertinamas specialistų, įtraukiant klientą, jo aplinką, paslaugų teikėjus.

Kriterijai yra **bendri** (principiniai, rėminiai), tinkami visoms paslaugų rūšims, ir **detalūs**, specifiniai tam tikroms rūšims. Nuo taikomų kriterijų priklauso paslaugų gavėjų skaičius, paslaugų apibrėžtumas. Taikant bendrus, principinius (plačius) kriterijus, paslaugų gavėjų skaičius didėja. Taikant detalius, specifinius kriterijus, paslaugų gavėjų skaičius mažėja. Norint suformuoti naujos paslaugos atsiradimo prielaidas, įrodyti naujos paslaugos reikalingumą (dažniausiai socialinių paslaugų tinklo formavimo stadijoje, pvz., postkomunistinėse šalyse) paprastai naudojami platesni, bendresni poreikio vertinimo kriterijai (Žalimienė, 2003).

Specialūs kriterijai gali būti siejami ne tik su paslaugos pobūdžiu ir klientų grupės specifika, bet ir su kliento gyvenamosios vietos ypatybėmis (Gates, 1980).

Specialūs kriterijai:

- tam tikroms paslaugų rūšims (stacionarios, dienos globos, laikino apgyvendinimo ir kt. paslaugoms);
- gavėjų grupėms (vaikams, pagyvenusiems, neįgaliems asmenims, rizikos grupėms);
- regionams (kaimui, miestui).

Oficialiai patvirtinti kriterijai būtini siekiant užtikrinti:

- asmens teisę į paslaugas;
- paslaugų adekvatumą, kompleksškumą;
- racionalų paslaugoms skiriamų išteklių panaudojimą.

Poreikių vertinimas bendruomenės ir individo lygmeniu. Socialinių paslaugų poreikių vertinimas bendruomenės lygmeniu skiriasi nuo poreikių vertinimo individo lygmeniu. Šie du poreikių vertinimo lygmenys skiriasi tiek poreikių vertinimo kriterijais, tiek būdais ir vertinimo metodais (Žalimienė, 2003). Detalizuojant poreikių vertinimo lygmenis, galima išskirti socialinių paslaugų poreikių vertinimą:

- šalies (nacionaliniu) lygmeniu;
- regiono (apskritis, kaimo, miesto) lygmeniu;
- bendruomenės (savivaldybės, seniūnijos) lygmeniu;
- individo, asmens lygmeniu.

Paslaugų poreikio vertinimas bendruomenės lygmeniu. Savivaldybės ir nacionaliniu lygmeniu socialinių paslaugų poreikį reikia vertinti formuojant socialinę politiką.

Šį poreikių vertinimą būtų tiksliau vadinti poreikio masto nustatymu, kadangi jis tiesiogiai nesusijęs su konkrečiais klientais. Bendruomenės lygmeniu socialinių paslaugų poreikio vertinimas yra reikalingas (Žalimienė, 2003):

- vertinti esamą situaciją, identifikuoti socialines problemas;
- nustatyti paslaugų prioritetus, pagrįsti finansinių išteklių paskirstymą;

- geresniam paslaugų teikėjų savitarpio supratimui ir bendradarbiavimui atsirasti.

Poreikis dažniausiai vertinimas pagal tam tikras metodikas, kurios apibrėžia poreikio vertinimo metodus, būdus, kriterijus. Gera poreikio vertinimo metodika yra vienas iš pagrindinių dalykų pasiekti, užtikrinti praktinį paslaugų taiklumą ir adekvatumą. Be to, tokia metodika padeda suderinti paslaugų paklausą ir pasiūlą. Žinant poreikius ir turimus išteklius galima ieškoti būdų iš turimų išteklių patenkinti nustatytus poreikius, numatyti, kokie papildomi ištekliai gali būti įtraukti, kokie poreikiai tenkinami vėliau (Gates, 1980).

Vertinant poreikius tiek bendruomenės, tiek individo lygmeniu reikia įtraukti ir papildomų kriterijų, kurie tiesiogiai nerodo poreikio masto, bet yra svarbūs organizuoti poreikio tenkinimą. Pavyzdžiui, kliento gyvenamosios aplinkos kontekstas ar bendruomenės socialinio - ekonominio išsivystymo lygis suteikia paslaugų organizatoriams ir teikėjams galimybę tiksliau nustatyti socialinės problemos esmę ir geriau panaudoti turimus išteklius. Tai labai akivaizdu lyginant socialinių paslaugų teikimo skirtumus mieste ir kaime (Lewis et al., 1983). Kaime labai svarbią įtaką poreikiams tenkinti daro geografinė kliento gyvenamoji vieta - atstumas iki didesnės gyvenvietės, iki pagrindinių susisiekimo magistralių, sveikatos priežiūros arba švietimo paslaugų įstaigų ir pan. Kitas svarbus kaimo bendruomenės skirtumas - vyraujanti ekonominės veiklos rūšis. Kaimo bendruomenėse vyraujanti žemės ūkio veikla ar gyvenimo būdas kaime sukuria daug specifinių vyresnio amžiaus gyventojų problemų, kurių nėra mieste. Tai lemia socialinių paslaugų poreikių struktūrą (Žalimienė, 2003).

Poreikių nustatymo būdai bendruomenės lygmeniu. Galima išskirti keletą bendriausių socialinių paslaugų poreikio nustatymo būdų (Lewis et al., 1983).

Socialiniai rodikliai. Tai kiekybinis įvairių bendruomenės gyvenimo sričių vertinimas, kuris nėra tiesiogiai paslaugų poreikis, bet rodo poreikio mastus. Tokie rodikliai yra: demografiniai bendruomenės ypatumai, socialiniai-ekonominiai rodikliai, sveikatos, išsilavinimo lygis, apsirūpinimas būstu, šeimos struktūra, saugumas ir pan. Šie rodikliai informuoja apie socialinės rizikos veiksnių apimtį. Be to, tokia informacija yra būtina rengiant konkrečias socialinių paslaugų programas. Pavyzdžiui, steigiant bendruomenės centrą būtina turėti informaciją apie sveikatingumo lygį bendruomenėje, susisiekimą, gyventojų skaičių ir tankumą, šeimų struktūrą ir kultūros tradicijas.

Tačiau būtina pažymėti, kad šie skaičiai nerodo realaus socialinių paslaugų poreikio. Tai - socialinių paslaugų poreikio mastas, o realus tam tikrų klientų grupių poreikis gali būti nustatytas tik naudojant asmens paslaugų poreikio nustatymo metodikas.

Tiesiogiai su paslaugų poreikiu yra susijusi įvairių įstaigų (pvz., ministerijų, statistikos institucijų) statistinė, žinybinė informacija. Pavyzdžiui, potencialų stacionarių globos paslaugų poreikį apibūdina Statistikos departamento renkama informacija apie pateiktą

prašymų gauti paslaugą skaičių. Dabar valstybinėje statistikoje yra statistinė eilutė „Prašymai apgyvendinti suaugusiųjų globos įstaigose“, kuri fiksuoja prašymus apgyvendinti neįgaliųjų ir senyvo amžiaus žmonių globos įstaigose.

Bendruomenės narių sociologinė apklausa, naudojant anketas, apklausą telefonu, asmeninius interviu siekiant išsiaiškinti bendruomenės gyventojų charakteristikas, poreikius, troškimus. Apklaunami visi bendruomenės gyventojai arba tik tam tikrų socialinių grupių, turinčių specifinių poreikių, atstovai. Tai palyginti brangus ir sudėtingas metodas, todėl nėra dažnai naudojamas (Lewis et.al., 1983).

Socialinių paslaugų teikėjų apklausos padeda nustatyti, kokios paslaugos yra teikiamos bendruomenėje, kiek yra paslaugų gavėjų, jų struktūrą ir pan. Ši informacija yra ypač svarbi, kai planuojamas įvairių socialinių paslaugų teikimas skirtingu teritoriniu-administraciniu lygiu ar tarpregioninėse socialinių paslaugų įstaigose.

Atviri bendruomenės susirinkimai yra vienas iš būdų nustatyti socialinių paslaugų poreikį, jų plėtojimo prioritetus (Žalimienė, 2003).

Ekspertų apklausa. Dažnai pradinis problemų ar socialinių paslaugų poreikių nustatymas prasideda nuo informacijos, kurią suteikia vietos bendruomenės lyderiai, visuomeninės organizacijos, socialinio darbo organizatoriai, kiti specialistai, kurie yra šios srities žinovai. Jie ne tik nurodo tam tikrų socialinių paslaugų poreikį, bet ir padeda identifikuoti kitus rodiklius. Jeigu šalyje nėra bendros, universalios poreikių vertinimo metodikos, bendruomenės naudoja skirtingas poreikio vertinimo metodikas (Social services in Europe, 2000). Bendros metodikos naudojimas sudaro prielaidas palyginti bendruomenių poreikio apimtį ir struktūrą. Tai leidžia išvelgti ir foninius paslaugų poreikio skirtumus.

Individo paslaugų poreikio vertinimas. Individo paslaugų poreikio vertinimo metodikos gali būti labai skirtingos, tačiau visų jų tikslas - įvertinti asmens savarankiškumą plačiuoju (fizinio, psichologinio, socialinio) požiūriu (Lewis et.al., 1983). Vertinant fizinį asmens savarankiškumą dažniausiai naudojamos iš sveikatos apsaugos sistemos perimtos negalios lygio nustatymo metodikos. Tačiau fizinį asmens savarankiškumą ribojančios charakteristikos yra tik vienas iš pagrindinių kriterijų skiriant socialines paslaugas. Vertinant poreikį turi būti įvertinama visa kliento aplinka: būstas, šeima, artimieji, kaimynystės ryšiai ir pan.

Paslaugų poreikio vertinimas remiasi dviem pagrindiniais vertinimo aspektais (Žalimienė, 2003):

1 etapas: Asmens savarankiškumo vertinimas, nustatant jo gebėjimo savarankiškai tvarkytis laipsnį;

2 etapas: Finansinis įvertinimas, susijęs su asmens, kuriam reikia pagalbos dėl nepakankamo savarankiškumo, paslaugų apmokėjimo klausimais.

Kadangi socialinės paslaugos yra mokamos, antru poreikio vertinimo etapu (atlikus asmens poreikių vertinimą ir paskyrus tuos poreikius atitinkančias paslaugas), atliekamas asmens (šeimos) pajamų vertinimas. Šis vertinimas yra būtinas, norint nustatyti, ar klientas gali ir kiek gali mokėti už paslaugas. Tačiau visos būtinos pagal poreikio įvertinimą paslaugos turi atitikti nustatytus standartus, nepaisant klientų galimybės mokėti. Paslaugos teikiamos pagal poreikius, o mokama pagal kliento finansinį pajėgumą. Papildomos paslaugos teikiamos ne visiems pageidaujantiems, bet tik tiems klientams, kurie gali už jas mokėti.

Socialinių paslaugų poreikio nustatymas Lietuvoje. (Dėl asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo ir senyvo amžiaus asmens bei suaugusio asmens su negalia socialinės globos poreikio nustatymo metodikos patvirtinimo, 2006).

Asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikį nustato socialiniai darbuotojai, paskirti savivaldybės institucijos nustatyta tvarka.

Pagrindiniai asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo principai yra šie:

- Tikslingumas. Asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikis nustatomas, siekiant išsiaiškinti, kokie yra asmens (šeimos) poreikiai ir kokios socialinės paslaugos yra reikalingos, kad šie poreikiai būtų patenkinti bei skatintų aktyvią jų savipagalbą bei stiprintų gebėjimus patiems sprendžiant iškylančias problemas.
- Tinkamumas. Asmeniui (šeimai) turi būti teikiamos tokios socialinės paslaugos, kurios labiausiai atitinka įvertintus jo (šeimos) poreikius ir interesus.
- Socialinis teisingumas. Asmens (šeimos) poreikio socialinėms paslaugoms nustatymas neturi būti siejamas su asmens (šeimos) galimybėmis mokėti už socialines paslaugas.
- Kompleksiškumas. Socialinių paslaugų poreikis asmeniui nustatomas kompleksiškai, įvertinant šeimos galimybes rūpintis asmeniu ir derinant socialines paslaugas su piniginės socialinės paramos bei kitomis socialinės apsaugos formomis, sveikatos priežiūros, švietimo sistemos paslaugomis.
- Bendradarbiavimas. Siekdami kvalifikuotai, išsamiai ir tiksliai nustatyti socialinių paslaugų poreikį asmeniui, savivaldybės, socialinių paslaugų įstaigos socialiniai darbuotojai turi bendradarbiauti su asmens artimais giminaičiais, asociacijomis, bendruomene, religinėmis bendruomenėmis ar bendrijomis, atstovaujančiomis šių asmenų interesams, kitomis suinteresuotomis institucijomis.

- Atsakomybė. Socialinių paslaugų poreikį asmeniui nustatantis socialinis darbuotojas asmeniškai atsako už socialinių paslaugų poreikio asmeniui nustatymo pagrįstumą.

Kaip teigiama LR Socialinių paslaugų įstatyme (2006), **asmens socialinių paslaugų poreikis nustatomas** individualiai pagal asmens nesavarankiškumą bei galimybes savarankiškumą ugdyti ar kompensuoti asmens interesus ir poreikius atitinkančiomis socialinėmis paslaugomis.

Šeimos socialinių paslaugų poreikis nustatomas kompleksiskai vertinant šeimos narių gebėjimus, galimybes ir motyvaciją spręsti savo šeimos socialines problemas, palaikyti ryšius su visuomene bei galimybes tai ugdyti ar kompensuoti šeimos interesus ir poreikius atitinkančiomis bendrosiomis socialinėmis paslaugomis ar socialine priežiūra.

Išskiriamos šios asmens socialinių paslaugų poreikių sritys:

- asmens poreikiai, kurie gali būti tenkinami bendrosiomis socialinėmis paslaugomis ar socialine priežiūra;
- asmens poreikiai, kurie gali būti tenkinami socialine globa.

Asmenų socialinės grupės:

- vaikai, likę be tėvų globos, ir jų šeimos,
- socialinės rizikos vaikai ir jų šeimos;
- vaikai su negalia ir jų šeimos;
- senyvo amžiaus asmenys ir jų šeimos;
- suaugę asmenys su negalia ir jų šeimos;
- socialinės rizikos suaugę asmenys ir jų šeimos;
- socialinės rizikos šeimos;
- kiti asmenys.

Visais atvejais, vertinant socialinių paslaugų vaikui, kuriam nustatyta laikina globa (rūpyba), socialinės rizikos vaikui, poreikį, nustatomas ir socialinių paslaugų jo šeimai poreikis.

Socialinių paslaugų poreikio nustatymas neįgaliesiems (vaikams ir suaugusiems) derinamas su specialiųjų poreikių nustatymu vadovaujantis Specialiųjų poreikių nustatymo ir jų tenkinimo sąlygomis bei taisyklėmis, patvirtintomis socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. kovo 28d. įsakymu Nr. A1-88 (Žin., 2006, Nr. 37-1323).

Socialinių paslaugų poreikis socialinės rizikos šeimai vertinamas atsižvelgiant į šeimos narių socialinius gebėjimus ir motyvaciją kurti saugią, sveiką ir darnią aplinką savo namuose, šeimoje, palaikyti socialinius ryšius su visuomene ir užtikrinti šeimoje augančių vaikų visapusišką vystymąsi ir ugdymą vadovaujantis teisės aktais, reglamentuojančiais darbo su socialinės rizikos šeimomis bei vaiko laikinosios ir

nuolatinis globos (rūpybos) organizavimas. Teikiant socialines paslaugas socialinis rizikos šeimai, turi būti užtikrinamas ir socialinių paslaugų teikimas vaikams.

Taigi Lietuvoje jau veikia įvairūs įstatymai, kurie reglamentuoja, kaip turėtų būti vertinamas socialinių paslaugų poreikis atskirais atvejais. Tačiau dažnai nutinka taip, kad nustatčius poreikius, niekur toliau neinama – nes nėra galimybių teikti tolimesnes reikalingas socialines paslaugas.

2. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ SISTEMA PASAULYJE IR LIETUVOJE

2.1. Socialinių paslaugų sistemų organizavimas valstybėse

Kiekvienos šalies ypatybės lemia skirtingą socialinių paslaugų funkcijų ir atsakomybės pasidalijimą tarp administracinių vienetų ir skirtingo lygmens valdymo institucijų. Tačiau dabar daugumoje Europos valstybių pripažįstamas paslaugų administravimo/*decentralizavimo principas* - organizuojant socialines paslaugas kuo daugiau funkcijų turi būti atiduota vietos savivaldai (Social services in Europe, 2000). Savivaldybė yra pagrindinė institucija, kurianti ir garantuojanti bendruomenės socialines paslaugas savo nariams. Socialinių paslaugų organizavimo funkcijų pasidalijimo tarp ministerijų, apskričių ir savivaldybių principas lemia racionalaus paslaugų tinklo sukūrimą ir paslaugų efektyvumą bei garantuoti klientų poreikių tenkinimą pagal nustatytus standartus. Dažniausiai valstybės lygmens institucijos (ministerijos, apskritys) pagrindžia ir sukuria šalies paslaugų plėtojimo strategijos ir paslaugų standartus, o savivaldybės garantuoja šios strategijos ir standartų įgyvendinimą savo bendruomenėje. Konkrečią paslaugų teikimo veiklą vykdo paslaugų teikimo institucijos, kurios gali veikti kaip biudžetinės įstaigos, kaip nevyriausybinų organizacijų įstaigos ar privatūs paslaugų teikėjai. Pagal socialinių paslaugų kokybės, ypač kliento teisių užtikrinimo standartus reikia, kad paslaugų organizavimą ir teikimą vykdytų tos pačios institucijos. Lietuvoje tai dar nėra įgyvendinta, kadangi dauguma paslaugų įstaigų priklauso savivaldybėms, o socialinių paslaugų organizatorius yra savivaldybės socialinės paramos skyrius, o paslaugų teikimo įstaiga yra tiesiogiai pavaldi šiam skyriui (Žalimienė, 2003).

Dabar savivaldybėse atskiriami socialinių paslaugų centrai, kurie tampa paslaugų teikėjais. Įgyvendinant tokį atskyrimą būtina spartinti NVO įtraukimą į paslaugų teikimą, socialinių paslaugų privatizavimą. Savivaldybės turėtų tapti tik socialinių paslaugų organizatorėmis savo bendruomenėje pirkti paslaugas iš socialines paslaugas teikiančių įstaigų. Savivaldybės lygmeniu pagrindinis asmeninių socialinių paslaugų organizavimo principas - paslaugų *deinstitutionalizavimas*, t. y. sudarymas sąlygų klientui kuo ilgiau gyventi savo namuose, neplečiant stacionarių paslaugų įstaigų tinklo. Įgyvendindamos šį principą, plėtodamos asmenines bazines paslaugas savivaldybės teikia prioritetą plėtoti nestacionarias pagalbos namuose paslaugas, informuoti ir konsultuoti. Daugelio Europos šalių socialinės apsaugos įstatymai buvo keičiami, priimant nuostatą, kad neturi būti kuriama naujų stacionarių paslaugų įstaigų, tačiau tobulinamas esamų tinklas (Social services in Europe, 2000). Ši nuostata gali būti įgyvendinama, kai socialinės įstaigos garantuoja asmens aptarnavimą namuose visą parą. Tokių aptarnavimo institucijų jau turi daugelio Vakarų Europos valstybių gyventojai. Skandinavijos šalyse yra pensionatų, pagalbos namuose tarnybos. Kitose šalyse, pavyzdžiui, Vokietijoje,

globos namų veiklą reglamentuoja įstatymai, kuriuose numatyti konkretūs reikalavimai globos įstaigos aplinkai, personalui, kliento poreikių tenkinimo sąlygos (Gates, 1980). Didžiojoje Britanijoje, Suomijoje pinigai skiriami tiek patiems žmonėms, kuriems reikia socialinių paslaugų, tiek jas teikiantiems asmenims.

Paslaugų požiūrio esmė. Jau terminas „paslauga“ reiškia orientaciją į klientą. Paslaugos požiūris grindžiamas principine nuostata, kad kokybiškos paslaugos organizavimas pirmiausia remiasi individualiais kliento poreikiais (Social services in Europe, 2000). Paslauga yra skirta klientui ir turi jį tenkinti. To pasiekti neįmanoma smulkiai standartizavus paslaugos teikimą, nes žmonės - individualūs, todėl paslaugų teikimas organizuojamas remiantis tik principinėmis, rėminėmis taisyklėmis (žr.1 lentelę):

1 lentelė. Principinės, rėminės taisyklės

	Taisyklių požiūris	Paslaugų požiūris
Dėmesys	Taisyklių, reglamento laikymuisi	Kliento poreikiams
Darbuotojo vaidmuo	Pasyvus	Pasyvus
Elgesys	„Daryk, kai nurodyta, laikykitės standartų...“	„Daryk, kaip manai esant teisinga...“
Vadovo vaidmuo	Grindžiamas formalia valdžia, priežiūra ir sankcijų taikymu	Grindžiamas asmeniniu autoritetu, iniciatyvos palaikymu, skatinimu
Pranašumai	Aiškumas, veiklos vienodumas, nereikia galvoti, spręsti pačiam	Galimybė išreikšti save, keistis, padėti klientui
Trūkumai	Nuasmeninimas	Nuolatinė kaita, ieškojimai, didesnės išlaidos

Šaltinis: Social services in Europe, 2000

Pagrindinis **taisyklių požiūrio** reikalavimas - turėti kuo daugiau taisyklių ir jų laikytis; tai užtikrins kokybišką paslaugų teikimą. Todėl, reglamentuojant paslaugų teikimą, siekiama parengti kuo daugiau įstatymų, normų, kurie standartizuotų visą paslaugų teikimą. Dominuojant senajam modeliui, paslaugas reglamentuojantys įstatymai buvo labai ilgi ir detalūs.

Tuo tarpu **paslaugų požiūris** reiškia, kad reikia mokyti darbuotoją matyti klientą, jo poreikius, o ne akiai vadovautis instrukcijomis. Todėl darbuotojas, teikdamas paslaugą, turi

veikti pagal tam tikrą reglamentą, tačiau jo veikla nėra ribojama griežtomis procedūromis ar taisyklėmis. Labai svarbu, kad šiuo - paslaugų požiūriu kiekvienas darbuotojas tampa asmeniškai labiau atsakingas, nes jis, remdamasis savo patirtimi ir kvalifikacija, o ne tik vadovaudamasis reglamentu, gali nuspręsti, kas klientui geriausia (asmeninės atsakomybės vykdant veiklą didinimas).

Taigi paslaugų požiūris reiškia mažiau taisyklių, o daugiau dialogo, sąveikos, bendradarbiavimo tarp kliento ir paslaugos teikėjo, tam, kad būtų aišku, kokios paslaugos jam tinkamiausios.

Iki 1980 m. daugumoje Europos šalių dominavo įstatyminis / taisyklių požiūris, t. y. detaliais įstatymais pagrįstas paslaugų teikimo organizavimas, ir visi buvo tikri, kad tai padeda siekti geros paslaugų kokybės. Vėliau šis požiūris ėmė keistis, įsigalint nuomonei, kad paslaugos kokybė labiau priklauso nuo individualaus darbo su klientu, o jo iš anksto neįmanoma iki galo reglamentuoti (Gates, 1980).

Iki 1980m. visos taisyklės, kaip teikti paslaugas, „nuleistos iš viršaus“, klientas tik pasyviai gauna jam skirtas detaliai reglamentuotas paslaugas, ir jis negali daryti šiam procesui įtakos.

Po 1980 m. paslauga teikiama būtent taip, kaip klientui geriausia, o įstatyminis reglamentavimas apima tik rėmus, suteikia plačias ribas individualizuoti paslaugą.

Naujas požiūris į paslaugų teikimo reglamentavimą lėmė, kad įstatymai, normos buvo peržiūrimos, numatomi labiau principai, o ne detalės. Apibendrinant galima sakyti, kad nusistovėjo tam tikras abiejų modelių vidurkis: sujungtas taisyklių ir paslaugų požiūris, atsirado galimybė paslaugas individualizuoti, reglamentuojant tik principinius dalykus. Per daug laisvės teikiant paslaugas sukuria didesnę piktnaudžiavimo ir nesąžiningumo riziką, be to, paslaugų rezultato kontrolei reikia daugiau išlaidų (Social services in Europe, 2000).

Poreikių tenkinimas. Poreikių tenkinimo lygį lemia tiek objektyvūs, tiek subjektyvūs veiksniai. Dėl pokario metų ekonominio augimo išsivysčiusiose šalyse susiformavusi nuostata „paslaugų lygis pagal poreikius“ dabar transformuojama nuostata „kaštų ribojamas paslaugų lygis“. Netgi Skandinavijos šalyse dabar kuriami barjerai socialinės pagalbos garantijoms. Valstybės atsakomybė už priklausomus gyventojus skiriasi ir išsivysčiusiose šalyse (JAV, Didžiojoje Britanijoje ji - mažiausia, Skandinavijos šalyse - didžiausia), tačiau bendra tendencija, kurią įvardijo Europos šalių socialinės politikos lyginamųjų tyrimų autoriai R. J. Kraanas, J. Baldockas (1993) - išsivysčiusių šalių socialinėje politikoje iš dalies pastebima tendencija dalytis atsakomybe už socialinį saugumą tarp valstybės, šeimos ir savanorių sektorių.

Taigi poreikių tenkinimo lygis šalies socialinių paslaugų politikoje formuluojamas kaip minimalių paslaugų standartų garantijos.

Poreikių tenkinimo lygis bendruomenės lygmeniu gali būti analizuojamas ir apskaičiuojamas susiejant bendruomenės gyventojų charakteristikas su paslaugų tinklo charakteristikomis. Pavyzdžiui, didėjantis beglobių vaikų skaičius apibūdina stacionarios vaikų globos poreikio didėjimą. Todėl paslaugų tinklo rodiklių ir atitinkamos socialinės grupės (kuri gali būti apibūdinta kaip pagrindinis tos paslaugos klientas) asmenų skaičiaus palyginimas duoda pakankamai objektyvią informaciją įvertinti poreikio patenkinimą bendruomenės lygmeniu.

Stacionarios globos paslaugos buvusiose postkomunistinėse šalyse yra pigesnės. Pirmiausiai dėl to, kad personalo išlaikymo išlaidos yra palyginti mažos. Pavyzdžiui, Lietuvoje, vaikų globos namų tyrimo duomenimis, personalo išlaidos 2000 m. šiose įstaigose sudarė 42-52 proc. bendro vaikų globos įstaigų biudžeto (Regiono įvairaus tipo vaikų globos ir specialaus ugdymo įstaigų veiklos organizavimo ir finansavimo sisteminis įvertinimas, 2001).

Mišrios globos ekonomikos modelio įdiegimas socialinių paslaugų srityje verčia ieškoti būdų aiškiai apibrėžti teikiamų paslaugų apimtį, kokybę ir tuo pagrįsti išlaidų joms teikti dydį. Socialinė paslauga tampa bendros paslaugų rinkos dalimi, kurioje galioja išlaidų padengimo ir pelno siekimo tikslai (Social services in Europe, 2000). Gali būti naudojama tarifinė paslaugų apmokėjimo sistema. Ši sistema numato paslaugų proceso suskaidymą į tam tikrus elementus, paslaugų krepšelio išlaidų apskaičiavimą pagal numatytus elementus ir susitarimą, kokius elementus (ar jų dalį ir kodėl) dengia klientas. Vartotojas (klientas) gauna tokias paslaugas (jų krepšelį), dėl kurių struktūros ir apimtys bei kainos konkrečiai susitarė. Pavyzdžiui, senelių globos namuose gali būti standartinis, minimalus paslaugų krepšelis, gyvenantiems kartu viename kambaryje, gaunantiems standartinį maitinimą keturis kartus per dieną ir minimalias asmeninės globos paslaugas. Tačiau gali būti ir aukštesnių standartų ir kokybės paslaugų krepšelis, kuris apima nemažai papildomų sąlygų ir brangiau kainuoja klientui.

Kaip rodo šalių, kur egzistuoja privačios socialinių paslaugų įstaigos (Švedijos, Didžiosios Britanijos, Vokietijos ar Airijos) patirtis, labiausiai įprasta yra apgyvendinimo ir maitinimo standartų įvairovė (Child Welfare in Sweden - an overview, 2000).

2.2.Socialinės rizikos šeimų pagalbos sistema

Socialinio darbuotojo funkcijos ir tikslai, dirbant su socialinės rizikos šeimomis
(Louise, 2001).

- Organizuoti tėvų globos netekusių asmenų švietimą;
- Spręstis laikino apgyvendinimo problemas;

- Orientuoti socialines paslaugas į tam tikras grupes ir asmenis;
- Mažinti socialinės rizikos šeimų socialinę izoliaciją, siekiant integracijos į visuomenę;
- Siekti socialinės rizikos šeimų gyvenimo kokybės gerinimo;
- Remiantis krikščioniškomis vertybėmis, ugdyti pilnavertę asmenybę, gebančią veikti šiuolaikinėje visuomenėje;
- Propaguoti ir skleisti efektyvaus darbo su socialinės rizikos vaikais ir šeimomis metodus;
- Bendradarbiauti su socialinėje srityje veikiančiomis organizacijomis nacionaliniame ir tarptautiniame lygmenyje, siekiant visapusiškos pagalbos socialinės rizikos šeimoms;
- Kurti šeimų ir vaikų gerovės sistemą, ją tobulinti;
- Kovoti už vaiko teises, įtakoti visuomenės nuomonę;
- Mažinti smurtą, prievartą, neteisingumą prieš vaikus, vaikų apleistumą ir vaikų atskirtį;
- Padėti tenkinti būtiniausius poreikius tiems žmonėms, kurių gaunamos pajamos yra nepakankamos, o gebėjimas pasirūpinti savimi dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių yra ribotas.
- Socialiniai darbuotojai gina vaikų teises šeimose, šalina aplinkybes, dėl kurių vaikai jose neprižiūrimi; įkurdina likusius be tinkamos globos vaikus kitose šeimose, ugdymo įstaigose; šalina priežastis ir sąlygas, dėl kurių vaikai gali pažeisti teise;
- Skatinti tėvų profesinį aktyvumą, siekiant išvengti nedarbo, skatinti aktyviau integruotis į darbo rinką, įgyti išsilavinimą;
- Didinti šeimų atsakomybę už šeimos gerovę;
- Derinti pašalpų teikimą;
- Ugdyti kiekvieno globojamo vaiko savarankiško gyvenimo įgūdžius;
- Gerbti kiekvieną šeimos narį kaip asmenybę, suvokti, kad šeima yra tvirtai susiformavusi sistema ir kad negalima palaikyti tik kurį nors vieną šeimos narį;
- Socialinis darbuotojas turi parodyti šeimai, kaip reikia dirbti kartu ir bendrauti;
- Darbuotojo pagrindinis tikslas – padėti šeimai išsiaiškinti problemą ir priimti bendrą sprendimą.

Socialinio darbuotojo pagrindinis darbas yra kompleksinė parama šeimai. Svarbiausias klientas yra vaikas. Darbo pradžioje dirbama su socialinio bendravimo problemas patiriančiu vaiku, o po kiek laiko įtraukiama ir jo šeima. Socialiniai darbuotojai mano, kad paraleliai dirbti su vaiku ir su šeima, kaip to norėtų savivaldybės, tikrai neprofesionalu. Iš pradžių būtina padėti vaikui išsivaduoti iš jį slegiančio gėdos ir kaltės jausmo dėl tėvų netinkamo gyvenimo būdo, išmokyti jį nesijausti kaltam dėl to, kas vyksta šeimoje, ir priimti realybę tokią, kokia ji yra, ir tik tada į darbą įtraukti tėvus. Šie pirmi žingsniai yra itin svarbūs, norint spręsti

problema šeimose kompleksiskai.

Įstaigų tinklas:

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo vis daugiau vaikų globos institucijų steigia savivaldybės, religinės, visuomeninės organizacijos, įvairūs fondai. Tuo būdu vaikai, kuriems reikalinga laikina ar nuolatinė globa, vis dažniau ją gauna natūralioje aplinkoje.

- Vaikų teisių apsaugos tarnybos. Jos privalo teikti teises, pedagogines, psichologines konsultacijas pedagogiskai apleistiems, nusikalstamai besielgiantiems vaikams, spręsti tų vaikų socialinio ir pedagoginio ugdymo problemas. Jeigu vaikas nelanko mokyklos, pažeidžia mokyklos drausmę - tinkamų priemonių turi imtis švietimo institucijos. Rajonų, miestų vaikų teisių apsaugos tarnybų darbą organizuoja ir koordinuoja Vaikų teisių apsaugos tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Ji gina vaikų interesus įvairiose valstybės bei visuomeninėse institucijose ir jiems atstovauja, rengia, gerina ir įgyvendina vaikų teisės pažeidimų prevenciją. Šios tarnybos tvarko vaiko teisių apsaugos informacinę sistemą, įstatymų vykdymą, jų pažeidimus ir pan. Jų kompetencijai priklauso statistinių duomenų apie nedarnias šeimas, nesimokančius ir nedirbančius vaikus, jų teisių pažeidimus, vaikų prostituciją, seksualinę prievartą ir kt. rinkimas, tikrinimas ir sisteminimas. Kalbant apie vaikų teisių pažeidimus, reikėtų skirti šių pažeidimų subjektus - kas jas pažeidžia - valstybės institucijos, juridiniai ar fiziniai asmenys (mokymo, auklėjimo, gydymo įstaigos, tėvai arba juos atstojantys asmenys ir kt.) (Gelbėkit vaikus, 2003 m. veiklos ataskaita, 2003).
- Dienos centru programas vykdo Akmenės, Anykščių, Druskininkų, Ignalinos, Jonavos, Kazlų Rūdos, Kupiškio, **Marijampolės**, Mažeikių, Rokiškio, Šakių, Šiaulių, Šilutės, Širvintų, Tauragės, Ukmergės, Vilkaviškio, Vilniaus ir Vilniaus rajono padaliniai. Smurto prieš vaikus mažinimo programą vykdo Šiaulių, Kazlų Rūdos, Širvintų, **Marijampolės**, Vilniaus, Ukmergės, Rokiškio, Šilutės ir Ignalinos padaliniai, kurie mokyklose yra įkūrę 30 vaikų grupių prieš smurtą. Lietuvos padaliniuose padaugėjo narių, į veiklą įsitraukė jaunimas, o svarbiausia – pagilėjo žinios (Gelbėkit vaikus, 2003 m. veiklos ataskaita, 2003).
- Valstybinės įstaigos: vaikų namai, internatinės mokyklos. Socialiai apleistiems vaikams yra įsteigtos savaitinės globos grupės darželiuose arba mokymo įstaigose.
- Nevyriausybinės organizacijos. Lietuvoje nevyriausybinių organizacijų (NVO) paramos šeimai ir vaikams srityje veiklos spektras labai įvairus ir platus. Tai socialinės pagalbos, švietimo, sveikatos apsaugos, žmogaus teisių gynimo, religinės organizacijos. Pagal NVO veikimo teritoriją, jos yra registruojamos ministerijų, apskričių, savivaldybių

lygmenyse. Sunku pasakyti, kiek tiksliai NVO, siekiančių padėti vaikams ir šeimoms, Lietuvoje yra registruota ir aktyviai veikia. Socialinės veiklos srityje vieni iš aktyviausių yra Šeimos centrai, organizacija “Gelbėkit vaikus”, agentūra “Visos Lietuvos vaikai”, Lietuvos vaikų fondas ir kt. Tokios NVO kaip “Gelbėkim vaikus”, Jungtinių tautų vaikų fondo Lietuvos nacionalinis komitetas veikia daugiau švietimo ir vaikų teisių gynimo srityje. Visų kitų pagrindinis rūpestis – likusių be tėvų vaikų globa (Unicef, Vaikai ir šeima, Vilnius, 1998).

- Šeimynos. Pastaraisiais metais likę be tėvų globos vaikai nukreipiami institucijų globai. Atsirado nauja vaikų priežiūros forma – jų globa šeimynose. Šeimyna – tai šeima, į savo namų globą paėmusi 5 ir daugiau vaikų. Šeimynose dažniausiai auklėjami iš tos pačios giminės arba bendruomenės vaikai. Galima paminėti Tarptautinį vaikų kaimą Vilniuje ir Vaiko tėviškės namus Marijampolėje (Unicef, Vaikai ir šeima, Vilnius, 1998).

Su rizikos grupės vaikais bei jų šeimomis dirba:

- ❖ specialieji policijos pareigūnai (Policijos nepilnamečių reikalų inspektoriai organizuoja darbą su nepilnamečiais);
- ❖ prokurorai (teikia teisinės konsultacijas, atstovauja šeimas teismuose);
- ❖ teisėjai;
- ❖ pedagogai;
- ❖ socialiniai pedagogai;
- ❖ gydytojai (dažniausiai pirmieji, oficialiai susiduriantys su vaikais, patyrusiais smurtą);
- ❖ socialiniai darbuotojai;
- ❖ psichologai ir psichoterapeutai.

Visų šių specialybių darbo tikslas vienas – padėti šeimoms ir vaikams. Šie specialistai teikia teisinės, pedagogines, psichologines konsultacijas pedagogiškai apleistiems, nusikalstamai besielgiantiems vaikams, sprendžia tų vaikų socialinio ir pedagoginio ugdymo problemas.

Jeigu vaikas nelanko mokyklos, pažeidžia mokyklos drausmę - tinkamų priemonių imasi švietimo institucijos ir jose dirbantys žmonės. Taip pat dirbama su emocinį ir fizinį smurtą patiriančiais vaikais, kurie dažnai gyvena skurdžiose ir žemo socialinio statuso šeimose. Stengiamasi koreguoti konfliktišką bendravimą, ar net netaisyklingą kalbėseną (ydingas kalbinio bendravimo stilius) , kuri būdinga pedagogiškai apleistų šeimų vaikams. Tėvams teikiamos konsultacijos, kontroliuojama jų veikla, tikrinama, kaip jie laikosi duotų nurodymų.

Prevencijos priemonės rizikos grupės vaikams. Jau anksčiau minėtame

„Nepilnamečių justicija Lietuvoje: situacijos analizė išvados ir pasiūlymai“ tyrime (1998) buvo mėginta išsiaiškinti, kokias prevencijos priemones siūlo tiek Lietuvos gyventojai, tiek patys rizikos grupės vaikai. Absoliuti dauguma gyventojų (98 proc.) pačia efektyviausia priemone nepilnamečiams delinkventams laikė nuolatinę tėvų priežiūrą, tuo tarpu kitas priemones nurodė bent dvigubai mažiau apklaustųjų – 42 proc. nurodė nuolatinę policijos ar pataisos inspekcijų pareigūnų priežiūrą (dažniausiai neturintys vaikų), 40 proc. – privalomą mokyklos lankymą (dažniausiai gyvenantys nedideliuose miesteliuose ar kaimo vietovėse). Kitos priemonės, gyventojų nuomone, būtų mažiau efektyvios: visuomenei naudingas darbas (30 proc.), draudimas išeiti iš namų tam tikru laiku (26 proc.), žalos iš savo pinigų atlyginimas (21 proc.) ar net ekskursija į nepilnamečių įkalinimo įstaigą (14 proc.) (Nepilnamečių justicija Lietuvoje: situacijos analizė išvados ir pasiūlymai, 1998).

Ne mažiau įdomi buvo ir pačių delinkventų nuomonė apie jiems taikomų prevencinių priemonių efektyvumą. Rizikos grupės vaikų ir nuteistųjų nuomonės vertinant minėtų priemonių efektyvumą buvo panašios. Veiksmingiausia priemone laikoma nuolatinė tėvų priežiūra (nurodė 65 proc. nuteistųjų ir 47 proc. rizikos grupės vaikų), po to sekė privalomas mokyklos lankymas (atitinkamai 47 ir 39 proc.), draudimas išeiti iš namų tam tikru laiku (37 ir 26 proc.) bei ekskursija į nepilnamečių įkalinimo įstaigą (27 ir 32 proc.). Tuo tarpu suaugusieji (gyventojai ir pareigūnai) pastarosios priemonės nelaiko tokia efektyvia. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ketvirtadalis rizikos grupės vaikų gana veiksminga laiko nuolatinę pareigūnų priežiūrą, dažniausiai tie, kurie padarė vieną teisės pažeidimą, o jų abejonė dėl šios priemonės veiksmingumo didėja sulig didesniu padarytų teisės pažeidimų kiekiu (Nepilnamečių justicija Lietuvoje: situacijos analizė išvados ir pasiūlymai, 1998).

Tyrimo metu (Nepilnamečių justicija Lietuvoje: situacijos analizė išvados ir pasiūlymai, 1998) kriminalinės justicijos pareigūnai buvo prašomi nurodyti prioritетines nepilnamečių justicijos veiklos sritis. 59 proc. apklaustųjų nurodė prevencinio darbo tobulinimą, t.y. silpniausią, pareigūnų manymu, nepilnamečių justicijos grandį. 53 proc. respondentų nurodė pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais teisės pažeidėjais, mokymą. Apie mokymų svarbą byloja tai, kad trečdalis apklaustųjų nebuvo specializuotuose mokymuose, tiek pat nepakako profesinių žinių ir įgūdžių, tik pusė buvo patenkinta jų institucijų mokymo sistema. Kitoms nepilnamečių justicijos veiklos sritims prioritetą teikė mažiau apklaustųjų. Pažymėtina, kad tik 13 proc. pareigūnų prioritетine nepilnamečių justicijos veiklos sritimi laikė neigiamo požiūrio į nepilnamečius teisės pažeidėjus atsisakymą (žr. 2 lentę).

2. lentelė. Prioritetines nepilnamečių justicijos veiklos sritys

Prioritetines nepilnamečių justicijos veiklos sritys	Proc.
1. Prevencinio darbo tobulinimas	59
2. Pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais teisės pažeidėjais, mokymas	53
3. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimas	35
4. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių sistemos sukūrimas	22
5. Visuomenės švietimas nepilnamečių justicijos klausimais	20
6. Resocializacijos programų sukūrimas ir įgyvendinimas	20
7. Minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos sukūrimas ar tobulinimas	18
8. Neigiamo požiūrio į nepilnamečius teisės pažeidėjus atsisakymas	13

Šaltinis: Nepilnamečių justicija Lietuvoje: situacijos analizė išvados ir pasiūlymai, 1998

NVO veikla ir socialinės paslaugos vaikams. Lietuvoje, ypač didžiuosiuose miestuose, nevyriausybių vaikų globos institucijų teikiamos socialinės paslaugos yra svarbi socialinių paslaugų infrastruktūros dalis. Šios institucijos, ypač didžiuosiuose miestuose, teikia platų ir įvairų socialinių paslaugų asortimentą tiek probleminiams vaikams ir jų šeimoms, tiek vaikams iš normalių šeimų.

Dabar nevyriausybių vaikų globos institucijų tinklą sudaro tokių tipų institucijos:

- vaikų globos (laikinos globos) namai,
- šeimynos,
- vaikų globos centrai,
- vaikų dienos centrai,
- vaikų užimtumo centrai,
- vaikų prieglaudos,
- vaikų klubai,
- visuomeninių organizacijų, asociacijų, sąjungų, bendrijų, labdaros/ paramos fondų, organizacijų vykdomos paslaugų vaikams programos.

Socialines paslaugas vaikams nevyriausybinių organizacijos teikia steigdamos įvairaus tipo socialinių paslaugų įstaigas arba tokių įstaigų nsteigdamos, o teikdamos paslaugas pagal savo organizacijos tam tikras programas. Paslaugos vaikams teikiamos dviem formomis: nevyriausybinei organizacijai steigiant įstaigas, teikiančias paslaugas vaikams, arba pagalba ir parama vaikams teikiama tiesiogiai, per NVO vykdomas programas, kaip NVO veikla.

Atlikti tyrimai parodė, kad daugelis NVO nėra įregistravusios socialinių paslaugų teikimo įstaigų ir paslaugas vaikams teikia pagal bendras savo veiklos arba specialias programas. Šiuo atveju paslaugų teikimo nereglamentuoja joks norminis aktas.

2.3. Socialinių paslaugų sistemos užsienio šalyse

Dabartinės socialinių paslaugų sistemų plėtojimo tendencijos Europos Sąjungos šalyse. Europos Sąjungos šalių socialinė politika socialinių paslaugų srityje siejasi su bendromis demografinėmis, ekonomikos raidos tendencijomis; nacionalinių sistemų konvergencija (darbo, būsto, socialinės apsaugos, mobilumo srityse). Per pastaruosius du dešimtmečius labai padidėjo socialinių paslaugų poreikis, taip pat siūlomų socialinių paslaugų asortimentas ir jų teikimo apimtis (Social services in Finland, 2006). Didėjo ir bendrosios šioms paslaugoms skirtos lėšos. Tačiau kartu šalyse egzistuoja gana daug skirtumų, todėl sunku greitai suderinti socialinių paslaugų standartus. Šiuos skirtumus lemia esama socialinių paslaugų materialinė bazė, jos teritorinio išdėstymo principai; šalių administracinio suskirstymo ypatybės; savivaldos įstatymai; įstatymų skirtumai.

Pagrindinės ES šalių socialinių paslaugų tendencijos (Social services in Europe, 2000):

- orientacija į socialinių paslaugų standartų suderinimą ES šalyse;
- socialinių paslaugų decentralizavimas;
- neformalios ir formalios socialinių paslaugų sistemų integravimas;
- šūkio „kiek galint ilgiau gyventi savo namuose“ įgyvendinimas;
- socialinių paslaugų ir slaugos paslaugų integravimas;
- didėja neprofesionalios pagalbos poreikis;
- globos pinigų, kaip paslaugų alternatyvos, plitimas;
- dėmesys paslaugų kokybei, efektyvumui;
- aktyvus dalyvavimas kuriant naujas socialinių paslaugų sistemas postkomunistinėse šalyse.

Europos Sąjungos šalyse visuotinai pripažįstama socialinių paslaugų decentralizavimo koncepcija (modelis). Pavyzdžiui, Suomijoje socialinės politikos srityje įgyvendinamas trečiasis paslaugų decentralizavimo etapas (Social services in Finland 2006):

1 etapas: valstybės socialinės globos funkcijos perduotos regionams ir komunoms;

2 etapas: komunų funkcijos perduotos mikrorajonams ir bendruomenėms;

3 etapas: socialinės globos funkcijos perduodamos piliečių kolektyvams ir net pavieniams asmenims.

Viena iš ryškių tendencijų dabartiniu laikotarpiu - neformalios globos integravimas

į profesinę globą. Tokios integracijos stimulus yra ne tai, kad per maža profesionalių paslaugų teikėjų pasiūla, bet kad ta pasiūla labai standartizuota ir brangi. Standartizuota profesionali pagalba, dirbant su kai kuriomis klientų grupėmis (narkomanais, alkoholikais ir kt.), pasirodė esanti mažai efektyvi. Pamažu formuojasi natūralus neformalios globos ir valstybinės profesinės globos ryšys. Anglijoje, Vokietijoje, Belgijoje valstybė finansiškai remia neformalius paslaugų teikėjus. Airijoje neformalių teikėjų paslaugas apmoka valstybė, jei jie neturi kitų pajamų. Pietų Europoje šeimos ryšiai ir neformali globa, kaip viena iš svarbiausių socialinių paslaugų sistemos dalių, išsilaikė gerokai ilgiau nei kitose ES šalyse. Daugelis kitų šalių (Jungtinė karalystė, Islandija, Olandija, Švedija ir kt.) daug dėmesio skiria neformalių socialinių paslaugų teikėjams ir taip siekia skatinti žmonių iniciatyvą, šeimos ir bendruomenės ryšius (Social services in Europe, 2000). Į klientus orientuotos paslaugos ir savipagalba - svarbiausios temos šiose šalyse. Skiriami pagrindiniai socialinių paslaugų teikimo gerovės valstybėse principai:

- teikiamos iš dalies finansuojant viešajam sektoriui, už jas gavėjas nemoka rinkos kainos;
- socialinės paslaugos yra palaikančios, skirtos užtikrinti esamą individo ar šeimos gyvenimo lygį;
- didina asmenų kompetenciją, galimybes, yra skirtos reabilitacijai;
- yra universalios - skirtos ir vienodai prieinamos visiems žmonėms;
- yra savanoriškos - žmogus jas gauna, jei kreipiasi į atitinkamą tarnybą.

Visos ES šalys perėjo įvairius pertvarkos etapus, teikiant įvairių tipų socialines paslaugas, taikant skirtingus organizavimo modelius ar nustatant skirtingus paslaugų teikėjų santykius. Visos ieško alternatyvų ir inovacijų, kaip integruoti ne pelno ir pelno (privatių) paslaugų teikėjus į bendrą paslaugų sistemą. Socialinių paslaugų decentralizavimas ir nevyriausybinį paslaugų teikėjų atsiradimas paskatino valstybės ir šių organizacijų bendradarbiavimą (Social services in Sweden – an overview, 2003). Padidėjęs finansavimas padėjo stabilizuoti šių organizacijų „labdaros veiklą“. Pelno (privatių) organizacijos taip pat teikia tam tikrą paslaugų dalį, tačiau jų veiklos mastas yra kur kas mažesnis nei ne pelno organizacijų. Vis dėlto ypač diskutuotinas yra valstybės ir privataus pelno sektoriaus bendradarbiavimas. Kai kurių šalių (ypač Vokietijos) specialistų manymu, privataus sektoriaus kišimasis neatspindi gerovės valstybės idėjų ir tikslų.

Didėjant pelno organizacijų teikiamų paslaugų apimčiai ir klientų įnašų, mokamų už paslaugas ne pelno sektoriuje, svarbai, atsiranda pavojingas teikiamų paslaugų kokybės ir teisingumo, kai veikia rinkos mechanizmas, ryšys.

Iš esmės, daugelyje ES šalių dominuoja nepelno socialinių paslaugų teikėjai. Ne pelno organizacijos teikia apie 60-80 proc. visų paslaugų (pvz., pagalbos namuose) (Kitose

šalyse (pvz., Danijoje, Suomijoje), kuriose dirba mažiau NVO, aštrių diskusijų objektas tapo centralizuotas paternalistinis paslaugų modelis (Social services in Europe, 2000).

Pagal tai, kaip pasiskirsto valstybinių, neformalių ir rinkai atstovaujančių socialinių paslaugų teikėjų vaidmenys, santykiškai galima išskirti tokius **Europos regionus** (Family policy and services, 2006):

1. Šiaurės Europos šalys. Jose kol kas svarbiausias savivaldybių vaidmuo. Statistikos duomenimis, 1998 metais socialinių paslaugų sektoriuje Švedijoje dirbo 1/3 visų savivaldybės darbuotojų. Neformalios paramos teikėjų - šeimos, Bažnyčios, NVO vaidmuo nedidelis. Rinka šiose šalyse teikia labai mažai paslaugų. Viena iš priežasčių susiklostyti tokiai situacijai buvo politinė moterų įtaka, jų dalyvavimas darbo rinkoje.

2. Kontinentinė Europa. Šiose šalyse didelis vaidmuo tenka nevyriausybinėms organizacijoms, šeimai, iš dalies paslaugų rinkai (privatiems paslaugų teikėjams). Savivaldybių vaidmuo palyginti nedidelis. Vokietijoje toks modelis yra įtvirtintas įstatymais, juose numatyta, jog nevyriausybinėms organizacijoms priklauso pirmenybė teikti paslaugas, steigti socialinių paslaugų teikimo įstaigas ir tarnybas.

3. Jungtinė Karalystė. Savivaldybių vaidmuo teikiant paslaugas labai nedidelis. M. Teacher atėjęs į valdžią, Jungtinėje Karalystėje buvo pradėta socialinių paslaugų reforma, kuri turėjo išplėsti paslaugų rinką, garantuoti didesnę paslaugų pasirinkimą ir jų teikimo išlaidų sumažėjimą. 1990 m. pagal naują Bendruomeninės globos aktą savivaldybės buvo įpareigos atiduoti paslaugų teikimą NVO, privačiam sektoriui ir tapti tik paslaugų poreikio planavimo ir organizavimo institucijomis. Ypač daug paslaugų pagyvenusiems žmonėms šioje šalyje teikia rinka (privatūs paslaugų teikėjai).

4. Pietų Europa. Šių šalių istorinės tradicijos ir raidos ypatybės lemia didelį neformalios globos paslaugų dominavimą, ypač šeimos ir Bažnyčios. Savivaldybės čia vaidina labai nedidelį vaidmenį. Rinkos teikiamų paslaugų nedaug, panašiai kaip Šiaurės Europoje.

Valstybė vis dar išlieka didžiausiu socialinių paslaugų finansavimo šaltiniu. Valstybės lėšomis finansuojamos ne tik valstybės teikiamos paslaugos, bet ir dauguma ne pelno organizacijų teikiamų paslaugų. Tuo tarpu privačių lėšų (kurias sumoka paslaugų gavėjai) nors ir daugėja, tačiau santykiškai mažai. Valstybė taip pat moka globos (slaugos) pinigus, už kuriuos tie, kuriems to reikia, patys gali pirkti socialines paslaugas (Family policy and services, 2006).

Dalis socialinių paslaugų yra finansuojama ir iš privačių įnašų, kuriuos sumoka patys paslaugų gavėjai. Daugelyje šalių paslaugų gavėjai už paslaugas moka ne tik privačioms, bet ir (kiek rečiau) ne pelno organizacijoms ir paslaugų teikėjams. Vienose šalyse iš klientų įmokų surenkama nedaug lėšų; tuo tarpu kitose valstybėse (pvz., Prancūzijoje), kur didelė

socialinių paslaugų paklausa ir maža pasiūla, šios lėšos kai kurioms paslaugoms finansuoti (pvz., paslaugoms senyvo amžiaus žmonėms) sudaro beveik pusę visų finansavimo lėšų. Kad ir kaip būtų, rinkos plėtra socialinių paslaugų srityje yra plačiai diskutuojama, ir dar nėra visiškai aišku, kaip ir kokiomis kryptimis šis procesas vyks.

1970 metais priimtose pirmosiose globos pinigų taisyklėse šie pinigai atrodė kaip laikinas sprendimas, siekiant didinti globos ir slaugos profesionalumą (Gates, 1980), o dabar traktuojami kaip svarbi integralinės socialinių paslaugų strategijos dalis. Globos pinigų paplitimas ir įsivertinimas socialinių paslaugų sistemoje sukūrė prielaidas socialinių paslaugų sistemoms plėtotis dviem kryptimis:

- asmeniui, kuriam reikia paslaugų, suteikti teisę disponuoti tam tikra pinigų suma ir nusipirkti reikiamas paslaugas, t. y. pinigai skiriami socialinių paslaugų vartotojui. Šis modelis išplečia mišrios paslaugų rinkos, kurioje didėja ir privačių paslaugų teikėjų vaidmuo, formavimosi galimybes;
- sudaryti sąlygas naudotis reikiamomis socialinėmis paslaugomis, kurios yra tiesiogiai apmokėtos, t. y. pinigai skiriami ne klientui, o paslaugų teikėjui. Šis modelis sudaro prielaidas labiau integruoti neformalią globą į paslaugų sistemą, kartu kelti šiai globai didesnius reikalavimus ir uždėti už ją atsakomybę, ją kontroliuoti.

Abiem paslaugų finansavimo atvejais reikia sukurti socialinių įstaigų, socialinių paslaugų infrastruktūrą, tačiau ji kuriama skirtingais būdais.

Tokiu etapu - plėtojant paslaugų teikimą, pagrįstą mišria globos ekonomika, labai svarbu nustatyti taisykles (standartizuoti paslaugų teikimą), kaip turi būti tenkinami kliento poreikiai. Ypač svarbu įvesti naujas procedūras gavėjų teisių, kokybės kontrolės srityse. Yra nuomonė, kad būtina kurti į klientą orientuotų socialinių paslaugų sistemas bei atsižvelgti į kliento-vartotojo teises. Plėtojant tokią paslaugų sistemą reikia nustatyti teisių į gerovę pagrindus, t. y. apibrėžti paslaugų gavėjus, kelti žmonių pilietybės, narystės Europos Sąjungoje ar netgi žmogaus teisių klausimus (Norway's social security and health service, 2001) Žmogaus teisių į socialines paslaugas klausimas svarbus nagrinėjant visų ES šalių šios srities paslaugų teikimo suderinimo problemą. Reikia atsižvelgti į specifines šalių ypatybes ir paskirstyti atsakomybę už socialinių paslaugų teikimą. Kurios paslaugos gali būti traktuojamos kaip žmogaus teisės ir kaip užtikrinti reikiamus finansinius išteklius finansuoti šias paslaugas?

Kai kuriose šalyse teisė į socialines paslaugas yra garantuojama nacionaliniuose teisės dokumentuose (pvz., Olandijoje, Suomijoje, Liuksemburge, Portugalijoje). Jie apibrėžia socialinių paslaugų teikimo vietas ir regiono lygiu rėmus. Kitose šalyse socialinės žmogaus teisės apibrėžiamos tik tuo lygiu, kuriuo jos teikiamos ir kontroliuojamos (pvz., Belgijoje,

Danijoje, Prancūzijoje, Ispanijoje). Yra ES šalių, kuriose skirtingi socialinių paslaugų tipai reglamentuojami skirtingu lygiu (Graikija, Italija, Vokietija).

Akivaizdu, kad, norint suderinti įvairių šalių socialines paslaugas reglamentuojančias teisės normas, būtina atlikti detalesnius tyrimus ir įvertinti atskirų socialinių paslaugų sritis.

Paspartėjus šalių integracijai į ES, iškilo nauja problema - socialinių paslaugų teikimas šalies pilietybės neturintiems asmenims. Imigrantai dažnai naudojasi galimybe gauti nemokamas socialines paslaugas šalyje, siūlančioje didesnę ir geresnę kokybę paslaugų asortimentą.

Postkomunistinių šalių ypatybės. Postkomunistinių šalių socialinio aprūpinimo modelis keičiamas vadovaujantis šiuolaikine gerovės valstybės samprata, ir buvusius elementus modifikuoti yra daug sunkiau, negu sukurti ar pradėti taikyti naujas sistemas (Žalimienė, 2003). Socialinių paslaugų sistemoje pereiti prie naujo gerovės modelio yra sudėtinga ir todėl, kad buvusi sistema rėmėsi visai priešingais principais negu dabartinė (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Pokomunistinių šalių buvusių ir naujųjų socialinių paslaugų sistemų principai

Buvusi sistema	Naujoji sistema
• Valstybės monopolis, kuriant ir plėtojant socialinio aprūpinimo sistemą, kartu ir socialines paslaugas	• Valstybė siūlo tik teises socialinių paslaugų savivaldybėse plėtojimo gaires
• Stiprios socialinių paslaugų centralizavimo tendencijos	• Socialinių paslaugų organizavimo ir teikimo decentralizavimas
• Prioritetas teikiamas plėtoti institucines socialines paslaugas	• Prioritetas plėtoti nestacionarias paslaugas: dienos globos paslaugas, pagalbą namuose
• Neformalaus sektoriaus socialinių paslaugų srityje ignoravimas ar draudimas	• NVO įtraukimas, parama teikiant socialines paslaugas

Šaltinis: Žalimienė L. Socialinės paslaugos. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. 2003.

Dabartinei Europos valstybių socialinių paslaugų sistemai yra keliami visai priešingi reikalavimai. Šie reikalavimai ir lemia vykstančius pokyčius.

Valstybės sektorius pamažu užleidžia savo pozicijas finansiškai tvirtėjančioms savivaldoms, komunoms, neformaliems paslaugų teikėjams.

Kadangi anksčiau buvo plėtota „progresyviausia“ institucinė globa, stengtasi diegti įvairias priemones, kurios turėjo išstumti tradicines šeimų struktūras iš socialinių paslaugų (propaganda, mokesčių politika), senų žmonių ir invalidų, gyvenančių globos namuose, lyginamoji dalis postkomunistinėse šalyse kol kas yra gerokai didesnė negu Vakarų šalyse, tačiau padėtis keičiasi.

Anksčiau socialinių paslaugų srityje daugiausiai orientuotasi į mokamą darbą, dabar kalbama apie kuo platesnį savanorių, neformalaus sektoriaus įtraukimą.

Ypač teikiant nestacionarias paslaugas šiose šalyse yra susidaręs materialinis ir normatyvinis „vakuumas“: tradicinio valstybinio sektoriaus vaidmens šioje srityje nebuvo arba jis išnyko, o naujas valstybės vaidmuo dar nėra iki galo suformuluotas ir nustatytas įstatymų. Bendruomeninių paslaugų sistema kuriama orientuojantis į naujausias Europos šalių socialinių paslaugų tendencijas. Pavyzdžiui, Šiaurės šalyse jau nuo aštuntojo dešimtmečio socialinės paslaugos orientuotos į tai, kad kiek galima ilgiau išlaikyti seną žmogų jam įprastoje aplinkoje. Tam pertvarkomos socialinės tarnybos, jų mobilios paslaugos teikiamos visą parą ir septynias dienas per savaitę.

Norvegijos socialinių paslaugų sistema. Norvegijoje nuo 1990 metų mažėja žmonių skaičius, kuriems reikia socialinių paslaugų (Norway's social security and health service, 2001). Viena iš socialinių paslaugų Norvegijoje – pagalba baigusiems universitetą – jei jie nesusiranda darbo per 78 savaites, tuomet jiems teikiama pagalba. Taip pat savivaldybės padeda kiekvienam, kuris yra priklausomas nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų. Gydymas šiems asmenims, jei jų priklausomybė itin stipri yra privalomas. Paskutiniaisiais metais valstybė daugiausiai dėmesio skiria tam, kad teikiama pagalba ir paslaugos būtų visapusiškos. Kiekvienam gaunančiajam socialines paslaugas skatinama sudaryti individualų planą ir atsižvelgti į jo poreikius. Planai yra kuriami kartu su vartotoju – su žmogumi, kuriam tos paslaugos bus kuriamos. Taip pat skatinamas bendradarbiavimas tarp įvairių institucijų. Norvegijoje yra atskira ministerija – vaikams ir jų šeimoms. Ši ministerija rūpinasi vaikų priežiūra, vaikų dienos centrais ir lygiomis galimybėmis. Skatinama ir remiama valstybės politika užtikrinanti saugų ir sveiką vaiko augimą namuose. Įvairios institucijos sužinojusios apie tai, jog vaiku nesirūpinama arba jis atsidūrė rizikoje, visų pirma, suteikia finansinę ir praktinę pagalbą, o tik po to, kai jau nemato išeities pradeda kalbėti apie vaiko atskyrimą nuo tėvų ir jo namų.

Vaiko gerovės sistema Švedijoje. (Child Welfare in Sweden - an overview, 2000). Skandinavijos gerovės valstybės modelis (Scandinavian welfare state model) – yra apibūdinamas

kaip unikalus modelis – toks modelis, kuriuo remiantis kuriama gerovė visiems ir yra priešingybė taip vadinamam „liekanos modeliui“ (residual model). Kiekvienas, remiantis šiuo modeliu, dalinasi pelnu gautu iš mokesčių be jokių ypatingų skirstymų. Pagrindinės socialinės sistemos sritys – vaikas ir jo šeima ir pagyvenusių ir /ar negalios žmonių priežiūra. Šeimos politikoje Švedijoje kreipiamas ypatingas dėmesys lygioms galimybėms bei vaiko gerovei (Kindlund, 1986). Vaikų socialinės gerovės sistemoje svarbiausia vaikų poreikiai. Vaikai turi teisę į saugią aplinką ir auklėjimą atsižvelgiant į jų individualumą. Valstybė pasilieka teisę įsikišti, jei baziniai vaiko poreikiai nėra tenkinami. Socialinių paslaugų įstatymas Švedijoje kaip ir Lietuvoje yra daugiau suteikiantis esmines kryptis ir paliekantis daug laisvės dirbant su kiekvienu žmogumi individualiai. Tačiau kiekviename regione skiriasi ir specialistų bei jų teikiamų paslaugų poreikis, bet taip pat ir jų pasiūla. Kai kur dirbantys specialistai su vaikais, kaip ir Lietuvoje, neturi tam reikiamo išsilavinimo. Švedijoje nėra aiškaus atskyrimo tarp vaikų apsaugos ir teisingumo – vaikui daugiau stengiamasi padėti ir juo rūpintis, o ne uždaryti į kažkokią įstaigą. Jei tai patenkina vaiko poreikius ir suteikia geriausias sąlygas jam – tuomet vaikas gali būti atskirtas ir nuo savo tėvų, kuomet iškyla grėsmė jo saugumui. Apibendrinant galima teigti, kad Švedijoje pagrindinis dėmesys skiriamas socialinėms paslaugoms ir paramai, o ne vaiko apsaugai; taip pat, kaip ir Norvegijoje. Viena iš prevencijos formų – pagalba šeimoms grupinių užsiėmimų metu, taip pat šeimų informavimas bei kitos pagalbos suteikimas stengiantis visais būdais išvengti socialinės rizikos šeimos stigmatizavimo. Organizuojamos savipagalbos grupės alkoholikų vaikams, seksualinės prievartos aukoms, šeimų, kur vieniša mama augina vaiką, pabėgėlių vaikams ir pan. taip pat organizuojamos vasaros stovyklos ar taip vadinamos „vasaros šeimos“ – tai pagalba vaikams ir jų šeimoms – vaikams padeda gauti socialinių įgūdžių, bendrauti, o šeimoms „pailsėti“, jei vaikas yra sunkus. Yra tokie centrai, kaip jaunimo patarimų centras – juose teikiama informacija apie seksualinį gyvenimą, narkotikų vartojimą ir pan. Skatinama išplėstinės šeimos bendravimas bei bendruomeniniai ryšiai (Andersson, 1993). Tėvams yra teikiama nuolatinė informavimo paslauga bei jie mokomi vaikų auklėjimo įgūdžių ir žinių – šios paslaugos teikiamos ne tik socialinės rizikos šeimoms. Socialiniai darbuotojai dirba kiekvienoje mokykloje.

Rizikos grupei priskiriami vaikai, kurių tėvai ar jie patys yra priklausomi nuo narkotinių ir psichotropinių medžiagų; asocialaus elgesio tėvai ir/ ar vaikai; netinkama priežiūra, stiprūs konfliktai šeimose; fizinė ir/ ar seksualinė prievarta; specialiųjų poreikių vaikai (Andersson, 1993).

Lietuvoje dažnai specialiųjų poreikių vaikai nėra priskiriami prie socialinės rizikos

grupės. Taip pat nemažą dalį socialinės rizikos šeimų sudaro šeimos, kuriose yra psichikos liga sergantis asmuo.

Viena iš skaudžiausių problemų – jauni gangsteriai – jie kelia ypatingą rūpestį tiek vyriausybei, tiek visai socialinės gerovės sistemai. Dar viena problema – Švedijoje yra itin sunku gauti psichologo pagalbą, tai ypač skaudi problema asocialaus elgesio vaikams.

Suomijos socialinės gerovės sistema. Daugiausiai pinigų išleidžiama pagyvenusių žmonių institucinei priežiūrai kaip ir Lietuvoje, tačiau Suomijoje taip pat didelės pinigų sumos skiriamos ir socialinei pagalbai. Visiems mokyklinio amžiaus vaikams, kaip viena iš prevencijos formų, suteikiama dienos priežiūra. Stengiamasi sudaryti ne tik visas sąlygas augti vaikui saugioje ir sveikoje aplinkoje, bet ir tėvams visas galimybes auginti vaiką. Tai ir būtų išskirtinis šios šalies sistemos bruožas, nes čia pabrėžiama, kad svarbu ne tik vaiko pusė, bet ir atitinkamos sąlygos tėvams (Family policy and services, 2006). Pagrindiniai pokyčiai socialinėje sistemoje įvyko per paskutinius dešimt metų. Suomijoje vieną penktadalį socialinių paslaugų teikiančių įstaigų yra privačios ir šis skaičius nuolatos auga (Social services in Finland, 2006). Pagrindinis socialinių paslaugų tikslas – tenkinti visų grupių poreikius (skirtingai nei Lietuvoje). Socialinės sistemos principai integruojami ir į kitas politikos dalis. Didžiausias dėmesys skiriamas prevencijai, o ypač pirminei prevencijai (kelio užkirtimui dar iki reiškinio atsiradimo ir orientuota į visą visuomenę).

Socialinė atskirtis ir rizikos grupės jaunimas (Anglija, Velsas ir JAV). Mokyklos nelankymas, elgesio problemos ir socialinė jaunų žmonių atskirtis – visa tai rodo, kad vaikai turi problemų, tokių kaip žemas savo vertės jausmas, nepasitikėjimas savimi (Social Exclusion And At-Risk Youth, 2007). Tokie vaikai priklauso rizikos grupei, jie lengvai gali tapti delinkventais ar net pradėti daryti nusikaltimus. Aprašymas. 1993 m. Anglijoje ir Velse (apie 51,6 mln. gyventojų) buvo pradėta programa „Miestai mokyklose“ (MM). Ji turėjo padėti jaunimui (nuo 5 m. iki 25 m.) įveikti elgesio problemas bei padidinti mokyklos lankomumą. Programos tikslas – tokius rizikos grupės vaikus įjungti atgal į mokyklos kolektyvą ir mokymosi procesą ir tokiu būdu užkirsti kelią galimam delinkventiniam ar nusikalstamam elgesiui. Programa siūlo:

- Galimybę toliau lankyti vietinę mokyklą, įgyti darbinės, praktinius įgūdžius teikiančios, patirties ir planuoti savo laisvalaikį;
- Su tokiais vaikais dirba asmeniniai mokytojai. Jie lavina jų literatūrinius, matematinius ir

kitus reikalingus gebėjimus;

- Sudaro galimybes aktyviam ir turiningam laisvalaikiui, tiria profesinio pasirinkimo galimybes, padeda socialiniams darbuotojams siūlydami alternatyvas globai ar vaiko patalpinimui globos namuose;
- Kuria bendradarbiavimo mechanizmus, kurie paskatintų tėvus aktyviai įsijungti į savo vaikų švietimo ir lavinimo procesą ir naudoti efektyvias elgesio valdymo strategijas.

Poveikis. 80 % atveju, kai jaunimas lankė tokias mokyklas, buvo atstatytas „tiltas“ atgal į švietimo sistemą; 28 % toliau tęsė mokslą.

2.4. Socialinių paslaugų sistemos samprata Lietuvos Respublikos įstatymuose ir poįstatyminiuose aktuose

Kiekvienoje šalyje yra tam tikrų ypatumų, kai kalbama apie socialinių paslaugų sistemos turinį. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme (2006) socialinės paslaugos apibrėžiamos kaip pagalba nepinigine forma, kai nepakanka kitų socialinės apsaugos sistemos garantijų. Iš esmės šis apibrėžimas tinka visoms paslaugoms. Tačiau detalesnis socialinių paslaugų reglamentavimas jau siejamas su socialinio darbo turiniu ir šios veiklos organizavimo formomis per tam tikro tipo socialinių paslaugų įstaigas.

Lietuvos socialinės apsaugos sistemą sudaro dvi posistemės:

- 1) socialinio draudimo posistemė - tai garantijos, kurias turi tik mokantys socialinio draudimo įnašus asmenys;
- 2) socialinės paramos posistemė - garantijos, kurias turi visi gyventojai priklausomai ne nuo įmokų mokėjimo, bet nuo realaus pagalbos poreikio. Ši posistemė garantuoja pagalbą tuo atveju, kai pirmoji neužtikrina tam tikrų gyvenimo sąlygų arba asmuo neturi į jas teisių.

Socialinės paslaugos yra viena iš sudedamųjų socialinės paramos sistemos Lietuvoje dalių. Lietuvos Respublikos socialinės paramos koncepcijoje (1994) nustatyta, kad socialinė parama teikiama trimis būdais:

- pašalpos ir piniginės išmokos,
- šalpa daiktais,
- socialinės paslaugos ir globa.

Svarbiausias socialinių paslaugų tikslas - patenkinti asmenų gyvybinius poreikius ir sudaryti žmogaus orumą nežeminančias sąlygas, kai jie patys nepajėgūs to pasiekti savarankiškai. Tai paslaugos, orientuotos bent į minimalų poreikių patenkinimą.

Galutinis socialinių paslaugų tikslas - atkurti žmogaus gebėjimą funkcionuoti visuomenėje, kad jis pats galėtų savimi toliau savarankiškai rūpintis. Tai paslaugos, orientuotos į visišką ir visapusišką poreikių patenkinimą. Socialinės paslaugos gali būti teikiamos ir prevencijos tikslais, siekiant užkirsti kelią atsirasti problemoms.

Konkrečioje šalyje socialinių paslaugų klientų grupės gali skirtis pagal jų apibrėžimą ar grupavimą. Pavyzdžiui, kai kuriose šalyse vartojamas terminas „marginalinės grupės“, išskiriama klientų grupė - ikimokyklinio amžiaus vaikai. Lietuvoje ikimokyklinis ugdymas (vaikų darželiai) nėra priskiriamas prie socialinių paslaugų sistemos, tuo tarpu ES šalyse ši paslauga priskiriama prie socialinės apsaugos sistemos paslaugų ir patenka į socialinių paslaugų sampratą - dienos globos paslaugos ikimokyklinio amžiaus vaikams. Kaip atskira klientų grupė gali būti jaunimas. Be to, ilgainiui, keičiantis visuomenei ir sąlygoms atsiranda naujos klientų grupės (Žalimienė, 2003). Pavyzdžiui, ŽIV nešiotojai ar sergantieji AIDS yra dabartinės visuomenės problemas atspindinti klientų grupė.

Dažniausiai socialinių paslaugų įstaigos teikia paslaugas kuriai nors vienai klientų grupei, pagal tai, kokie yra tos klientų grupės poreikiai. Todėl yra dienos centrai probleminiams vaikams, krizių centrai patyrusioms smurtą moterims ir jų vaikams, darbo terapijos centrai neįgaliesiems ar senelių globos namai. Tačiau tam tikrais atvejais socialinių paslaugų įstaiga gali teikti paslaugas ir daugiau negu vienai klientų grupei. Formuojant tokios įstaigos veiklą siekiama konkrečių tikslų, sprendžiama, kodėl tikslinga kelias klientų grupes sujungti vienoje institucijoje. Pavyzdžiui, kartų namai, kaip stacionarios globos socialinių paslaugų įstaiga seniems žmonėms ir nepilnametėms iš probleminių šeimų, tapusioms motinomis.

Socialinių paslaugų apmokėjimo organizavimas Lietuvoje. 1998 m. priimtame Lietuvoje Respublikos Vyriausybės nutarime „Dėl apmokėjimo už socialines paslaugas principų ir tvarkos“ numatytos socialinių paslaugų apmokėjimo organizavimo savivaldybėse gairės. Šio nutarimo nuostatos:

- už socialines paslaugas jų gavėjas turi mokėti;
- mokestis neimamas už informacijos teikimą ir konsultavimą;
- nustatant mokesčio už socialines paslaugas dydį, reikia atsižvelgti į paslaugų gavėjo ir jo šeimos pajamas, sveikatos būklę, paslaugos rūšį. Todėl socialinės paslaugos (jų gavėjui) gali būti mokamos, iš dalies mokamos ir nemokamos.

Skirtingi principai yra taikomi nustatant apmokėjimo už bendrąsias ir specialiąsias paslaugas dydžius.

Socialinių paslaugų gavėjai dažniausiai yra asmenys iš tokių socialinių grupių: pagyvenę žmonės, neįgalieji, skurdžiai gyvenantieji, piktnaudžiaujantieji alkoholiu,

narkotikais, benamiai ir t.t. Todėl, kalbant apie socialinių paslaugų apmokėjimą, būtina išanalizuoti įvairių socialinių grupių pajamų dydį, kad būtų galima įvertinti jų mokėjimo galimybes, antraip numatytas paslaugų apmokėjimo dydis kai kurioms socialinėms grupėms gali riboti socialinių paslaugų gavimą. Paslaugos jiems taps neprieinamos, nors ir reikalingos. Organizuojant paslaugų apmokėjimą reikia įvertinti visas sąlygas, kad klientų grupės, kurioms paslaugos būtinos, neiškristų iš paslaugų rinkos. Pavyzdžiui, įvedus apmokėjimą už dienos globos paslaugas vaikams ar suaugusiems, turintiems proto negalia, kai kurios šeimos Lietuvoje atsisakė šių paslaugų.

LR socialinių paslaugų katalogas (2006). Socialinių paslaugų kataloge socialinės paslaugos skirstomos į:

- bendrąsias socialines paslaugas;
- specialiąsias socialines paslaugas.

Bendrosios socialinės paslaugos. Bendrosios socialinės paslaugos yra atskiros, be nuolatinės specialistų priežiūros teikiamos paslaugos. Bendrųjų socialinių paslaugų tikslas – ugdyti ar kompensuoti asmens (šeimos) gebėjimus savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Bendrosios socialinės paslaugos teikiamos socialinių paslaugų įstaigose ir asmens namuose. Paslaugų teikimo trukmė / dažnumas priklauso nuo asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio.

Bendrosios socialinės paslaugos yra šios:

- 1. Informavimas** – informavimas apie socialinę pagalbą.
- 2. Konsultavimas** - socialinio darbuotojo teikiama paslauga, kuria kartu su asmeniu analizuojama asmens (šeimos) probleminė situacija ir ieškoma veiksmingų problemos sprendimo būdų.
- 3. Tarpininkavimas ir atstovavimas** - pagalbos asmeniui (šeimai) suteikimas sprendžiant įvairias asmens (šeimos) problemas (teisines, sveikatos, ūkines, buitines, tvarkant dokumentus, mokant mokesčius, užrašant pas specialistus, organizuojant ūkinius darbus ir kt.), tarpininkaujant tarp asmens (šeimos) ir jo aplinkos (kitų institucijų, specialistų, asmenų).
- 4. Maitinimo organizavimas** - pagalba asmenims (šeimoms), kurie dėl nepakankamo savarankiškumo ar nepakankamų pajamų nepajėgia maitintis savo namuose. Maitinimas gali būti organizuojamas pristatant karštą maistą į namus, suteikiant nemokamą maitinimą valgyklose, bendruomenės įstaigose ar kitose maitinimo vietose bei išduodant maisto talonus ar sauso maisto davinius gyventojams.

5. **Aprūpinimas būtiniaisiais drabužiais ir avalyne** - būtinausių drabužių, avalynės ir kitų reikmenų skurstantiesiems teikimas.
6. **Transporto** – paslauga, teikiama pagal poreikius asmenims, kurie dėl negalios, ligos ar senatvės turi judėjimo problemų ir dėl to ar dėl nepakankamų pajamų negali naudotis visuomeniniu ar individualiu transportu.
7. **Sociokultūrinės paslaugos** - laisvalaikio organizavimo paslaugos, teikiamos siekiant išvengti socialinių problemų (prevenciniais tikslais), mažinant socialinę atskirtį, aktyvinant bendruomenę ir kurias teikiant asmenys (šeimoms) gali bendrauti, dalyvauti grupinio socialinio darbo užsiėmimuose, užsiimti mėgstama veikla, vaikai – ruošti pamokas ir pan.
8. **Asmeninės higienos ir priežiūros paslaugų organizavimas** - pagalba asmenims (šeimoms), kurie dėl nepakankamų pajamų ar skurdo negali (neturi galimybės) pasirūpinti savo higiena. Ši pagalba apima pirties (dušo) talonų išdavimą, skalbimo paslaugų organizavimą.
9. **Kitos bendrosios socialinės paslaugos** - socialinės paslaugos organizuojamos atsižvelgiant į specifinius savivaldybės gyventojų poreikius. Prie kitų bendrųjų socialinių paslaugų gali būti priskiriamos atskiros paslaugos iš pagalbos į namus paslaugų.

Bendrosios socialinės paslaugos teikiamos:

- socialinės rizikos vaikai ir jų šeimos (neteikiama transporto paslauga),
- vaikai su negalia ir jų šeimos,
- likę be tėvų globos vaikai (neteikiama maitinimo organizavimas, transporto paslauga),
- suaugę asmenys su negalia ir jų šeimos,
- senyvo amžiaus asmenys ir jų šeimos,
- socialinės rizikos suaugę asmenys ir jų šeimos (neteikiama transporto paslauga),
- socialinės rizikos šeimos,
- vaikus globojančios šeimos (neteikiama maitinimo organizavimas),
- kiti asmenys ir šeimos.

Specialiosios socialinės paslaugos yra visuma paslaugų, teikiamų asmeniui (šeimai), kurio gebėjimams savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime ugdyti ar kompensuoti bendrųjų socialinių paslaugų nepakanka. Specialiųjų socialinių paslaugų **tikslas** – grąžinti asmens (šeimos) gebėjimus pasirūpinti savimi ir integruotis į visuomenę ar tenkinti asmens gyvybinius poreikius teikiant kompleksinę pagalbą.

Specialiosios socialinės paslaugos teikiamos socialinių paslaugų įstaigose ir asmens namuose. Paslaugų teikimo trukmė / dažnumas priklauso nuo asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio.

Specialiosios socialinės paslaugos skirstomos į *socialinę priežiūrą ir socialinę globą*.

Socialinė priežiūra yra visuma paslaugų, kuriomis asmeniui (šeimai) teikiama kompleksinė, bet nuolatinės specialistų priežiūros nereikalaujanti pagalba. Socialinė priežiūra teikiama socialinių paslaugų įstaigose ar asmens namuose. Paslaugų teikimo dažnumas priklauso nuo konkrečios paslaugos ir nuo individualaus asmens (šeimos) tos paslaugos poreikio.

Socialinės priežiūros paslaugos yra šios:

- 1. Pagalba į namus** - asmens namuose teikiamos paslaugos, padedančios asmeniui (šeimai) tvarkytis buityje bei dalyvauti visuomenės gyvenime.
- 2. Socialinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas** - paslaugos, teikiamos asmenims (šeimoms) dienos metu, siekiant palaikyti ir atstatyti savarankiškumą atliekant įvairias visuomeniniame ar asmeniniame (šeimos) gyvenime reikalingas funkcijas. Gavėjai :
  - socialinės rizikos vaikai ir jų šeimos,
  - vaikai su negalia ir jų šeimos,
  - suaugę asmenys su negalia ir jų šeimos,
  - senyvo amžiaus asmenys ir jų šeimos,
  - socialinės rizikos suaugę asmenys ir jų šeimos,
  - socialinės rizikos šeimos,
  - kiti asmenys ir šeimos.

Paslauga susideda iš informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo ir atstovavimo, bendravimo, maitinimo organizavimo, kasdienio gyvenimo įgūdžių ugdymo ir palaikymo, darbinių įgūdžių ugdymo. Šias paslaugas jau teikia ne tik socialiniai darbuotojai, bet ir psichologai bei kiti specialistai.

- 3. Apgyvendinimas savarankiško gyvenimo namuose** - namų aplinkos sąlygų ir reikalingų paslaugų suteikimas asmenims (šeimoms), kuriems nereikia nuolatinės, intensyvios priežiūros, sudarant jiems sąlygas savarankiškai tvarkytis savo asmeninį (šeimos) gyvenimą. Teikiama ir socialinės rizikos šeimoms.
- 4. Intensyvi krizių įveikimo pagalba** – pagalbos suteikimas asmeniui, atsidūrusiam krizinėje situacijoje. Paslaugos gavėjai – socialinės rizikos vaikai bei suaugę asmenys ir kiti asmenys. Paslauga susideda iš informavimo, konsultavimo, tarpininkavimo ir atstovavimo, bendravimo, psichologinės pagalbos. Paslaugas teikia ne tik socialiniai

darbuotojai, bet ir psichologai.

Pagalbos pinigai yra piniginė išmoka, skiriama asmeniui (šeimai), kuriam bendrąsias socialines paslaugas ir socialinę priežiūrą yra veiksmingiau organizuoti pinigine forma. Pagalbos pinigų gavėjai yra suaugę asmenys su negalia ir jų šeimos ar senyvo amžiaus asmenys ir jų šeimos. Pagalbos pinigų mokėjimo atvejus, tvarką ir paslaugų teikimo trukmę nustato savivaldybė.

Socialinė globa yra visuma paslaugų, kuriomis asmeniui (šeimai) teikiama kompleksinė, nuolatinės specialistų priežiūros reikalaujanti pagalba. Socialinė globa teikiama institucijoje (socialinės globos įstaigoje) ar asmens namuose. Socialinės globos teikimo trukmė priklauso nuo asmenų, jų poreikio paslaugoms ir nuo įstaigos tipo.

Socialinės globos paslaugos yra šios:

- 1. Dienos socialinė globa** - visuma paslaugų, kuriomis asmeniui teikiama kompleksinė, nuolatinės specialistų priežiūros reikalaujanti pagalba dienos metu.
- 2. Trumpalaikė socialinė globa** - visuma paslaugų, kuriomis asmeniui teikiama kompleksinė, nuolatinės specialistų priežiūros reikalaujanti pagalba krizių atvejais, vaikams laikinai netekus tėvų globos, šeimos nariams, globėjams, rūpintojams laikinai dėl tam tikrų priežasčių (ligos, komandiruotės, atostogų ir kt.) negalint prižiūrėti asmenų, kuriems reikalinga nuolatinė priežiūra – „atokvėpio“ paslaugos, socialinės rizikos suaugusiems asmenims po medicininės reabilitacijos siekiant integruotis į visuomenę. Teikiama ir socialinės rizikos vaikams bei jų šeimoms - krizių centruose, grupiniuose gyvenimo namuose vaikams, likusiems be tėvų globos, grupiniuose gyvenimo namuose socialinės rizikos vaikams, kitose socialinių paslaugų įstaigose, teikiančiose paslaugas vaikams krizių atvejais, vaikus globojančiose šeimose.
- 3. Ilgalaikė socialinė globa** - visuma paslaugų, kuriomis visiškai nesavarankiškam asmeniui teikiama kompleksinė, nuolatinės specialistų priežiūros reikalaujanti pagalba.

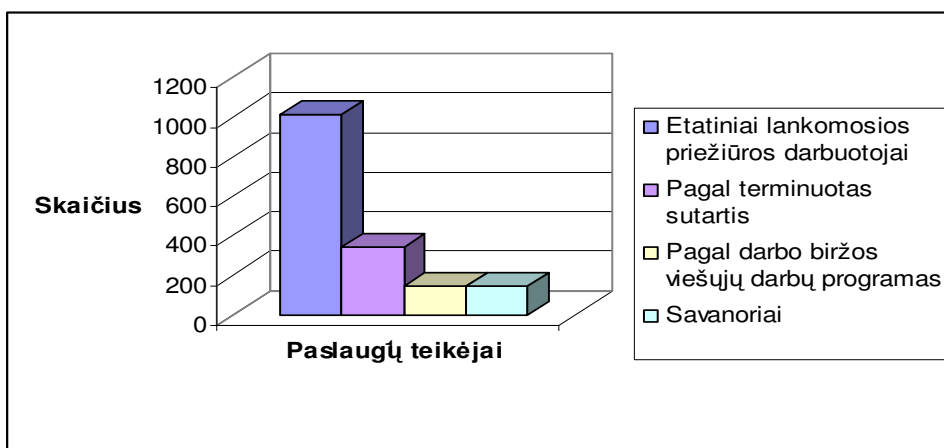
Lietuvoje yra priimta **socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko socialinės globos poreikio nustatymo metodika**. Jos tikslas – nustatyti individualius vaiko saugios ir sveikos ugdymosi ir vystymosi aplinkos poreikius, ugdyti tėvų motyvaciją ir sugebėjimą pasirūpinti vaiku, vaiko socialinės globos, kurią organizuoja ir finansuoja savivaldybė iš savo biudžeto lėšų ar iš valstybės biudžeto specialių tikslinių dotacijų savivaldybių biudžetams, poreikį. Metodika taikoma, kai, įvertinus socialinės rizikos vaiko ar

likusio be tėvų globos vaiko bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros poreikį, nustatoma, kad bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros socialinės rizikos vaikui ar likusiam be tėvų globos vaikui nepakanka. Socialinės rizikos vaiko ar likusio be tėvų globos vaiko socialinės globos poreikį nustato socialiniai darbuotojai, paskirti savivaldybės institucijos nustatyta tvarka.

Socialinis darbuotojas socialinės rizikos vaiko socialinės globos poreikį nustato, atsižvelgdamas į vaiko socialinę riziką ir vaiko tėvų (globėjų, rūpintojų) motyvaciją rūpintis vaiku pagal šiuos kriterijus: vaiko aplinkos saugumą; tėvų (globėjų, rūpintojų) rūpinimąsi vaiko sveikata ir higiena; tėvų (globėjų, rūpintojų) rūpinimąsi organizuoti vaiko poreikius atitinkantį ugdymą; vaiko mokyklos lankymą; laisvalaikio praleidimą; vaiko ugdymosi aplinką ir emocinį ugdymą; vaiko elgesį ir jo santykius su šeima bei bendraamžiais; vaiko savarankiškumo įgūdžius; tėvų (globėjų, rūpintojų) darbinę veiklą ir pajamas. Nustatant socialinės rizikos vaiko socialinės globos poreikį, nustatomas ir jo šeimos bendrųjų socialinių paslaugų ar socialinės priežiūros poreikis.

2.5. Socialinės paslaugos Lietuvoje 2005 m.

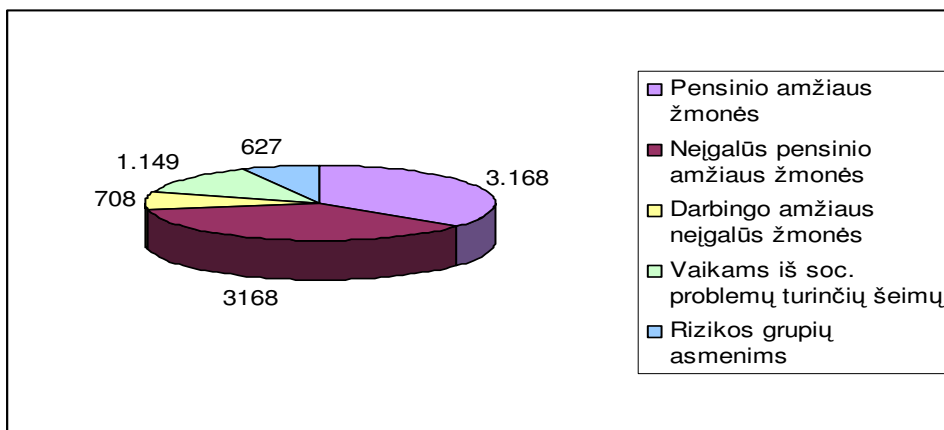
Socialinės paslaugos namuose. Statistikos departamento duomenimis, socialinės paslaugos namuose yra teikiamos visų savivaldybių teritorijose. 2005 m. pagalbos namuose paslaugas teikė 1016 etatiniai lankomosios priežiūros darbuotojai, 340 asmenys dirbo pagal terminuotas sutartis, 1043 – pagal darbo biržos viešųjų darbų programas ir 141 buvo savanoriai (žr. 1 pav.).

1 pav. Socialinių darbuotojų, teikusių socialines paslaugas namuose, skaičius 2005 m.

2005 m. pagalba ir slauga namuose buvo suteikta 9,6 tūkst. žmonių, iš kurių maždaug po trečdalį sudarė pagyvenę (pensinio amžiaus) ir neįgalūs pensinio amžiaus žmonės.

Be to, socialinės paslaugos namuose buvo suteiktos 708 darbingo amžiaus neįgaliems asmenims, 1149 vaikams iš šeimų, turinčių socialinių problemų bei 627 rizikos grupių asmenims ir jų šeimos nariams. Daugiau nei pusė visų globojamų ir slaugomų namuose asmenų gyveno mieste (žr. 2 pav.). Dar 719 asmenų, dėl objektyvių priežasčių patys organizavęsi aptarnavimą, gavo globos pinigus. Tai dažniausiai kaimo gyventojai.

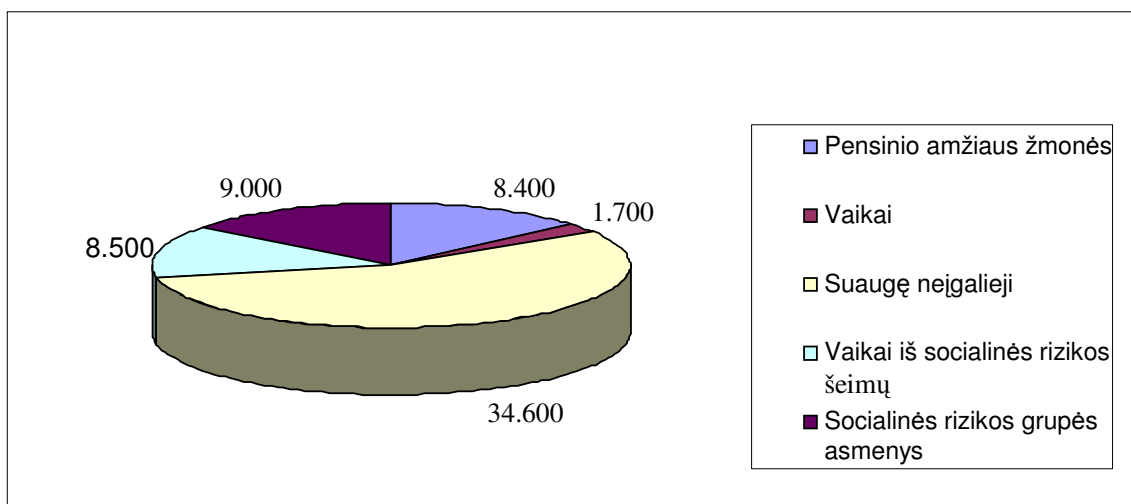

2 pav. Asmenų, kuriems buvo suteikta socialinė pagalba ir slauga namuose 2005 m., skaičius (tūkst.).

Dienos centrai. Pagyvenę žmonės tarpusavyje bendrauti ir gauti įvairias socialines paslaugas gali dienos centruose. 2005 m. dienos centruose lankėsi 8,4 tūkst. (2004 m. – 7,7 tūkst.) pagyvenusių (pensinio amžiaus) žmonių, maždaug trys ketvirtadaliai jų buvo moterys.

Sparčiai daugėja asmenų, gaunančių įvairias socialines paslaugas dienos centruose neįgaliesiems. 2005 m. tokios paslaugos buvo suteiktos 1,7 tūkst. vaikų (2004 m. – 1,5 tūkst.) ir 34,6 tūkst. Suaugusių neįgaliųjų (2004 m. – 21,6 tūkst.), iš kurių pusė buvo pensinio amžiaus. Šiuose centruose taip pat buvo teikiamos konsultacijos ir pagalba šeimoms, auginančioms neįgalius vaikus ar prižiūrinčioms neįgalius artimuosius.

2005 m. dienos centruose lankėsi 8,5 tūkst. vaikų (2004 m. – 7,7 tūkst.) iš socialinės rizikos šeimų. Be to, socialinė, psichologinė ir kitokia pagalba buvo suteikta 9 tūkst. (2004 m. – 7,7 tūkst.) socialinės rizikos grupių asmenų (žr. 3 pav.).

3

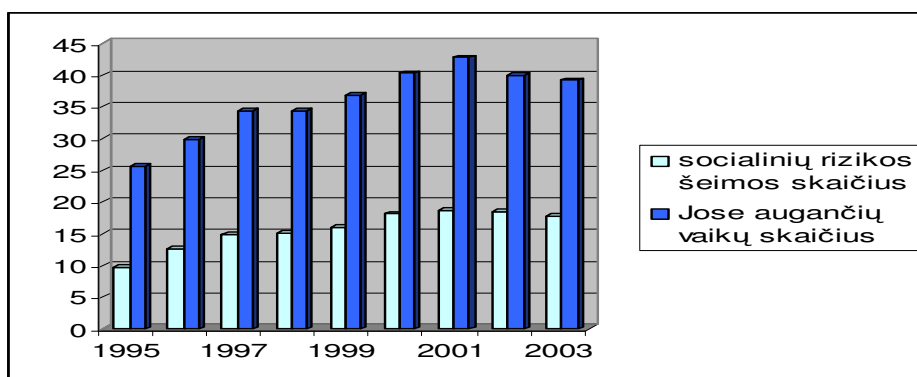
pav. Asmenų, kurie lankėsi dienos centruose 2005 m., skaičius (tūkst.).

2005 m. dienos centruose socialines paslaugas teikė 1,8 tūkst. darbuotojų ir 1,9 tūkst. savanorių.

Vaikų globa. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, per paskutinius penkerius metus 2,3 tūkst. sumažėjo socialinės rizikos šeimų ir 6,3 tūkst. jose augančių vaikų (žiūr. pav. nr. 4) 2006 m. pradžioje vaiko teisių apsaugos tarnybų įskaitoje buvo įrašyta 16,4 tūkst. (2004 m. – 16,9 tūkst.) socialinės rizikos šeimų, jose augo 36,5 tūkst. vaikų (2004 m. – 36,9 tūkst.).

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, pernai tėvų globos neteko 3209 vaikai (2004 m. – 3267), iš jų 37 procentai buvo iki 7 metų amžiaus. Šeimų (asmenų) globai buvo perduoti 1383 vaikai, iš jų tris ketvirtadalius paėmė globoti artimi giminaičiai. Kiti vaikai buvo apgyvendinti įvairiose vaikų globos įstaigose. 2006 m. pradžioje buvo 13,3 tūkst. be tėvų globos likusių vaikų, iš jų daugiau kaip pusė buvo globojami šeimose, 2 procentai – šeimynose ir 40 procentų – įvairiose vaikų globos įstaigose. Šeimose buvo globojama 7,7 tūkst. vaikų (2004 m. – 8 tūkst.) (žr. 4pav.).

4 pav. Socialinės rizikos šeimos ir jose augančių vaikų skaičius (tūkst.)

(<http://www.socmin.lt>)

Buvo sudaryta socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 2007–2009 metų programa. Jos paskirtis – sudaryti sąlygas plėtoti socialines paslaugas savivaldybėse, užtikrinant gyventojams galimybę naudotis socialinėmis paslaugomis, skatinant nevyriausybinių organizacijų, teikiančių socialines paslaugas, savivaldybių institucijų, užsienio partnerių, regionų, viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimą (Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 2007–2009 metų programa).

Marijampolės apskrityje daugėja lankomosios priežiūros darbuotojų nuo 2004 m. daugėja etatinių darbuotojų, o ne savanorių. Lyginant su 2004 m., 2005 m. savanorių nebeliko.

Marijampolės apskrityje yra vieni iš mažiausių skaičių lankomosios priežiūros darbuotojų visoje Lietuvoje.

Iš viso Lietuvoje **dienos centrus** lankė 8500 vaikų iš socialinės rizikos šeimų. Šis skaičius yra išaugęs lyginant praėjusius 2004 m. (7400 vaikų lankė). Darbuotojų dirbančių dienose centruose vaikams iš socialinės rizikos šeimų daugumą sudaro savanoriai, tačiau skaičius mažėja (2004m. – 714 savanorių, 2005 m. – 626).

Socialinės rizikos šeimų mažėja ir taip pat mažėja juose augančių vaikų skaičius (žr. 4 lentelę)

4 lentelė. Socialinės rizikos šeimos (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenys, metų pabaigoje, tūkst.)

Metai	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Šeimų skaičius	18,1	18,7	18,5	17,9	16,9	16,4
Jose vaikų	40,3	42,8	40,0	39,2	36,9	36,5

Šaltinis: (<http://www.socmin.lt>)

Taigi apžvelgiant literatūrą apie užsienio šalių patirtį bei Lietuvoje taikomą sistemą, išryškėja skirtumas, kad Lietuvoje vis dėl to dar laikomasi požiūrio, kad didžiausią socialinių paslaugų dalį turėtų sudaryti pinigai. Tačiau užsienio šalių patirtis rodo, kad reikalingas deinstitutionalizavimas bei savanoriškos ir NVO veiklos didinimas. Patys bendruomenių nariai turėtų gebėti teikti pagalbą vieni kitiems ir tokiu būdu užkirsti kelią rimtoms problemoms.

3. RIZIKOS GRUPĖS VAIKAI

3.1. Rizikos grupės vaikams bei jų šeimoms būdingi bruožai

Rizikos grupės vaikams priskiriami beglobiai (gatvės) vaikai, socialinės, nedarniose arba nepilnose šeimose gyvenantys vaikai, kurie nuolatos patiria psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, taip pat agresyvūs ir bendraamžių atstumti vaikai, bei vaikai, kurie yra padarę smulkių prasižengimų ar nusikaltimų (Ignatavičienė ir Žukauskienė, 1999).

S.Ignatavičienė ir R.Žukauskienė (1999), išskiria tokius rizikos grupės vaikams būdingus bruožus:

- Šie vaikai dažniausiai būna nedrausmingi, nemandagūs, įžūlūs su suaugusiais, nes namuose nėra išmokę deramai elgtis.
- Vaikams būdingas nepasitikėjimas savimi, dėl to jie labai greitai išsižeidžia, reaguoja į kiekvieną suaugusiųjų (tėvų, mokytojų) ar bendraamžių pastabą keiksmažodžiais, muštynėmis, įvairiais užgauliojimais arba tiesiog pabėgimu iš klasės.
- Šie vaikai dažniausiai jaučia baimę, nerimą, yra nervingi. Tai verčia juos ieškoti stiprių draugų, lyderių, kurie gali juos apginti nuo įvairių pavojų.
- Vaikų kalba dažniausiai primityvi, žodynas skurdus, kalboje jie vartoja daug keiksmažodžių, dažnai grasina savo bendraamžiams, erzina ir pravardžiuoja vieni kitus.
- Šie vaikai turi įvairų mokymosi sunkumų, sunkiai sukaupia dėmesį, nesugeba ilgesnį laiką intensyviai dirbti, greitai pavargsta ir išsenka, todėl suformuoja neigiamą mokymosi motyvaciją, jie praleidinėja pamokas arba visai nustoja lankyti mokyklą.
- Šie vaikai linkę meluoti, apgaulinėti, dažnai išsigalvoja nebūtų dalykų, kad išsisuktų nuo baismės arba sukeltų gailestį ir užuojautą, gautų vienokios ar kitokios naudos. Jie gali meluoti, norėdami nuslėpti šeimos problemas, pateisinti savo tėvų netikusį elgesį, norėdami patys išsisukti nuo baismės ir pan.
- Jie gana gerai orientuojasi įvairiose socialinėse situacijose, yra apsukrūs, aktyvūs, sugeba numatyti, kaip galima sukelti suaugusiųjų gailestį ir užuojautą, išprašyti pinigų ar gauti kokios nors naudos.
- Šiems vaikams būdingas interesų siaurumas. Pagrindinė vertybė gyvenime, jų požiūriu, yra pinigai, todėl visos jų pastangos ir mintys nukreiptos į tai, kaip ir iš kur jų gauti. Gatvės vaikai gerbia ir vertina vienas kitą tik pagal tai, kiek kuris gali elgetaudamas ar kokiais būdais įsigyti pinigų. Tai stumia vaikus į nusikalstamą veiklą.
- Jie nepasitikimi suaugusiais, labai įtarūs, greitai pastebi tikrąsias suaugusiųjų nuostatas, negerbia ir niekina pedagogus, jaučiančius tik gailestį ar panieką tokiems vaikams.

- Vaikai yra nestabilios psichikos, nesugeba valdyti savo emocijų, greitai supyksta ir dėl to gali būti labai agresyvūs, visada pasiruošę pulti arba gintis nuo užpuolėjo.

Rizikos grupės vaikai pasižymi maištingu elgesiu: net 92 proc. nuteistųjų ir 69 proc. rizikos grupei priskiriamų vaikų bėgo iš pamokų, 88 proc. nuteistųjų ir 67 proc. rizikos grupės vaikų rūkė, 75 proc. nuteistųjų ir 49 proc. rizikos grupės vaikų vartojo alkoholį. Nemaža dalis nuteistųjų rizikos grupės vaikų lošė iš pinigų (57 proc. ir 25 proc.), paslapčia ėmė iš tėvų pinigų (38 proc. ir 19 proc.), bėgo iš namų (37 proc. ir 15 proc.) bei vartojo narkotikus ar kitas svaigiąsias medžiagas (net 27 proc. nuteistųjų ir 5 proc. rizikos grupės vaikų). Pastebėta, kad rizikos grupės vaikai, kurie dažniau vartojo alkoholinius gėrimus, rūkė, lošė iš pinigų, blogiau vertino policijos pareigūnus, su kuriais jiems asmeniškai teko bendrauti (Nepilnamečių justicija Lietuvoje: situacijos analizė išvados ir pasiūlymai, 1998).

Socialinės šeimos gyvenimo aplinkybės. Rizikos grupės vaikų šeimoms dažnai yra būdingi tokie pagrindiniai bruožai (Paulauskas, 1998):

- **Girtaujantys tėvai**, kurie nesugeba pasirūpinti savo vaikais, dažnai juos terorizuoja, muša (ypač tėvas, terorizuojantis ir motiną), namuose nuolat renkasi kompanijos, nuolat girtaujama. Visa tai vaikus stumia į gatvę ar į asocialų elgesį.
- **Šeimos, kurios neturi pastovaus pragyvenimo šaltinio** (abu tėvai niekur nedirba), neturi kur gyventi, nuolat keliasi iš vienos vietos į kitą, gyvena netinkamuose gyventi būstuose, namuose trūksta maisto ir kitų būtinausių dalykų. Vaikai tėvų verčiami arba patys išeina elgetauti, vėliau įtraukiami į nusikalstamų grupuočių veiklą, prostituciją.
- **Vienišos motinos šeima**, kurioje motina dažnai kaltina vaikus dėl nenusisėkusio gyvenimo, įkyriai pamokslauja ir priekaištauja. Padėtis dar pablogėja, jeigu vieniša motina verčiasi prostitucija, girtauja, valkatauja. Šeimoje nuolatos trūksta pinigų, vaikas jaučiasi nemylimas, nuolat kuo nors kaltinamas, ypač tokiomis ydomis, kurias turėjo ir jo tėvas.
- **Vienišo tėvo šeima** (motina mirusi arba palikusi šeimą, patekusi į įkalinimo įstaigą ir pan.), kurioje tėvas nesugeba suteikti vaikams reikiamos priežiūros, garantuoti saugumo bei emocinio palaikymo, mažai dėmesio skiria bendravimui su vaikais.
- **Netikęs tėvų pavyzdys vaikams.** Šeimose, kuriose tėvai užsiima nusikalstama veikla arba yra nesąžiningi su kitais žmonėmis, vaikai mato nederamo elgesio pavyzdžius, dažnai yra tėvų paliekami likimo valiai. Tokių šeimų vaikai pradeda vagiliauti, norėdami atkeršyti tėvams (dažnai vagia iš namų), arba tiesiog pateisina savo elgesį tuo, kad ir jų tėvai elgiasi panašiai. Šiuo atveju šeimos narių elgesys nulemia vaiko polinkį nusikalstamai veiklai.

- **Nepakankamas dėmesys vaikui.** Vaikai iš šeimų, kuriose tėvai jais visai nesidomi, neskiria jiems laiko, nesidomi jų interesais, veikla, nebendruoja su jais, gali susirasti draugų, kurie užsiima nusikalstama veikla, uosto klijus, vartoja narkotikus, ir taip pat įsitraukti į šią veiklą, norėdami prie jų pritapti.

Dažniausiai visi šie socialinės aplinkos aspektai tarpusavyje yra susipynę: skurdas, nedarbas vedą šeimą prie alkoholizmo ir narkotikų vartojimo, prie gyvenamosios vietos netekimo ir nesugebėjimo reikiamai pasirūpinti savo vaikais.

3.2. Socialinės rizikos vaikų grupės

Socialinės rizikos vaikai. Viena iš rizikos grupių vaikų yra asocialūs vaikai. Socialinės rizikos vaiku laikomas toks vaikas, kurio elgesys neatitinka visuomenėje nusistojusių elgesio normų ir traktuojamas kaip baustina veikla, nusikaltimas. Pagrindiniai tokio elgesio bruožai yra agresyvumas, nesąžiningumas ir amoralumas. Vaikui būdingas nesugebėjimas savęs atskleisti ir panaudoti savo galimybių visuomenei priimtinais būdais, nepakankamas dalyvavimas socialiniame gyvenime, menkavertiškumo jausmas, menki socialiniai interesai, nesugebėjimas ir nenoras bendrauti su kitais žmonėmis. Vaikų pasižyminčių asocialiu elgesiu yra gana daug, apie 5-7% pradinėje mokykloje ir apie 10-16% vidurinėje mokykloje (Valickas, 1997).

Delinkventiški vaikai. Jaunimas gana jautriai reaguoja į įvairius sociokultūrinius, ekonominius ir politinius pokyčius, vykstančius visuomenėje. Jauno žmogaus socializacija, vykstanti šeimoje, mokykloje bei aplinkoje, kurioje jis praleidžia nemažai laiko, įtakoja jo elgesį bei vertybines orientacijas, o taip pat ir nusikaltėlišką elgesį.

Dauguma nusikalsti linkusių vaikų dažniausiai yra iš tų šeimų, kurios patiria stiprų stresą ir yra nestabilios. Skurdas, tėvų psichopatologija ar kriminalinis elgesys, skyrybos, tarpusavio konfliktai – visa tai yra šeimos veiksniai, susiję su vaikų elgesio sutrikimais. Nestabiliose, stresą patiriančiose šeimose pasireiškus tokiai vaiko savybei kaip impulsyvumas, sutrinka vaiko ir tėvų bendravimas.

Vis dažniau nepilnamečiai padaro smurtinius nusikaltimus. Tiriant faktorius, įtakančius nusikaltimų recidyvą, buvo pastebėta, jog kuo jaunesnis asmuo padaro nusikaltimą, tuo didesnė tikimybė, jog ateityje jis įvykdys pakartotiną nusikaltimą. Ši tikimybė dar labiau sustiprėja, analizuojant nepilnamečių nusikaltimų recidyvų atvejus, kuomet jaunam žmogui buvo paskirta laisvės atėmimo bausmė. Šiuo metu kai kuriose Lietuvos griežto režimo kolonijose

pastebima jaunėjimo tendencija. Asmuo anksti pradėjęs nusikaltėlišką karjerą neturi pradinio socialinio kapitalo, o įgyti jį kalėjimo vietose yra praktiškai neįmanoma.

Alkoholikų vaikai. Alkoholizmas ne gėdinga bėda, o liga, tarsi epidemija įsiskverbusi į daug Lietuvos šeimų. Šeima, kurioje yra alkoholikas, dažnai visą dėmesį sutelkia į tą žmogų, o vaikus pamiršta. Tuo tarpu vaikas, likęs be priežiūros, laukia, kada viskas baigsis. Vienišas, nereikalingas, užmirštas. Kalbama apie grėsmingą vaiko būseną ir tai, kaip šeima jam gali padėti. Be jokios abejonės, yra daugybę vaikų, kurių gyvenimą veikia tėvai alkoholikai. Tuos vaikus sunku atpažinti dėl kelių priežasčių; jie varžosi, nesupranta, jog alkoholizmas yra liga, nemoka įvertinti nemalonybės nei apsisaugoti nuo jos. Nors alkoholikų vaikų kančia pasireiškia įvairiu elgesiu, visiems alkoholikų vaikams vienodai būdingas savęs nuvertinimas. Alkoholikų vaikai save vertina menčiau nei tie vaikai, kurių namuose negeriamas. Įdomu tai, jog toks veiksnys kaip amžius neturi lemiamos reikšmės. Tiek aštuoniolikamečių, tiek dvylikamečių požiūris į save iš esmės toks pat. Gal jų elgesys skirtingas, bet požiūris į save nėra skirtingas. Tai rodo, kad kol nėra intervencijos, savimonė nesikeičia. Nori jie to ar nenori, bet tėvai yra pavyzdys. Vaikui saugumo jausmą, savigarbą, gebėjimą įveikti sudėtingas vidines problemas teikia jo santykiai – kai duodama ir imama – su tėvais bei kitais žmonėmis.

3.3 Rizikos grupės vaikų elgesio problemų sunkėjimo priežastys

„Nepilnamečių justicija Lietuvoje: situacijos analizė išvados ir pasiūlymai“ (1998) tyrimo metu norėta išsiaiškinti, kaip gyventojai, kriminalinės justicijos pareigūnai bei nepilnamečiai teisės pažeidėjai, su kuriais jie dirba, vertina nepilnamečių nusikaltimų priežastis. Gyventojai, kriminalinės justicijos pareigūnai ir rizikos grupės vaikai panašia tvarka sudėliojo nepilnamečių nusikaltimų priežastis. Gyventojai ir pareigūnai pirmoje vietoje nurodė blogą auklėjimą šeimoje, antroje – neigiamą kiemo, gatvės įtaką, trečioje – neužimtą laisvalaikį, ketvirtoje – nepilnamečio asmenines savybes. Rizikos grupės vaikai pirmąsias dvi priežastis sukeitė vietomis. Šių grupių vertinimu bene mažiausiai dėl nepilnamečių nusikaltimų kalta žiniasklaida.

Bendraamžių ir aplinkos atstūmimas. Agresyvus ir destruktivus vaikų elgesys gali tapti bendraamžių atstūmimo priežastimi. Jeigu bendraamžių atstūmimas tęsiasi keletą metų, padėtis dar labiau blogėja, nes bendraamžiai ima žiūrėti į tokius vaikus kaip į turinčius atstumtųjų statusą. Savo ruožtu rizikos grupės vaikai ima vis labiau nepasitikėti savo bendraamžiais ir reaguoti į juos dar agresyviau. Šie vaikai gauna mažiau paramos iš savo

mokytojo, negu kiti tos klasės vaikai.

Kai rizikos grupės vaikai pereina į pagrindinę mokyklą, jie dažniausiai yra nepažangūs, blogai sutaria su bendraamžiais, negauna socialinės paramos nei iš tėvų, nei iš mokytojų. Jie paprastai elgiasi agresyviai su savo klasės vaikais, stengiasi, kad bendraamžiai jų bijotų. Mokytojų, tėvų ir bendraamžių atstumti agresyvūs paaugliai gali nepriimti visuomenės normų ir vertybių, o yra linkę perimti tokių pat kaip jie paauglių vertybes. Tokios agresyvių bendraamžių grupės gali prisidėti prie paauglių nusikaltimo didėjimo.

Rizikos grupės vaikų užimtumas. Labai svarbu pažymėti, kad viena iš priežasčių dėl ko, kaip manoma, vaikai pradeda netinkamai elgtis - tai vaikų ir nepilnamečių neužimtumas. Kaip pažymi VRM Analitinio skyriaus komisarė L. Jūrienė, būtent minėtas faktorius padidina galimybę nusikalsti net 20 kartų (Nepilnamečių justicija Lietuvoje: situacijos analizė išvados ir pasiūlymai, 1998). Nepilnamečių užimtumo problemą šiuo metu yra bandoma išspręsti organizuojant vasaros stovyklas, naktinio krepšinio turnyrus, savaitgalinius užsiėmimus, tačiau neoficialiai statistika teigia, kad apie 30 tūkstančių vaikų šiuo metu nelanko mokyklų.

Manoma, jog ypač jaunimui turėtų būti nubrėžiama starto linija, pateikiamos veiksmų realizavimo alternatyvos visų pirma švietimo bei užimtumo srityse, kad jaunam žmogui būtų įdomu ir prasminga stengtis bei siekti savo tikslo teisėtu būdu.

Delinkventiškumas – tai viena iš formų kaip rizikos grupės vaikų elgesys pakinta neigiama linkme. V. A. Stepanov (1999) teigia, kad delinkventiškumas atsiranda dėl trijų pagrindinių veiksnių:

- Socialinių institutų disfunkcija:
  1. Šeimos socializacijos instituto disfunkcija – tai socializuojančio šeimos vaidmens praradimas.
  2. Išsilavinimo kaip socializacijos instituto disfunkcija – tai išsilavinimo socializuojančio vaidmens praradimas.
  3. Darbo kaip socializacijos instituto disfunkcija – tai vaikų tėvų ar globėjų bedarbystė ir iš to sekantis socializuojančio darbo vaidmens praradimas ir/arba individo prarasta galimybė įsidarbinti ir iš to sekantis socializacijos defektyvumas.
- Socialinių bendrijų dezorganizacija. Ši dezorganizacija pradeda veikti naujais laikais, nes ankstesniu metu dėl šių faktorių, kaip manoma, kaip tik buvo atliekama gerokai mažiau nusikaltimų, nes bendruomenė pati savaime atlikdavo baudmės funkciją.
  1. Giminytės susilpnėjimas.

2. Kaimynystės susilpnėjimas.
  3. Teritorinių bendrijų susilpnėjimas.
- Kriminalinė aplinka.
    1. Kriminalinis ginklas.
    2. Prievarta.
    3. Narkotikai.
    4. Aplinkos alkoholizacija.
    5. Seksualinis pagrindis.

Toliau veikiant aukščiau išvardintiems veiksniams, atsiranda *susvetimėjimas* buities, išsilavinimo, darbo ir organizuotų laisvalaikio formų praleidimo sferoje. Iš to gali sekti *deviacija* – priimtų toje visuomenėje elgesio standartų pažeidimas, nepriimtini savęs įtvirtinimo būdai, amoralus elgesys, teisės pažeidimai ir nusikaltimai.

Šiame darbe bus akcentuojama šeimos socializacijos instituto disfunkcijos įtaka delinkventiškos asmenybės formavimuisi.

Prievarta ir smurtas šeimoje. I. Leliūgienė (2002) pateikia šeimos bei jos daromo poveikio vaiko psichosocialiniam vystimuisi analizę, kuri rodo, jog didesnei daliai vaikų šeimose yra susidariusios nepalankios sąlygos ankstyvajai socializacijai. Dalis jų vos ne kiekvieną dieną atsiduria stresinėse situacijose, yra padidinta rizika patirti fizinę ar psichologinę prievartą, kuri sąlygoja tam tikrų delinkvencijos formų susiformavimą bei pasireiškimą.

Lygindamas teisėtvarkos pažeidusių ir drausmingų paauglių auklėjimo šeimoje savitumus, Z. Bajoriūnas nustatė (1997), kad teisėtvarkos pažeidėjų tėvai žymiai labiau reguliuoja savo vaikų elgesį, tačiau pedagoginio poveikio turinys ir forma dažniausiai yra nevykę (barimas, priekabės, pastabos, priekaištai).

Taigi patekti į rizikos grupę vaikas gali ne tik dėl savo tėvų elgesio ar nesirūpinimo juo, tačiau ir dėl savo paties elgesio (kaip pvz.: delinkventiški vaikai), tačiau visuomet reikėtų prisiminti, kad net tuomet, kai vaikas patenka į šią grupę dėl savo elgesio, greičiausiai tam yra priežastis ir šeimoje. Greičiausiai dėl šių priežasčių dažniausiai yra vardinamos socialinės rizikos šeimos, o ne vien tik vaikai. Šeima yra sistema ir jei vienas jos narys elgiasi netinkamai, greičiausiai visose sistemos dalyse yra kažkas kas tą elgesį palaiko. Žinant pagrindines priežastis, dėl ko vaikai patenka į rizikos grupes, bei suvokiant šeimą kaip sistemą, yra lengviau anksčiau pastebėti ir pradėti teikti socialines paslaugas laiku bei teikti jas tinkamai.

4. SOCIALINIŲ PASLAUGŲ RIZIKOS VAIKAMS TYRIMAS MARIJAMPOLĖS SAVIVALDYBĖJE

4.1. Tyrimo metodologija

Empirinis tyrimas atliktas 2007 metų sausio – balandžio mėnesiais, Marijampolės savivaldybėje, 9 seniūnijose.

Tyrimo tikslas – nustatyti, ar Marijampolės seniūnijose socialinių paslaugų pasiūla atitinka socialinių paslaugų poreikį.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių kiekvienoje seniūnijoje vaikai patenka į rizikos grupes bei kokios specifinės socialinių paslaugų vartotojų grupės ir jų poreikiai.
2. Nustatyti, kokie specialistai teikia socialines paslaugas.
3. Nustatyti, kokios socialinės paslaugos yra teikiamos kiekvienoje seniūnijoje.
4. Palyginti teikiamų paslaugų poreikį ir pasiūlą.

Hipotezės:

1. Socialinių paslaugų, kurių rizikos grupės vaikams reikia, teikiama nepakankamai (nepakanka kiekio, bei nėra pakankamas paslaugų spektras).
2. Miesto ir kaimo seniūnijos skirsis pagal rizikos grupes bei teikiamas paslaugas ir iškylančias problemas.

Buvo ištirtos visos 9 Marijampolės seniūnijos ir jose teikiamos paslaugos bei šių paslaugų poreikis pagal tai, kokios rizikos grupės vyrauja. Marijampolėje yra devynios seniūnijos, iš kurių **4 seniūnijos yra miesto:**

1. Degučių seniūnija,
2. Mokolų seniūnija,
3. Narto seniūnija,
4. Marijampolės seniūnija,

Ir 5 kaimiškosios seniūnijos:

1. Igliaukos seniūnija,
2. Gudelių seniūnija,
3. Liudvinavo seniūnija,
4. Sasnavos seniūnija,
5. Šunskų seniūnija.

Tyrimo metodai. Seniūnijos buvo tiriamos apklausiant kiekvienos seniūnijos vieną iš socialinių darbuotojų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis (įgyvendinant Socialinės

apsaugos ir darbo ministerijos iniciatyva parengtą Socialinių paslaugų įstatymą nuo 2007 m. sausio 1 d. visose 9 seniūnijose pradėjo dirbti po vieną socialinę darbuotoją). Iš viso atlikti 9 pusiau struktūruoti interviu. Socialiniai darbuotojai buvo prašomi pateikti statistinius duomenis, apibūdinti situaciją:

- nurodyti priežastis, dėl kurių seniūnijos vaikai patenka į rizikos grupes,
- kokios yra specifinės socialinių paslaugų vartotojų grupės ir jų poreikiai,
- kokie specialistai teikia socialines paslaugas,
- kokios socialinės paslaugos yra teikiamos seniūnijoje.

Kai kuriuos duomenis, kurių iš karto interviu metu darbuotojas pateikti negalėdavo, buvo prašoma atsiųsti elektroniniu paštu.

4.2. Socialinių paslaugų poreikis ir pasiūla

Atlikus tyrimą, gauti duomenys apie kiekvieną seniūniją - teikiamas paslaugas bei darbuotojus ir vaikus, kurie patenka į rizikos grupes. Marijampolės savivaldybėje, kaip jau minėta anksčiau yra 9 seniūnijos: 5 – kaimiškosios seniūnijos (Liudvinavo seniūnija, Sasnavos seniūnija, Igliaukos seniūnija, Šunskų seniūnija, Gudelių seniūnija), 4 - miesto seniūnijos (Marijampolės seniūnija, Degučių seniūnija, Mokolų seniūnija, Narto seniūnija).

4.2.1. Pagrindiniai socialinių paslaugų poreikiai savivaldybėje

Poreikiai yra nustatomi pagal tai, kokie asmenys yra rizikos grupės (šiuo atveju vaikai) ir dėl kokių priežasčių patenkama į tas rizikos grupes. Visose seniūnijose yra tokios **pagrindinės priežastys, dėl ko** vaikai patenka į rizikos grupes Marijampolės savivaldybėje:

- vienas iš tėvų, su kuriuo gyvena vaikas, arba abu tėvai turi **žalingų įpročių**, pagrinde piktnaudžiauja alkoholiu, ir dėl to daro žalą vaiko fiziniam, protiniam, dvasiniam ir doroviniam vystimuisi;
- tėvai ar vienas iš tėvų, su kuriuo gyvena vaikas, dėl turimos **negalios, skurdo, socialinių įgūdžių stokos** negali ar nemoka prižiūrėti vaiko (vaikų poreikių netenkinimas);
- tėvai ar vienas iš tėvų, su kuriuo gyvena vaikas, **dėl kitų priežasčių** neprižiūri savo vaiko, nesirūpina juo arba (ir) leidžia jam valkatauti, elgetauti.

Taigi kaip matosi iš šių trijų pagrindinių priežasčių pagrindinė priežastis, kodėl vaikai įrašomi į rizikos grupes yra tėvų nesirūpinimas jais ir jų poreikių netenkinimas. Vėliau jau galima skirstyti dėl ko netenkinami tie pagrindiniai vaiko poreikiai – dėl išorinių priežasčių

(badas, skurdas, negalia (tėvų ar paties vaiko)) ar dėl pačių tėvų žalingų įpročių, psichologinių problemų, igūdžių stokos ir pan. Dažnai praktikoje yra labai sunku atskirti, ar tai yra tokios ar tokios priežastys – dažnai tėvai turintys žalingų įpročių, gyvena skurde, turi daugiavaikes šeimas, kas savo ruožtu dar labiau didina jų skurdą ir nesugebėjimą pasirūpinti vaikais, o tai ir toliau skatina jų alkoholizmą.

Žvelgiant į aukščiau išvardytas pagrindines priežastis atidžiau, pasimato atskiri šeimų grupės, kurios įrašomos į rizikos grupes pagal tokius pagrindinius požymius:

- Per menki materialiniai ištekliai (skurdas, nedarbas šeimoje);
- Tėvų nesugebėjimas suprasti savo vaikų poreikių (kad vaikams reikia maitintis, reikia nuolatinės pastogės, priežiūros ir t.t.);
- Išsiskyrusios šeimos, šeimos, kuriose nėra vieno iš tėvų;
- Asmeninių gebėjimų atlikti užduotis trūkumas, norint įveikti problemines situacijas (ne visi šeimos nariai sugeba išlaikyti šeimą ar išmaitinti kitus šeimos narius);
- Žinių trūkumas (paprasciausias nežinojimas, kaip pasirūpinti vaiku; kur kreiptis dėl pašalpų ir pan.);
- Aplinkos ir asmeninių poreikių neatitikimo problemos (suserga vieniša mama, jos mergaitė turi rūpintis mažesniais broliukais ir sesutėmis, bet jai reikia mokytis ir nėra laiko bendrauti su bendraamžiais);
- Smurtas;
- Alkoholizmas šeimoje;
- Daugiavaikės šeimos piktnaudžiavimas pašalpomis (gimdo tik dėl pinigų, nors vaikai taip ir lieka apleisti);
- Vaikų nusikalstamumas ir polinkis į savižudybes;
- Vaikų elgesys (mokyklos nelankymas, bendravimo problemos, valkatavimas, įsitraukimas į nusikaltimus, girtavimą, prostituciją ir t.t.).

Žvelgiant į šias smulkiau suskirstytas priežastis tampa aišku, kad rizikos grupėms priskiriami taip pat ir patys vaikai, kurių šeimose gali iš pažiūros atrodyti viskas gerai (nėra alkoholizmo, skurdo ar pan.), tačiau vaikų elgesys neatitinka normų – jie nelanko mokyklos, nuolatos pykstasi su bendraamžiais, nesugeba bendrauti, yra nuolatos skriaudžiami, valkatauja, užsiima nusikalstama veikla – delinkventiškumas ir pan.). Žinoma, žvelgiant iš psichologinės pusės, tokiam vaikų elgesiui galima rasti priežasčių šeimoje (Stepanov, 1999; Leliūgienė, 2002 ir kt.), tačiau šiuo atveju nėra galimybių nustatyti aiškias priežastis, todėl įrašomi vaikai dėl savo elgesio.

Jau anksčiau minėtos rizikos tokios kaip piktnaudžiavimas alkoholiu, smurtas, skurdas ir pan. išskiriamos ir žiūrint dėl kokių konkrečių priežasčių patenkama į rizikos grupes. Taip pat čia tampa aišku, kad išsiskyrusios šeimos yra opi problema, o ypač tuomet kai vieniša mama suserga ir tenka vyresniems vaikams rūpintis mažaisiais. Viena iš problemų, kuri pastebėta paskutiniaisiais metais – daugiavaikių šeimų piktnaudžiavimas pašalpomis. Vaikai ir toliau šiose šeimose lieka apleisti, jais nesirūpinama, netenkinami ne tik baziniai poreikiai, bet ir kiti aukštesnieji. Ypač dideliais skaičiais išsiskiria kaimo vietovėse būtent nedarbas iš to kylantis skurdas kartu dar ir alkoholizmas bei smurtas. Taip pat žinių stoka kaip reikia rūpintis vaiku, o ypač tuomet jei jis turi specialiųjų poreikių.

Mieste tuo tarpu iškyla dar viena konkreti priežastis, dėl ko patenkama į rizikos grupes – tai narkomanija. Tai dar gana nauja problema Lietuvoje, o taip pat ir Marijampolėje, todėl dažnai tai yra ta problema, su kuria nežinoma kaip elgtis.

Nors dar nėra įtraukta į rizikos grupes vaikai, kurių tėvai yra išvykę į užsienio šalis, tačiau darbuotojų nuomone, tai yra opi problema, į kurią kol kas yra kreipiamas pernelyg mažas dėmesys. Vaikai iš šių šeimų dažnai gauna gana didelius pinigus iš savo tėvų ir visišką laisvę, todėl pradeda elgtis itin netinkamai, arba dėl savo apleistumo ir vienišumo užsisklendžia savyje ir atsiranda kitos problemos – tokios kaip narkomanija, alkoholizmas, depresija ir pan.

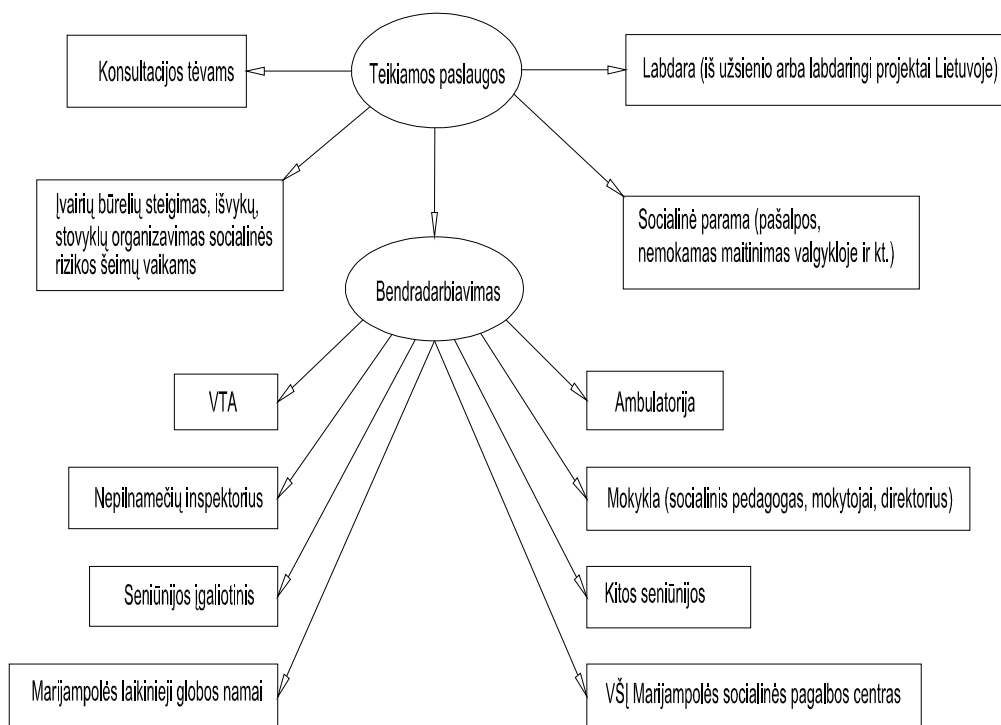
Taigi nors daugelis rizikos grupių ir patekimo priežasčių į jas yra panašios visose seniūnijose, tačiau išsiskiria kaimo ir miesto seniūnijos kai kuriomis būtent joms būdingoms problemomis. Taip pat atsiranda naujų, iki šiol nelabai būdingų rizikos grupių.

4.2.2. Pagrindinės teikiamos paslaugos savivaldybėje

Pagrindinės valstybėje teikiamos bendrosios socialines paslaugos – informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas, maitinimo organizavimas, aprūpinimas būtiniaisiais drabužiais ir avalyne, sociokultūrinės paslaugos, asmeninės higienos ir priežiūros paslaugų organizavimas, kitos bendrosios socialinės paslaugos (LR Socialinių paslaugų katalogas, 2006). Marijampolės savivaldybėje tiek kaimiškose tiek miesto seniūnijose teikiamos paslaugos:

- konsultacijos tėvams;
- įvairių būrelių steigimas, išvykų, stovyklų organizavimas socialinės rizikos šeimų vaikams
- labdara (iš užsienio arba labdaringi projektai Lietuvoje);
- socialinė parama (pašalpos, nemokamas maitinimas mokykloje ir kt.);
- bendradarbiavimas: su nepilnamečių inspektorais; seniūnijos įgaliotiniu; ambulatorija; mokykla (socialinis pedagogas, mokytojai, direktorius) su kitomis seniūnijomis; VTAS;

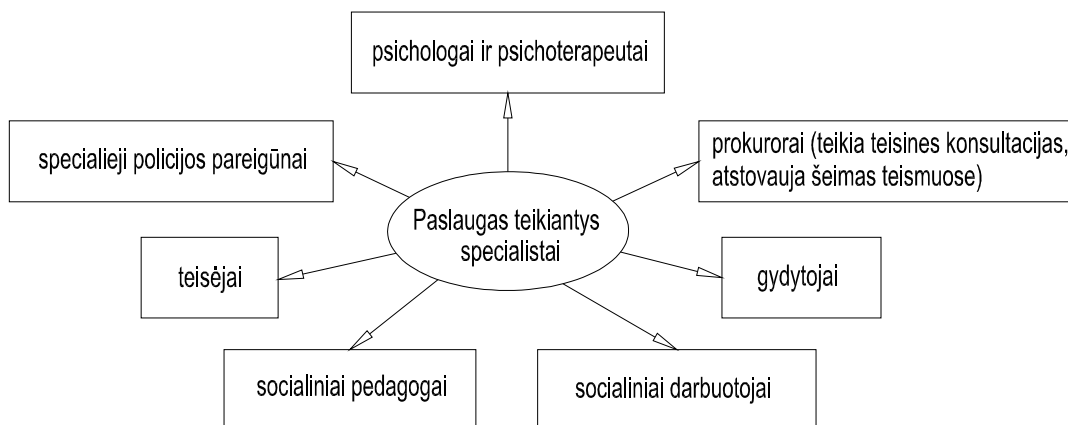
Marijampolės laikiniaisios globos namais; VšĮ Marijampolės socialinės pagalbos centras (žr. 5 pav., 2-3 priedus).

5 pav. Marijampolės savivaldybėje teikiamos paslaugos

Pažvelgus į šių teikiamų paslaugų sąrašą, matome, kad teikiamos tiek informavimo, tarpininkavimo, konsultavimo paslaugos, organizuojamas maitinimas. Tačiau nėra organizuojama higienos paslaugos, taip pat teikiama nedaug sociokultūrinių paslaugų. Be to, nėra teikiamos kitos socialinės paslaugos, kuriose yra atsižvelgiama į jau minėtas specifines grupes. Kai kuriose seniūnijose (kuriose bus aptarta vėliau) yra dar ir dienos centrai bei kur kas daugiau įvairių įstaigų užsiimančių prevencine veikla – tai yra tai, ko siekiama ir prie ko einama visose Europos valstybėse.

Nors paslaugas teikia gan įvairūs specialistai - specialieji policijos pareigūnai; prokurorai (teikia teises konsultacijas, atstovauja šeimas teismuose); teisėjai; pedagogai; socialiniai pedagogai; gydytojai, socialiniai darbuotojai; psichologai ir psichoterapeutai, tačiau jų kiekvienoje seniūnijoje yra mažai arba kai kur nėra iš vis todėl paslaugos nėra kokybiškos, dažnai suteikiamos tik pačios būtiniausios tenkinančios tik bazinius vaikų poreikius (žr. 6 pav.).

6 pav. Paslaugas teikiantys specialistai.

Visapusiškai pagalbai tam pačiam vaikui taip pat mažai kreipiamas dėmesys – t.y. jei teikiamos socialinio darbuotojo paslaugos, tačiau nėra galimybių teikti psichologinės pagalbos ar pan. Seniūnijose dirba tik po du socialinius darbuotojus bei mokyklose po vieną socialinį pedagogą, kurie nėra pajėgūs fiziškai užsiimti prevencine veikla ir teikia dažnai tik būtiniausias paslaugas tenkinančias tik bazinius (maisto, pastogės, saugumo) poreikius. Be to, kaimo seniūnijose opi problema susisiektis – sunku pasiekti atokiau gyvenančius klientus, o taip pat patys vaikai net esant, pvz. dienos centrui nelabai gali atvykti, nes trūksta susisiektis .

4.3. Miesto ir kaimo seniūnijų poreikių socialinėms paslaugoms palyginimas

Apžvelgus bendrus bruožus visoms seniūnijoms, toliau bus aptartos atskirai kaimo bei miesto seniūnijos ir jos palygintos tarpusavyje.

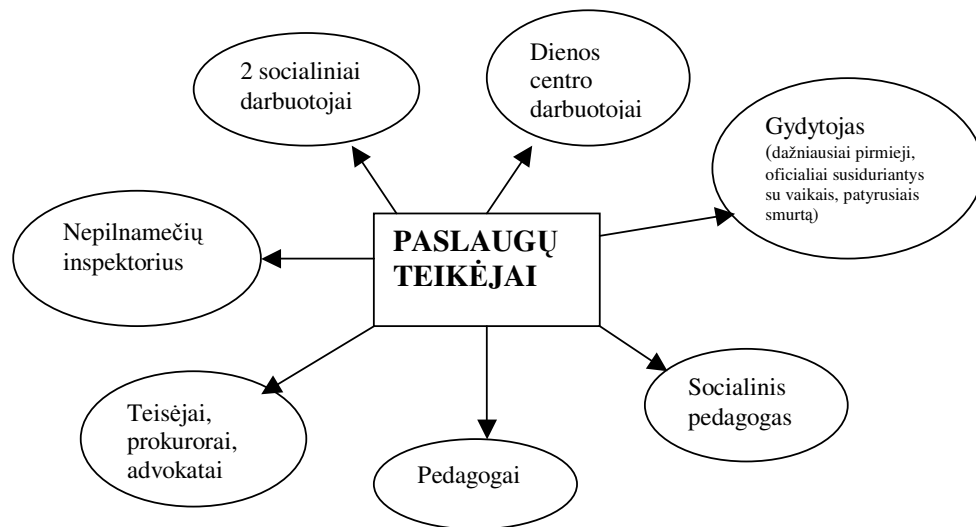
Kaimiškosios seniūnijos:

▪ Šunskų seniūnija.

Šeimos į socialinės rizikos grupes patenka dažniausiai dėl nesirūpinimo vaikais ir netenkinimo esminių poreikių. Poreikiai dažniausiai netenkinami dėl trijų pagrindinių priežasčių – nesirūpinama, nes vartojamos psichoaktyvios medžiagos, nesirūpinama dėl negalios ar žinių stokos ar nesirūpinimas be aiškios priežasties, matant jau tik pasekmes (žr. 4 priedą).

Taigi reikalingos paslaugos turėtų būti tokios kaip – švietimas, kaip reikia auginti vaikus, pagalba esant negaliai, pagalba teikiama esant priklausomybėms, bei nuolatinis stebėjimas šių šeimų ir padėties jose. Taip pat turėtų būti teikiama psichologinė pagalba vaikams

iš šių šeimų. Pagal užsienio šalių patirtį reikia daugiau dienos centrų, nuolatinio bendravimo su šiais vaikais, saugios aplinkos jiems suteikimo bei nuolatinio tėvų švietimo. Šioje seniūnijoje dirba ir bendradarbiauja visos reikalingų specialistų grupės (specialieji policijos pareigūnai, prokurorai, teisėjai, pedagogai, socialiniai pedagogai, gydytojai socialiniai darbuotojai, psichologai ir psichoterapeutai) (žr. 7 pav.).

7pav. Paslaugų teikėjai.

Šioje seniūnijoje taip pat teikiamos visos būtiniausios socialinės paslaugos – tiek rūpinamasi psichologine puse, teikiamos konsultacijos tėvams, taip pat dirba psichologai; tiek ir materialine puse – pašalpos, labdara ir pan. (žr. 5 priedą). Tačiau nėra atsižvelgiama į specifines rizikos grupes ir pagalba nėra specializuojama būtent jiems – t.y. pagalba daugiau bendra taikomas modelis visoms rizikos grupėms toks pat, neatsižvelgiant į tai, kad aplinkybės skiriasi. Taip pat nėra užkertamas kelias piktnaudžiavimui pašalpomis.

- **Gudelių seniūnija.**

Nors šioje seniūnijoje rizikos grupės yra tokios pat, tačiau šioje seniūnijoje nėra vienos labai svarbaus paslaugų teikimo institucijos – dienos centro (žr. 6-7 priedus). Dienos centrai yra ta institucija, kurioje vaikas gali atėjęs gauti nuolatinį socialinį palaikymą ir tai jam suteikia atsparumo ir gebėjimo nepalūžti sunkiose situacijose. Tyrimai rodo, (cit. pgl. R. Klevinskienė, 2004) kad tie vaikai (asmenys), kurie turi socialinį palaikymą išgyvena net ir sunkiausiomis situacijomis su lengvesniais psichikos sutrikimais ir pasekmėmis arba iš vis be jų. Taigi šioje seniūnijoje trūksta vaikams galimybių pastoviai gauti socialinį palaikymą, šilumą, galimybę susipažinti, ugdyti savo bendravimo įgūdžius ir pan. Tiesa, yra organizuojamos

stovyklos, tačiau jose vaikas negali dalyvauti kasdien, o namuose dažnai jis patiria neigiamas įtakas kasdien, taigi kaip ir nelieka dvasinės paramos šiems vaikams.

- **Igliaukos seniūnija** (žr. 8-9 priedus).

Igliaukos seniūnijoje taip pat nėra dienos centro, tačiau taip pat kaip ir anksčiau minėtose seniūnijose yra bendradarbiavimas bei visa specialistų grupė teikianti pagalbą ir informaciją. Igliaukos seniūnija labai panaši su Gudelių seniūnija – jose kylančios problemos bei teikiamos paslaugos iš esmės nesiskiria. Taip pat kyla didelės problemos dėl susisiekiimo ir lėšų tam susisiekimui trūkumo.

- **Liudvinavo seniūnija** (žr.10-11 priedus).

Šioje seniūnijoje taip pat kyla tokios pat problemos kaip ir anksčiau minėtose Gudelių bei Igliaukos seniūnijose, tačiau čia jau ruošiamas steigti dienos centras. Įsteigus jį pagerėtų situacija, nes būtų patenkinti vaikų bendravimo, įgūdžių mokymo poreikiai.

- **Sasnavos seniūnija** (žr.12-13 priedus).

Ši seniūnija išsiskiria glaudžiu bendradarbiavimu su užsienio šalimis per Sasnavos paramos fondą, kuris teikia labdarą ir paramą vaikams bei jų šeimoms. Taip pat yra dienos centras vaikams iš rizikos šeimų. Taigi šioje seniūnijoje teikiamos paslaugos atitinka poreikius labiausiai iš visų kaimiškųjų seniūnijų – teikiama ne tik socialinė bei psichologinė pagalba, tačiau bendradarbiaujama su užsienio šalimis ir veikia fondas, kuris nepriklauso vyriausybinėms organizacijoms.

Miesto seniūnijos (žr. 14 priedą).

- **Marijampolės seniūnija.**
- **Degučių seniūnija**
- **Mokolų seniūnija**
- **Narto seniūnija**

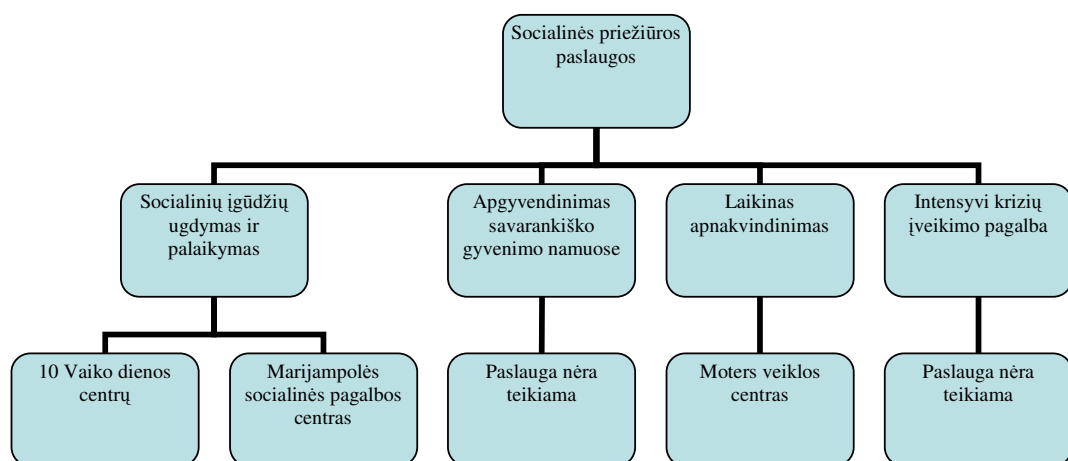
Visos šios miesto seniūnijos bus aprašomos kartu, nes veikiančios vienoje seniūnijoje įstaigos teikia paslaugas visoms miesto seniūnijoms. Bendrąsias socialinės paslaugas teikia (žr. 5 lentelę):

5 lentelė. Institucijos, teikiančios bendrąsias socialines paslaugas socialinės rizikos vaikams ir šeimoms Marijampolės mieste

Paslaugos pavadinimas	Įstaigos pavadinimas
Informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas ir atstovavimas	Švietimo ir sveikatos priežiūros įstaigos, Pedagoginė psichologinė tarnyba, Vaikų teisių apsaugos skyrius, policija, seniūnijos, Moters veiklos centras, Šeimos centras
Asmens higienos ir priežiūros paslaugų ir transporto paslaugų organizavimas	Marijampolės socialinės pagalbos centras
Aprūpinimas būtiniaisiais drabužiais ir avalyne	Marijampolės socialinės pagalbos centras, Vilkaviškio vyskupijos „Caritas“, Marijampolės šv. Arkangelo Mykolo parapijos „Caritas“ „Raudonasis kryžius“
Maitinimo organizavimas	„Caritas“, „Raudonasis kryžius“
Sociokultūrinės paslaugos	Šeimos centras, Moters veiklos centras, Marijampolės šv. Arkangelo Mykolo parapijos „Caritas“, Vilkaviškio vyskupijos „Caritas“ pagalbos centras „Rūpintojėlis“

Įstaigos, teikiančios socialinės priežiūros paslaugas socialinės rizikos vaikams ir šeimoms Marijampolės mieste, pavaizduotos 8 paveiksle.

8 pav. Socialinės priežiūros paslaugų ir jas teikiančių institucijų Marijampolės mieste schema

Kaip matome iš paveikslėlio (žr. 8 pav.) Marijampolės savivaldybėje yra 10 Vaiko dienos centrų, iš kurių septyni vaiko dienos centrai yra miesto seniūnijose, kurie teikia paslaugas miesto vaikams iš rizikos grupių. Šie Vaiko dienos centrai teikia paslaugas apie 250 vaikų. Paslaugos teikiamos ir šių vaikų šeimų nariams. 9 vaiko dienos centrų steigėjai yra nevyriausybinės organizacijos, o vienas dienos centras veikia viešojoje įstaigoje Marijampolės socialinės pagalbos centre, kuris yra didžiausia socialines paslaugas įvairioms klientų grupėms teikianti įstaiga Marijampolės savivaldybėje. Tačiau Marijampolės socialinės pagalbos centras teikia ne tik vaiko dienos centro paslaugas. Ši įstaiga taip pat teikia socialines priežiūros kategorijai priskiriamą paslaugą socialinės rizikos šeimoms - socialinių įgūdžių ugdymą ir palaikymą, kuri yra teikiama klientų namuose. Paslaugos tikslas – asmens savarankiškumo atstatymas ir palaikymas. 2006 m. šią paslaugą socialinės rizikos šeimoms teikė 4 lankomosios priežiūros darbuotojos, kurie dirbo su 10 kaime ir 30 mieste gyvenančių šeimų, įrašytų į Marijampolės savivaldybės administracijos Vaikų teisių apsaugos skyriaus socialinės rizikos šeimų aprašą (VŠĮ Marijampolės socialinės pagalbos centro 2006 m. veiklos ataskaita).

Taip pat veikia globos namai, kur vaikai gali gyventi esant nepalankioms sąlygoms namuose. Veikia sutrikusio intelekto jaunuolių užimtumo padalinys, kuris užkerta kelią šiems jaunuoliams patekti į rizikos grupes arba jau patekusiems dar labiau kenkti sau ir kitiems. Be to, teikiant paslaugas būtent jaunuoliams su sutrikusiu intelektu yra atsižvelgiama į šią specifinę grupę bei jos poreikius, ko nėra pastebima kaimo seniūnijose.

Teikiant paslaugas bendradarbiaujama ir dirbama ne tik su vaikais, bet ir su jų tėvais – tokiu būdu atsižvelgiama į vieną iš problemų dėl ko patenka vaikai į rizikos grupes – t.y. kai tėvai nežino ar nemoka kaip rūpintis vaikais.

Netiesiogiai per vaikus, tačiau teikiama pagalba jų mamoms – moters veiklos centre.

Mieste veikianti pedagoginė psichologinė tarnyba bei nemokama linija teikia prieinamą psichologinę pagalbą ir tokiu būdu tenkina šį psichologinės pagalbos poreikį.

Vilkaviškio vyskupijos Caritas organizuoja daug prevencinių projektų – vieni jų soc. rizikos vaikų stovyklos vasarą.

Tai pat prevencine veikla užsiima nepilnamečių reikalų inspektoriai. Vyksta glaudus bendradarbiavimas tarp visų institucijų. Tai kelia paslaugų kokybę bei didina teikiamų paslaugų spektrą.

Esminė problema ir neatitikimas tarp poreikių ir pasiūlos yra tai, kad mažai atsižvelgiama į narkomaniją kaip rizikos veiksnį. Ši rizika jau yra įrašyta į rizikos veiksnius, tačiau konkrečių veiksmų ar paslaugų pritaikytų užkirsti kelią jai ar dirbti su vaikais nukentėjusiais nuo to – nėra.

Apskritai, miesto seniūnijose teikiama daug paslaugų, kurios yra prevencinio pobūdžio. Tai, kaip rodo literatūros apžvalga bei užsienio šalių patirtis yra veiksmingiau, nei teikti paslaugas jau įvykus faktui. Tačiau dar mažai atsižvelgiama į gana opią šių laikų problemą, kuri nėra taip būdinga kaimui – tai narkomanija.

4.4. Skyriaus išvados

Atlikus tyrimą, apžvelgtos devynios Marijampolės savivaldybės seniūnijos. Atsižvelgiant į 2006m. ataskaitą apie 2005 m. teiktas paslaugas matome Marijampolės savivaldybėje tą pačią problemą kaip ir visoje Marijampolės apskrityje – lankomosios priežiūros – socialinių darbuotojų stoka. Dėl to nukenčia paslaugų kokybė ir teikiamų paslaugų spektras.

Taip pat apžvelgus tyrimo duomenis galima išskirti tokias **pagrindines problemas**:

1. nėra atsižvelgiama į specifines asmenų grupes ir joms būdingas problemas – pvz. alkoholikų tėvų vaikams teikiamos tokios pat socialinės paslaugos kaip ir vaikams, kurių tėvai jais rūpinasi bet turi negalią
2. susisiekimo problemos, kurios būdingos kaimo seniūnijoms – dėl to kyla kita problema – socialinės paslaugos teikiamos, bet jos nepasiekiamos tiems, kam jų reikia
3. mažas darbuotojų skaičius
4. daugiau dėmesio skiriama darbui su jau esama rimta problema, o ne bandomos prevencinės priemonės
5. neatsižvelgiama į naujai atsiradusias problemas – narkomaniją, tėvų išvykimą dirbti į užsienio šalis.

Esminiai privalumai, kurie būdingi šiai savivaldybei ir joje esančioms seniūnijoms:

1. daugelyje seniūnijų yra dienos centrai – jie teikia paslaugas būtent vaikams, kur vaikai gali mokytis tinkamų įgūdžių, bendrauti, patenkinti saugumo, šilumos poreikį ir pan.
2. teikiamos pagrindinės informavimo, konsultavimo paslaugos tėvams ir vaikams
3. bendradarbiauja įvairios institucijos
4. gaunama finansinė parama ne tik iš Lietuvos, bet ir iš užsienio šalių
5. organizuojamos įvairios stovyklos, prevenciniai projektai (nors jų yra dar per mažai, arba jiems trūksta tęstinumo).

Lyginant Marijampolės savivaldybę su kitomis užsienio šalimis panašu, kad čia nėra teikiamos visapusiškos socialinės paslaugos, vis dar yra nemažai vaikų globos įstaigų, kuomet vaikai atskiriami nuo šeimų, o ne stengiamasi suteikti visas paslaugas namuose.

Norvegijoje socialinės paslaugos teikiamos visiems vaikams – tai prevencija, kuri padeda vaikams neatsidurti rizikos grupėse, iš kur vaiką ištraukti yra jau sunku. Visiems mokyklinio amžiaus vaikams, kaip viena iš prevencijos formų, suteikiama dienos priežiūra. Ne tik stengiamasi sudaryti visas sąlygas augti vaikui saugioje ir sveikoje aplinkoje, bet ir tėvams visas galimybes auginti vaiką patiems. Marijampolės savivaldybėje kaip ir visoje Lietuvoje sudaromos vis dar nepakankamos sąlygos auginti vaiką, todėl atsiranda tokie rizikos veiksniai kaip piktnaudžiavimas pašalpomis, skurdas ir pan.

Taip pat Marijampolės savivaldybėje nėra teikiamos paslaugos, kurios pasiteisino Švedijoje – pagalba šeimoms grupinių užsiėmimų metu, taip pat šeimų informavimas bei kitos pagalbos suteikimas stengiantis visais būdais išvengti socialinės rizikos šeimos stigmatizavimo. Organizuojamos savipagalbos grupės alkoholikų vaikams, seksualinės prievartos aukoms, šeimų, kur vieniša mama augina vaiką, pabėgėlių vaikams ir pan. Taip pat organizuojamos vasaros stovyklos ar taip vadinamos „vasaros šeimos“ – tai pagalba vaikams ir jų šeimoms – vaikams padeda gauti socialinių įgūdžių, bendrauti, o šeimoms „pailsėti“, jei vaikas yra sunkus. Yra tokie centrai, kaip jaunimo patarimų centras – juose teikiama informacija apie seksualinį gyvenimą, narkotikų vartojimą ir pan. Skatinama išplėstinės šeimos bendravimas bei bendruomeniniai ryšiai (Andersson, 1993). Tiesa, Marijampolės savivaldybėje yra organizuojamos įvairios stovyklos, tačiau jos nėra ilgalaikės kaip Švedijoje.

Dar viena jau anksčiau minėta Skandinavijos šalis išsiskiria tuo, kad kiekvienam gaunančiajam socialines paslaugas skatinama sudaryti individualų planą ir atsižvelgti į jo poreikius. Planai yra kuriami kartu su vartotoju – su žmogumi, kuriam tos paslaugos bus kuriamos. Marijampolės savivaldybėje planai kartu su socialinių paslaugų vartotoju nėra kuriami, tačiau kai kuriais atvejais jau yra atsižvelgiama į konkrečius poreikius.

Marijampolės savivaldybėje kylančios problemos ir neatitikimai tarp paslaugų ir poreikių turėtų būti sprendžiami ne tik šios savivaldybės mastu, tačiau ir visoje valstybėje. Trūkstant lėšų, nukenčia darbo kokybė, nėra pakankamas darbuotojų skaičius, paslaugos yra nepasiekiamos. Dar viena ypatybė būdinga užsienio šalims – didelis privačių įstaigų ar NVO skaičius, teikiančių šias paslaugas. Svarbu pastebėti, kad ir Marijampolės savivaldybėje kuriasi NVO, kurios teikia platesnį paslaugų spektrą.

Lietuva dar vis dėl yra pereinamajam laikotarpyje, kai tinkamų paslaugų teikimas dar tik prasideda, tačiau atsižvelgus į užsienio šalių patirtį galima sukurti tokias socialines paslaugas, kurios atitiktų poreikius ir padėtų užkirsti kelią rimtoms problemoms.

Šio tyrimo tikslas buvo nustatyti, ar Marijampolės seniūnijose socialinių paslaugų poreikis atitinka socialinių paslaugų pasiūlą. Šis tikslas buvo pasiektas – nustatyta, kad paslaugų

pasiūla ne visiškai atitinka paslaugų poreikius, tačiau jau yra žengta daug žingsnių to link.

Atliekant tyrimą buvo išsiaiškinta dėl kokių priežasčių vaikai patenka kiekvienoje seniūnijoje į rizikos grupes, kokios yra specifinės grupės, nustatyta, kokie specialistai ir kokias paslaugas teikia bei buvo palyginta, ar paslaugų poreikį atitinka pasiūla.

Išsikelta hipotezės pasitvirtino – t.y. teikiamos paslaugos neatitinka poreikių. Paslaugų trūksta, jos nėra specializuojamos atskiroms rizikos grupėms. Taip pat miesto ir kaimo seniūnijos skiriasi pagal rizikos grupes bei teikiamas paslaugas ir iškylančias problemas.

Atliekant tyrimą, susidurta su nepakankamu darbuotojų noru bendradarbiauti, todėl trūksta konkretumo, stebimos tendencijos.

Norint išsiaiškinti skaičius ir pačių socialinių paslaugų gavėjų nuomonę, reikalingi tolimesni tyrimai.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad Marijampolės savivaldybėje trūksta paslaugų specifiškumo, dienos centrų, darbuotojų, tačiau teikiamos bendrosios socialinės paslaugos, naudojamos ir prevencinės priemonės, bendradarbiaujama tarp įvairių institucijų.

IŠVADOS

1. Tarp paslaugų, teikiamų socialinės rizikos vaikams vyrauja bendrosios socialinės paslaugos, tai yra specialistų informavimas, konsultavimas, tarpininkavimas. Šios paslaugos dažniausiai teikiamos švietimo įstaigose, seniūnijose, vaikų teisių apsaugos skyriuje ir yra vienkartinės ar trumpalaikio pobūdžio. Jas dažniausiai teikia institucijos, kurioms socialinių paslaugų teikimas nėra pagrindinė funkcija arba iš viso neįeina į jų funkcijas, pavyzdžiui Vaikų teisių apsaugos skyrius, būdamas viešojo administravimo subjektas vykdo ir socialinio darbo funkcijas. Tokią situaciją iš dalies lemia kitų socialinių paslaugų teikėjų nebuvimas.
2. Kaimiškose seniūnijose trūksta darbuotojų bei paslaugų įvairovės, nėra dienos centrų, būdinga susisiekiama problema. Darbuotojai yra apkrauti darbu – darbuotojų yra per mažai, kad spėtų pastebėti kiekvieną vaiką ir suteikti tiek pagalbą, kiek jam jos reikia.
3. Netolygi vaiko dienos centrų kaimiškoje savivaldybės teritorijoje ir mieste plėtra sudaro nevienodas galimybes gauti socialines paslaugas mieste ir kaime gyvenantiems vaikams.
4. Miesto seniūnijose teikiamų paslaugų spektras yra platesnis, paslaugas teikia daugiau bei įvairesnių institucijų nei kaimo seniūnijose. Miesto seniūnijose yra taip pat ir daugiau darbuotojų, tačiau čia iškyla naujų, kaimo seniūnijoms dar nebūdingų problemų tokių, kaip pavyzdžiui, narkomanija.
5. Visoje savivaldybėje trūksta paslaugų specifiškumo bei prevencinės veiklos. Dauguma teikiamų paslaugų yra tokios, kurios neužima daug laiko – pvz. labdaros dalijimas, maitinimo organizavimas ir pan. Tačiau tokios paslaugos negali užkirsti kelio problemų atsiradimui, jos tik sušvelnina esamas problemas.
6. Teikiamos paslaugos nėra įvairiapusiškos. Dažniausiai teikiamos paslaugos patenkinančios bazinius maisto, šilumos, nuvažiavimo iki mokyklos poreikius paslaugos, tačiau nėra teikiama pakankamai tokių paslaugų kaip psichologo pagalba, įvairūs neformalus ugdymas ir pan.
7. Esminiai skirtumai tarp miesto ir kaimo seniūnijų Marijampolės savivaldybėje yra šie:
  1. mieste yra platesnis teikiamų paslaugų spektras;
  2. mieste teikiama daugiau prevencinio pobūdžio paslaugų;
  3. kaimiškose seniūnijose viena iš problemų yra susisiekiama problema, kuri nėra būdinga miestui;
  4. mieste atsiranda nauja opi problema ir rizikos veiksnys – narkomanija.

Išanalizavus tyrimo rezultatus galima teigti, kad:

1. Hipotezė H 1 patvirtino, socialinių paslaugų, kurių rizikos grupės vaikams reikia, nėra teikiama pakankamai (nepakanka kiekio, bei nėra pakankamas spektras). Paslaugų trūksta, jos nėra specializuojamos atskiroms rizikos grupėms.
2. Hipotezė H 2 patvirtino, miesto ir kaimo seniūnijos skirsis pagal rizikos grupes bei teikiamas paslaugas ir išskylančias problemas.

REKOMENDACIJOS

1. Įrengti dienos centrus vaikams iš rizikos šeimų visose Marijampolės savivaldybės seniūnijose. Dienos centrai turėtų veikti kasdien, juose turėtų dirbti atitinkami čia gerai būtų išvardinti konkrečius specialistus specialistai.
2. Daugiau dėmesio skirti prevencijai, o ne darbui su jau įvykusiū faktū. Nors prevencija užima daugiau laiko ir nėra tokia akivaizdi, tačiau ji teikia ilgalaikišką rezultatą ir mažiau sužalotų šeimų ir vaikų.
3. Skatinti savanorišką veiklą bei NVO veiklą. Nevyriausybinėse organizacijose gali pasireikšti jaunimas bei kiti asmenys, bendruomenės nariai gali suteikti pagalbą vieni kitiems, nes valstybė kol kas nėra pajėgi suteikti tiek lėšų ir tokią pagalbą, kokios reikia.
4. Skatinti pilietiškumą ir bendruomeniškumą – norą padėti šalia esantiems visuomenės nariams.
5. Atkreipti dėmesį į soc. rizikos grupes bei jų poreikius. Paslaugos turėtų tapti labiau specifinės, teikiant jas turėtų būti atsižvelgta ir į vaiko psichologinę būseną bei šeimos foną.
6. Į socialines paslaugas įtraukti tėvų švietimą dar prieš vaikui gimstant. Dažnai į rizikos šeimas įtraukiami tie vaikai, kurių šeimose vyksta įvairūs neigiamai vaiką veikiantys dalykai, galbūt mokant tėvus, kaip reikia auginti vaiką, o ne atimant vaiką iš šeimos, rezultatai būtų kur kas geresni. Be to, psichologo pagalba turėtų būti labiau prieinama ir tėvams, ne tik vaikams.
7. Valstybės mastu skatinti pagalbą visiems vaikams, dienos priežiūrą, kuri jau yra įrodyta kaip veiksminga užsienio šalyse.
8. Suteikti galimybę pasiekti socialines paslaugas visiems, kuriems jos yra reikalingos. Šiuo metu šias paslaugas gauna ne visi – daugiau ir įvairesnių gauna miesto gyventojai. Reikėtų teikti tokias pačias paslaugas ir kaimo vietovių gyventojams.

LITERATŪROS SARAŠAS

Teisniai dokumentai:

1. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Dėl asmens (šeimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo ir senyvo amžiaus asmens bei suaugusiojo asmens su negalia socialinės globos poreikio nustatymo metodikos patvirtinimo // Valstybės žinios. 2006, Nr. 43-1571.
2. Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 2007–2009 metų programa patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. spalio 12 d. nutarimu // Valstybės Žinios. 2006.10.19, Nr. 111.
3. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 17-589.
4. LR socialinių paslaugų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 104.
5. LR socialinių paslaugų katalogas // Valstybės Žinios. 2006.04.20, Nr. 43.

Mokslinė literatūra:

1. Arcabienė V. Socialinės paslaugos probleminėms šeimoms ir vaikams Lietuvoje, jų analizė ir vertinimas Jungtinių Tautų Vaiko teisių Konvencijos kontekste: magistro baigiamasis darbas / Vilnius: MRU, 2003.
2. Dzikaitė G. Socialinės paslaugos šeimai, auginančiai vaiką su protine negalia: socialinio darbo magistro darbas / Kaunas : VDU, 2004.
3. Gage N.L., Berliner D.C. Pedagoginė psichologija. –V., 1994.
4. Gates L. Social Program Administration: the implementation of social policy. New Jersey, 1980.
5. Gelbėkit vaikus. 2003 m. veiklos ataskaita, 2003.
6. Gustainienė L. Sveikatos politika ir organizacija, VDU, 2005.
7. Hukkanen R., Sourander A., Bergoth L., Pika J. Psychosocial factors and adequacy of services for children in children's home, 1998.
8. Ignatavičienė S., Žukauskienė R. Rizikos grupės vaikai. Vilnius, 1999.
9. Justickis J. Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai. – K: Šviesa., 1984.
10. Klevinskienė R. Socialinės paslaugos vaikui ir šeimai: problemos ir perspektyvos [Rankraštis] / Kaunas: VDU, 2004.
11. Kubilienė B. Socialinės paslaugos šeimai, globojančiai asmenį su protine negalia: socialinio darbo magistro darbas / Kaunas : VDU, 2004.
12. Leliūgienė I. Socialinė pedagogika. – K: Technologija, 2002.

13. Lewis A.J., Lewis D.M. Management of Human Services Programs. California: Brooks/Cole Publishing Company, 1983.
14. Louise C.J., Socialinio darbo praktika, Vilnius, 2001, 172 p.
15. Nepilnamečių justicija Lietuvoje: situacijos analizė išvados ir pasiūlymai. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 1998.
16. Paulauskas R. Delinkventiško asmenybės formavimosi priežastys ir perauklėjimo galimybės. – V: VMTL, 1998.
17. Rizikos grupės vaikų problemų sprendimas Austrijos švietimo sistemoje. Socialinės globos ir rūpybos sistema. Nusikalstamumo ir narkotikų prevencija. Rizikos grupės vaikai. Lietuvos AIDS centro informacinis biuletenis 2005 m. birželis, Nr. 3 (27).
18. Rizikos grupės vaikų tyrimo rezultatų analizė. Vidaus reikalų ministerija, įgyvendindama Nepilnamečių justicijos programą Eglė Vileikienė, VRM Viešojo saugumo departamento vyriausioji specialistė.
19. Unicef Vaikai ir šeima, Vilnius, 1998, P. 34-35.
20. Valickas G. Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. – V., 1997.
21. Žalimienė L. Socialinės paslaugos. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija. 2003.
22. Рис Ю. Степанов В. А. Социология. Структурно – логические схемы с комментариями. Москва, 1999.

Internetiniai puslapiai:

1. Andersson G. Support and relief: the Swedish contact person and contact family program. International Journal Social Welfare, Vol 2:54-62. 1993// <http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/j.1468-2397.1993.tb00019.x?journalCode=ijsw> prisijungimo laikas 2007 02 03.
2. Baugh W.E. Introduction to social and community services. 6th ed., 1992.// <http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9515.1993.tb00393.x?journalCode=spol> prisijungimo laikas 2007 02 09.
3. Child Welfare in Sweden – an overview// <http://www.sws.soton.ac.uk/cwab/Guide/Krsweden.rtf> prisijungimo laikas 2007 02 10.
4. Family policy and services, 2006// <http://www.stm.fi/Resource.phx/eng/subjt/famil/index.htm> prisijungimo laikas 2007 01 19.
5. Goran C., Wadsby S. M., Sydsjo G. Mental health, behaviour problems and incidence of child abuse at the age of 16 years A prospective longitudinal study of children born at

psychosocial risk. 2005//

http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi?cmd=Retrieve&db=PubMed&list_uids=16254768&dopt=Abstract ; prisijungimo laikas 2007 01 02.

6. Kindlund G. *Family policy in Sweden*. Unpublished paper from the Ministry for Health and Social Affairs 1996// <http://www.sws.soton.ac.uk/cwab/Guide/KRsweden.doc> prisijungimo laikas 2007 02 10.

7. Norway's social security and health service//

<http://odin.dep.no/odin/english/norway/social/032005-990494/dok-bn.html> prisijungimo laikas 2007 02 10.

8. Regiono įvairaus tipo vaikų globos ir specialaus ugdymo įstaigų veiklos organizavimo ir finansavimo sisteminis įvertinimas. Mokslinio tyrimo „Socialinių paslaugų sistemos kokybinė plėtra“ ketvirtojo etapo ataskaita. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Darbo ir socialinių tyrimų institutas. Vilnius, 2001.// <http://www.socmin.lt/index.php?-1368376100> prisijungimo laikas 2007 01 19.

9. Social Exclusion And At-Risk Youth (England And Wales, And United States) International Centre for the Prevention of Crime (ICPC) <http://www.crime-prevention-intl.org/english/programs/action.lasso?-database=cipc01-pratiques.fp3&-layout=web&-response=detail1-cipc.lasso&-recID=32807&-search> prisijungimo laikas 2007 03 02

10. Social Services in Europe, 2000//

http://www.eurofound.europa.eu/emcc/publications/2003/sf_hss_1.pdf prisijungimo laikas 2007 02 03.

11. Social services in Finland

<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/2006/10/aa1161155903333/passthru.pdf> prisijungimo laikas 2007 01 19.

12. Social services in Sweden – an overview 2003, <http://www.sos.se/FULLTEXT/111/2003-111-1/Summary.htm> prisijungimo laikas 2007 03 02.

13. Socialinės paslaugos 2005m. ataskaita. 2006// <http://www.socmin.lt/index.php?-1574340774> prisijungimo laikas 2007 02 03.

24. Vaikų ir paauglių psichologinės krizės// www.vaikunamas.lt; prisijungimo laikas 2007 02 01.

SANTRAUKA

SOCIALINIŲ PASLAUGŲ RIZIKOS VAIKAMS POREIKIO IR PASIŪLOS VERTINIMAS EMĖLAPIŲ METODU: MARIJAMPOLĖS SAVIVALDYBĖS SENIŪNIJOS

Darbo tikslas. Įvertinti socialinių paslaugų rizikos vaikams poreikį ir pasiūlą Marijampolės savivaldybės seniūnijose.

Tyrimo metu išnagrinėti mokslinės literatūros šaltiniai apie socialinių paslaugų poreikį ir pasiūlą rizikos grupės vaikams: išnagrinėti darbo su rizikos grupėmis sistemos ypatumai Lietuvoje ir ES šalyse narėse bei kitose gerovės valstybėse; išanalizuoti rizikos veiksniai, jų dinamika (*arba tendencijas*), ankstyvas išaiškinimas bei prevencija; atskleistas socialinio darbuotojo vaidmuo teikiant paslaugas rizikos grupės vaikams.

Socialinės paslaugos – socialinės apsaugos tarnybų teikiamos ne medicinos srities paslaugos. LT pagalbos asmenims teikimas įvairiomis nepiniginėmis formomis, pinigais bei globa, siekiant grąžinti sugebėjimą pasirūpinti savimi ir integruotis į visuomenę (Angele, 1999). LR Vyriausybės patvirtintoje Socialinių paslaugų infrastruktūros 2007 - 2009 m. plėtros programoje pripažįstama, kad Socialinių paslaugų tinklo išplėtojimas, paslaugų kokybė bei įvairovė nėra pakankami (LR Vyriausybės nutarimas Dėl socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 2007-2009 metų programos patvirtinimo). Tai ypač pasakytina apie socialines paslaugas labiausiai pažeidžiamai visuomenės daliai - vaikams.

Empirinio tyrimo Marijampolės savivaldybės seniūnijose metu buvo įvertinti socialinių paslaugų rizikos vaikams poreikis bei pasiūla atskirai kiekvienoje seniūnijose, palygintas socialinių paslaugų rizikos vaikams poreikio ir pasiūlos santykis. Nustatyta, kad paslaugų pasiūla ne visiškai atitinka paslaugų poreikius, tačiau jau yra žengta daug žingsnių to link. Atliekant tyrimą buvo išsiaiškinta dėl kokių priežasčių vaikai patenka kiekvienoje seniūnijoje į rizikos grupes, kokios yra specifinės grupės, nustatyta, kokie specialistai ir kokias paslaugas teikia bei buvo palyginta, ar paslaugų poreikį atitinka pasiūla. Nustatyti esminiai skirtumai tarp miesto ir kaimo seniūnijų Marijampolės savivaldybėje (mieste yra platesnis teikiamų paslaugų spektras; mieste teikiama daugiau prevencinio pobūdžio paslaugų; kaimiškose seniūnijose viena iš problemų yra susisiekiama problema, kuri nėra būdinga miestui; mieste atsiranda nauja opi problema ir rizikos veiksnys – narkomanija). Teikiamos paslaugos nėra įvairiapusiškos.

Pagrindinės sąvokos: socialinės paslaugos, socialinių paslaugų pasiūla ir paklausa, socialinės rizikos vaikas, socialinės rizikos šeima.

SUMMARY

The evaluation of demand and supply of social services to risk children by map

method: communities of Marijampole's municipality

The purpose of the work. To evaluate the demand and supply of social services to risk children in the communities of Marijampole's municipality.

During the research I was trying to explore the sources of scientific literature that are analyzing the demand and supply of social services to risk children: to analyse the system peculiarities of work with risk groups in Lithuania, EU countries and other welfare countries, to analyse the risk factors, their dynamics (*or tendencies*), early detection and prevention, to analyse the role of the social worker lending services to risk children.

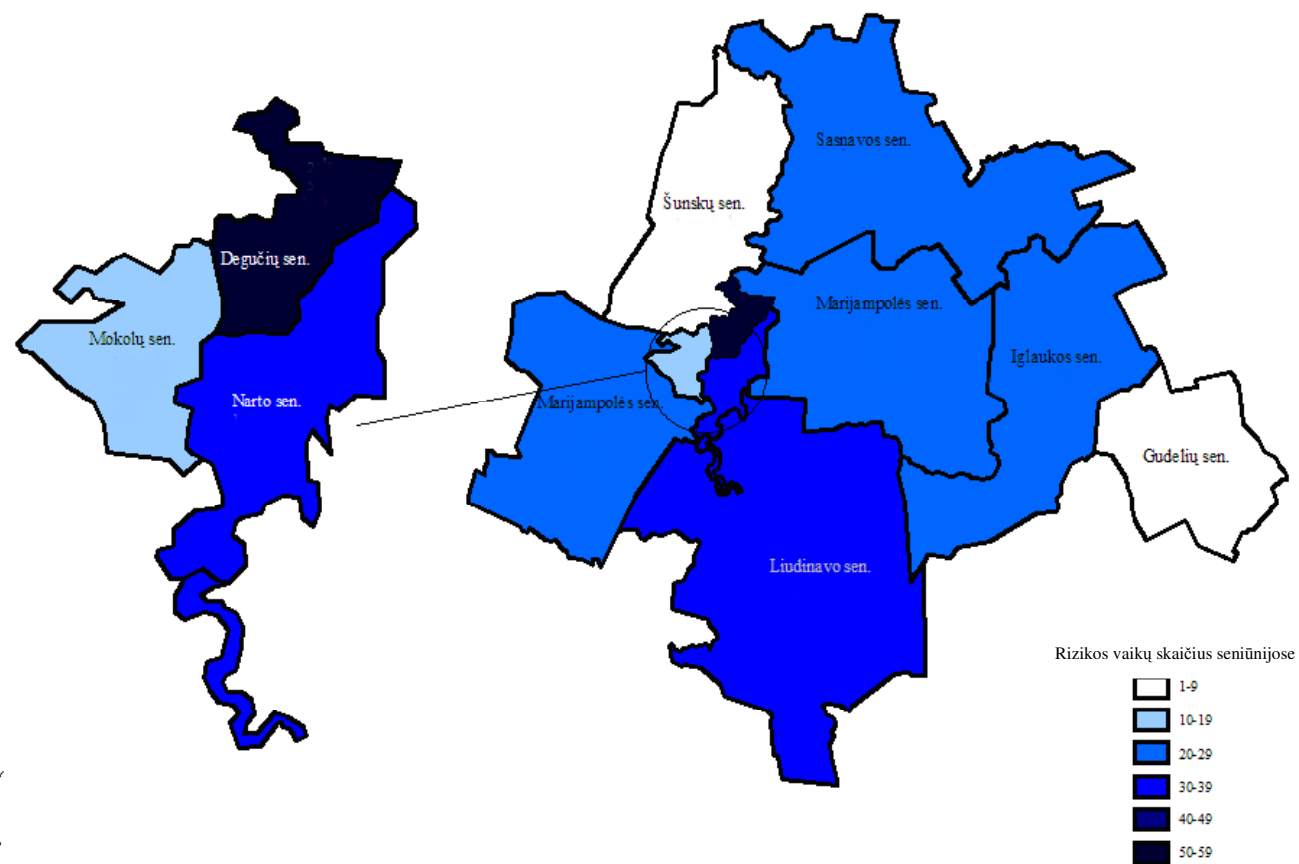
Social services – not medical service, who are taking social protection office. This is help offering sometimes not monetary, sometimes with money and care, but most importantly purpose is to help people to integrate into society (Angele, 1999). All purpose and medium is describe in states program for 2007-2009 years. And the biggest attention must be switched to children, they are most exposed.

During the research it was determined that the demand of services not exactly passes the supply of services, but the situation is going better. It was cleared why children are getting in the risks groups in every community, what are the specific groups. It was estimated what specialists render various services, and it was compared if the supply of social services passes the demand. Essential differences between the city and the country were determined (the spectrum of services in the city is wider; there are more services of preventive character in the city; means of communication is the biggest problem in the country; a new big problem emergent in the city – the drug habit). The services aren't universal.

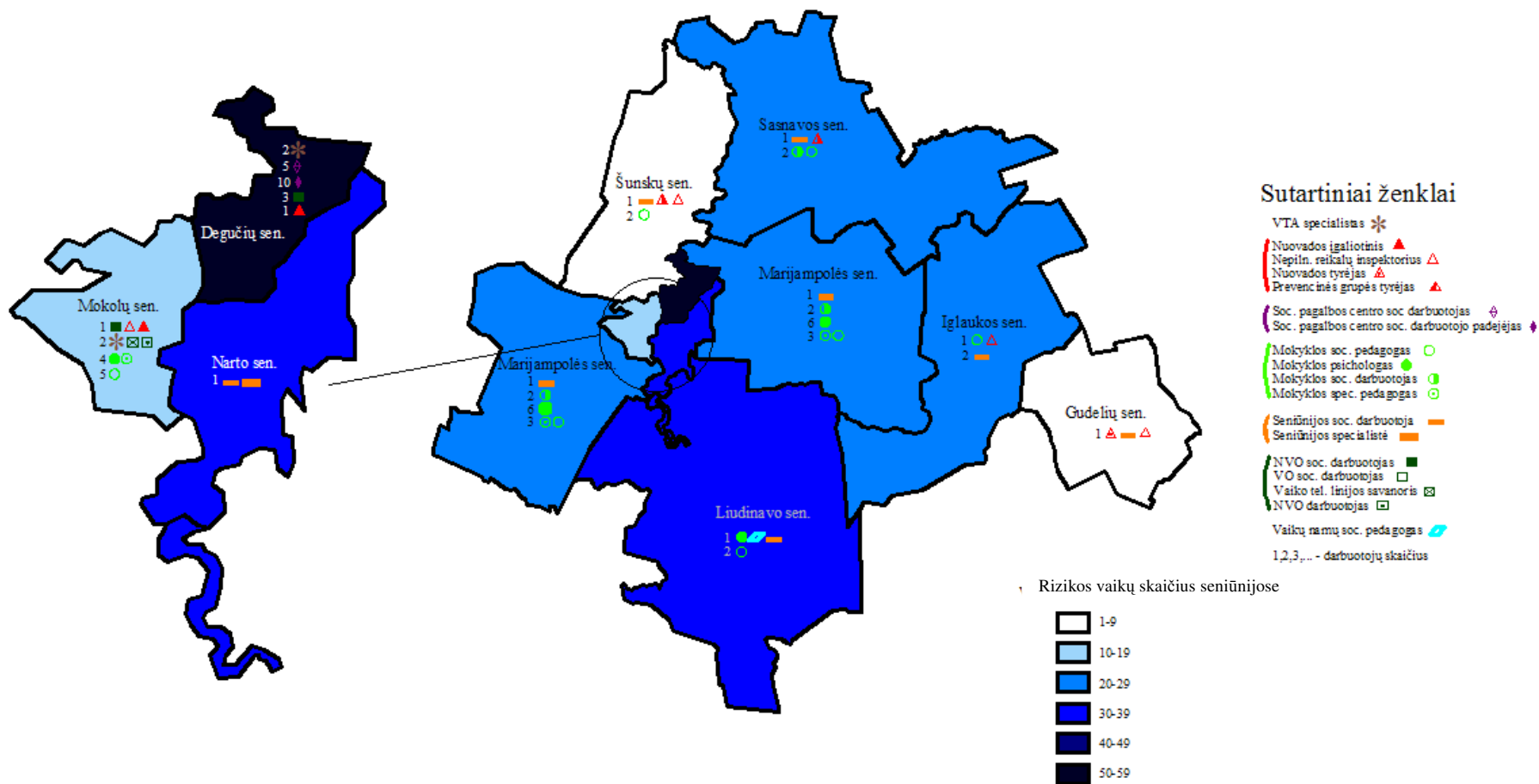
The basic concepts: social services, child of social risk, family of social risk, system of social protection.

PRIEDAI

MARIJAMPOLĖS SAVIVALDYBĖS SENIŪNIJOS

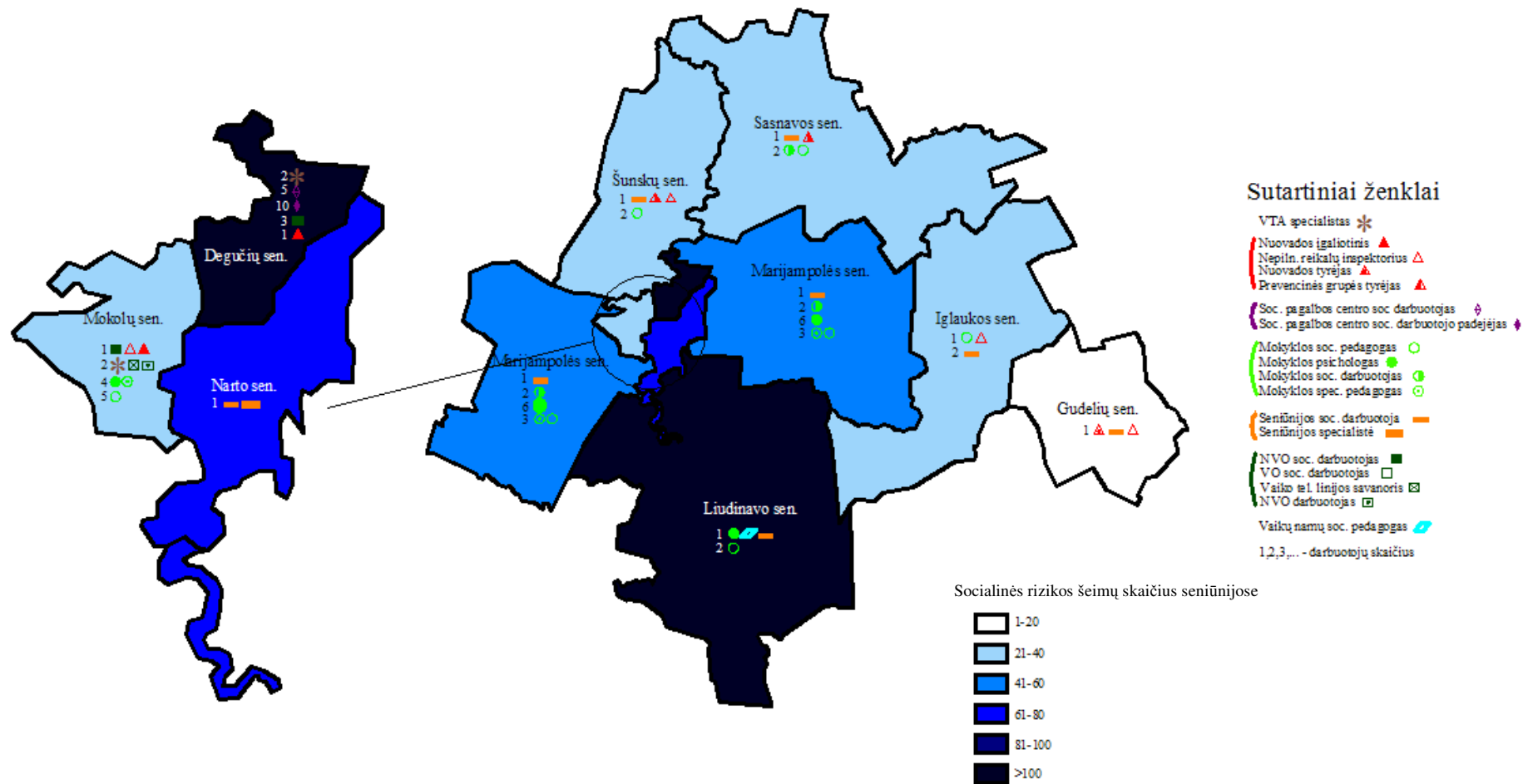

Socialinės rizikos grupės vaikai

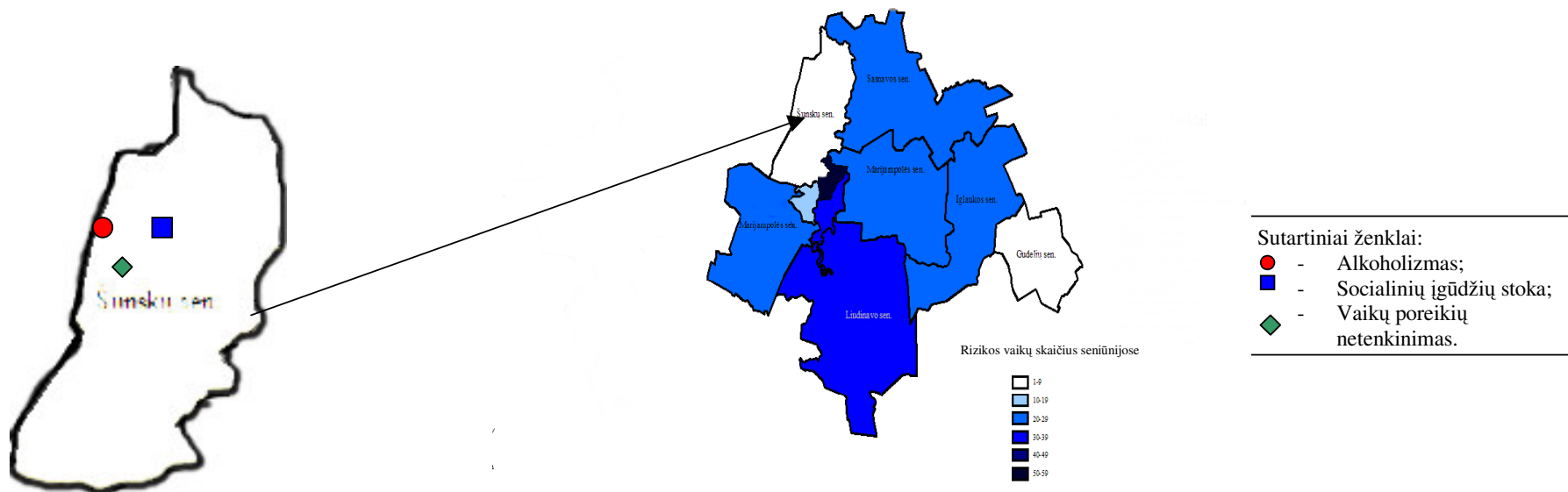

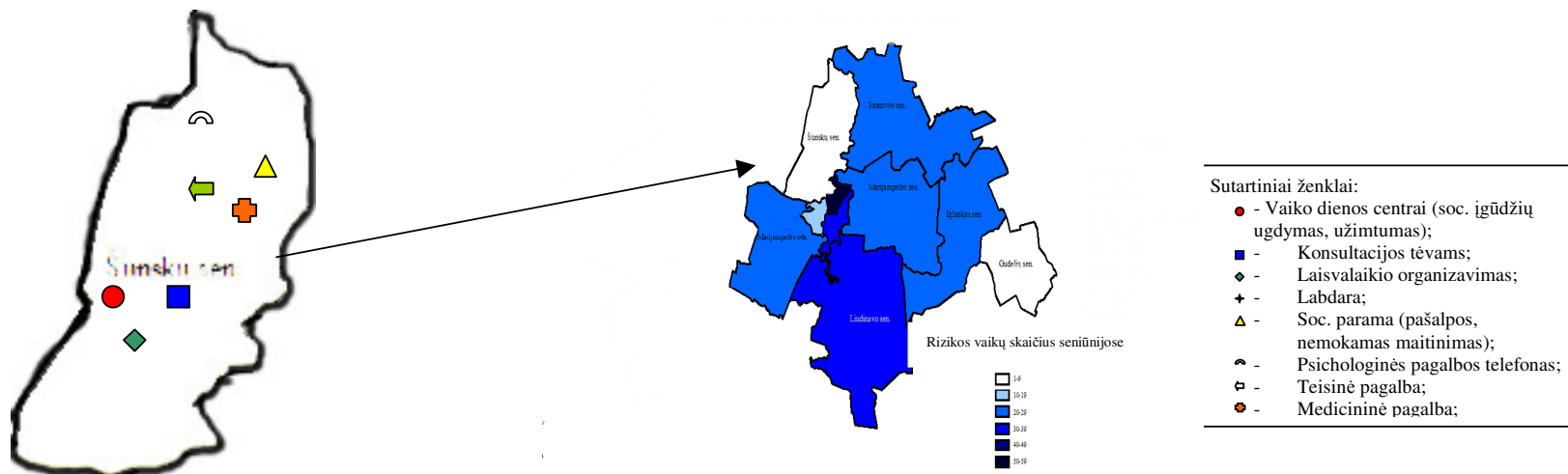
Šeimos priskirtos socialinės rizikos grupėms

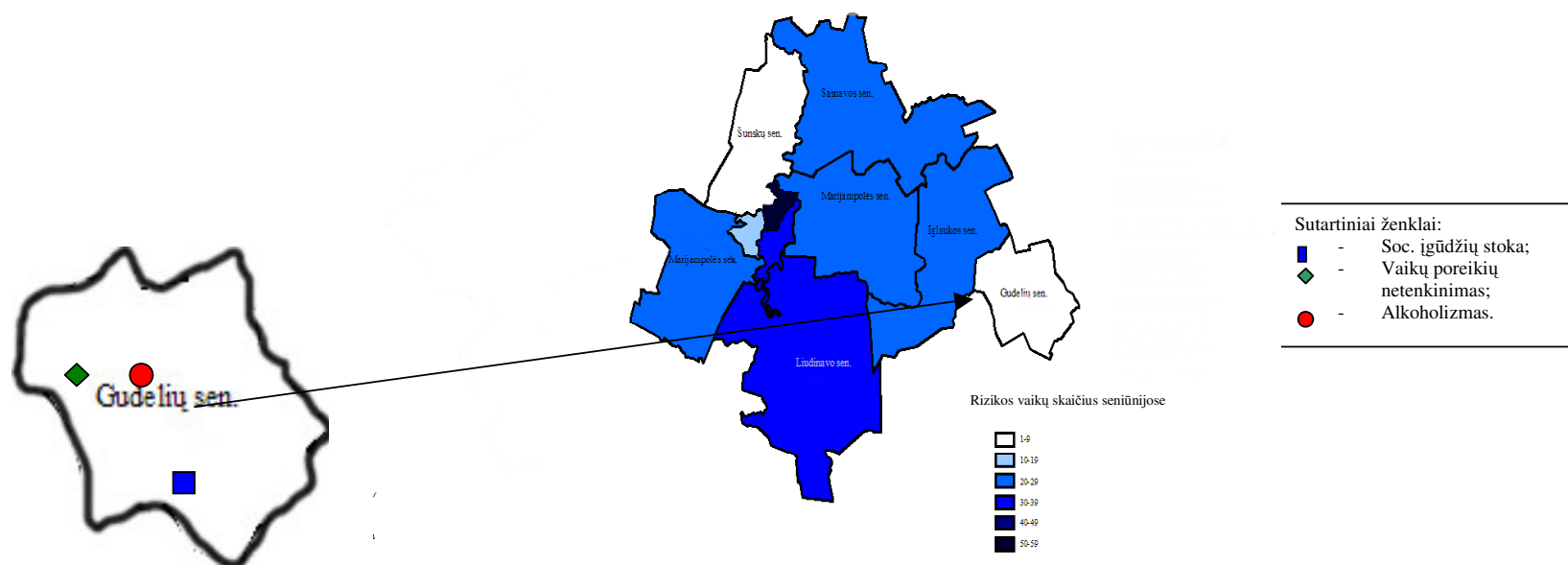
PASLAUGŲ POREIKIS

PASLAUGŲ PASIŪLA

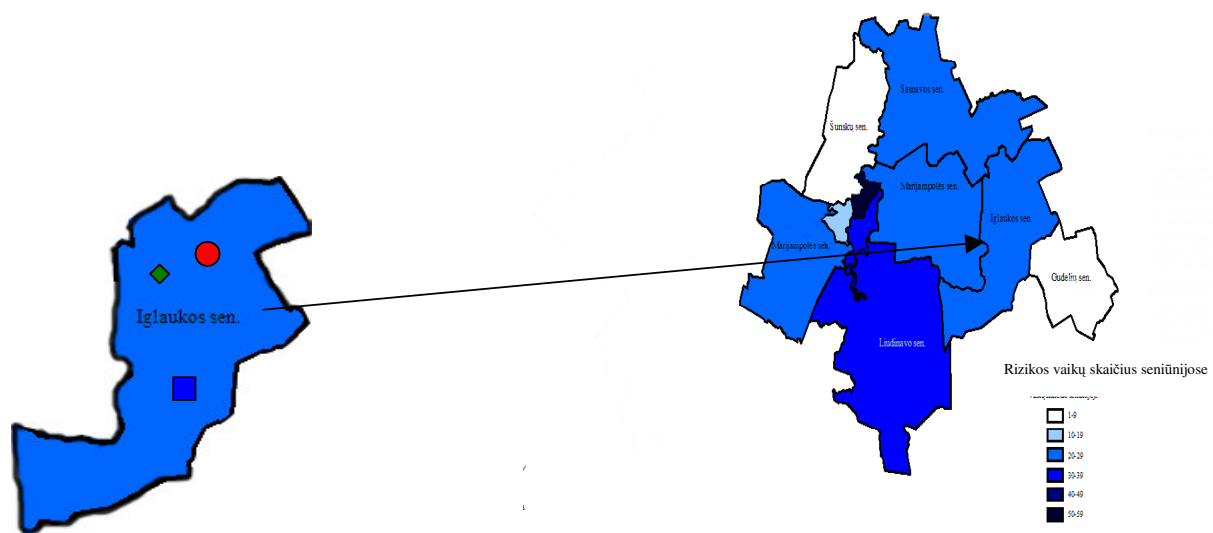

PASLAUGŲ POREIKIS (Gudelių sen.)

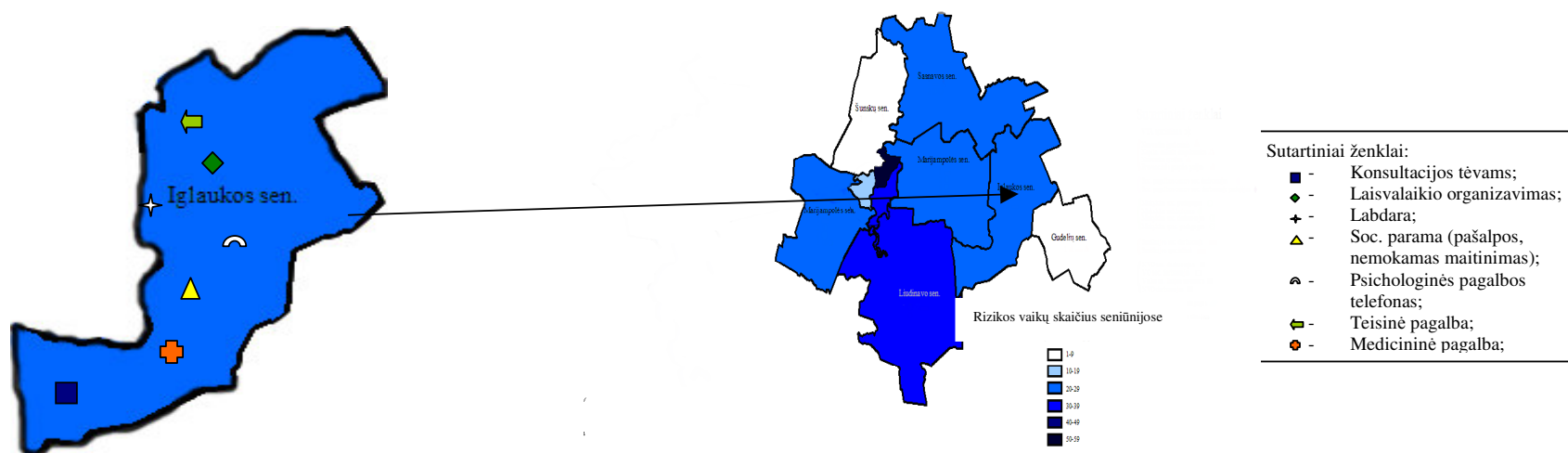

PASLAUGŲ POREIKIS (Iglaukos sen.)

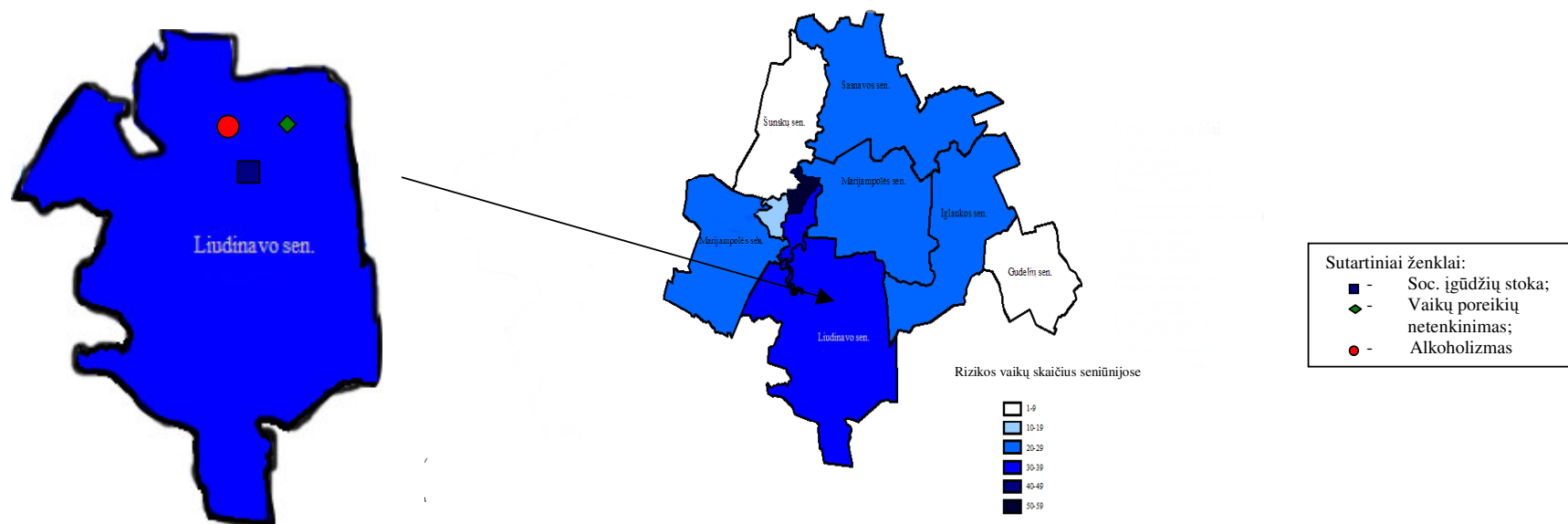

- Sutartiniai ženklai:
- - Soc. išgūdžių stoka;
  - ◆ - Vaikų poreikių netenkinimas;
  - - Alkoholizmas.

PASLAUGŲ PASIŪLA (Iglaukos sen.)

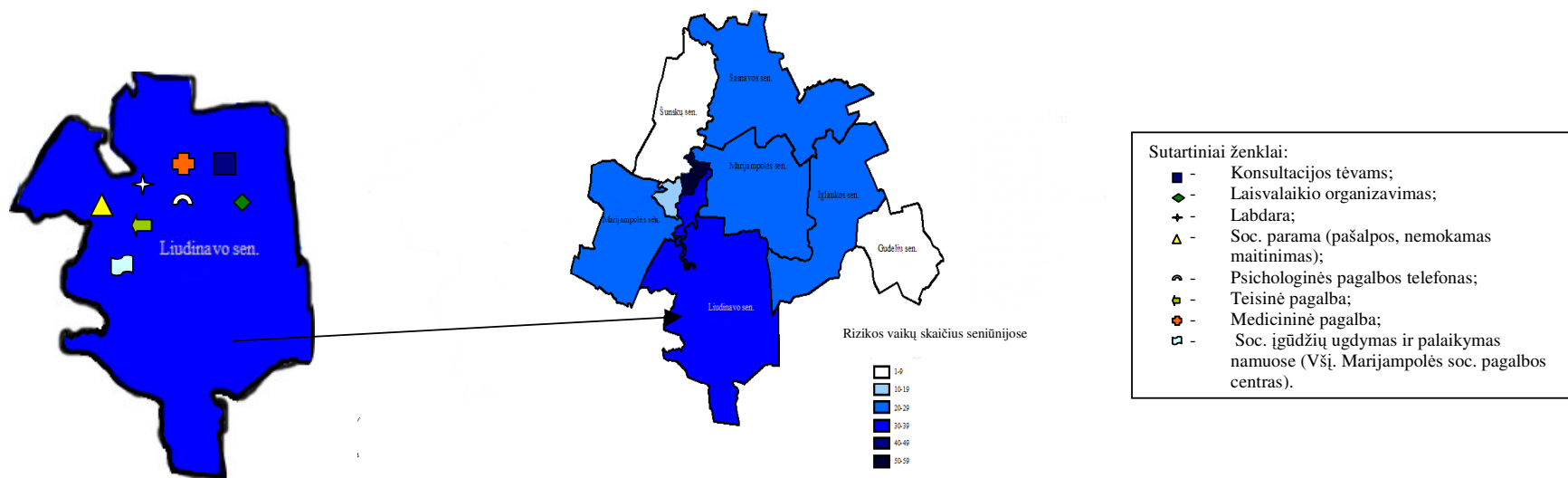

PASLAUGŲ POREIKIS (Liudvinavo sen.)

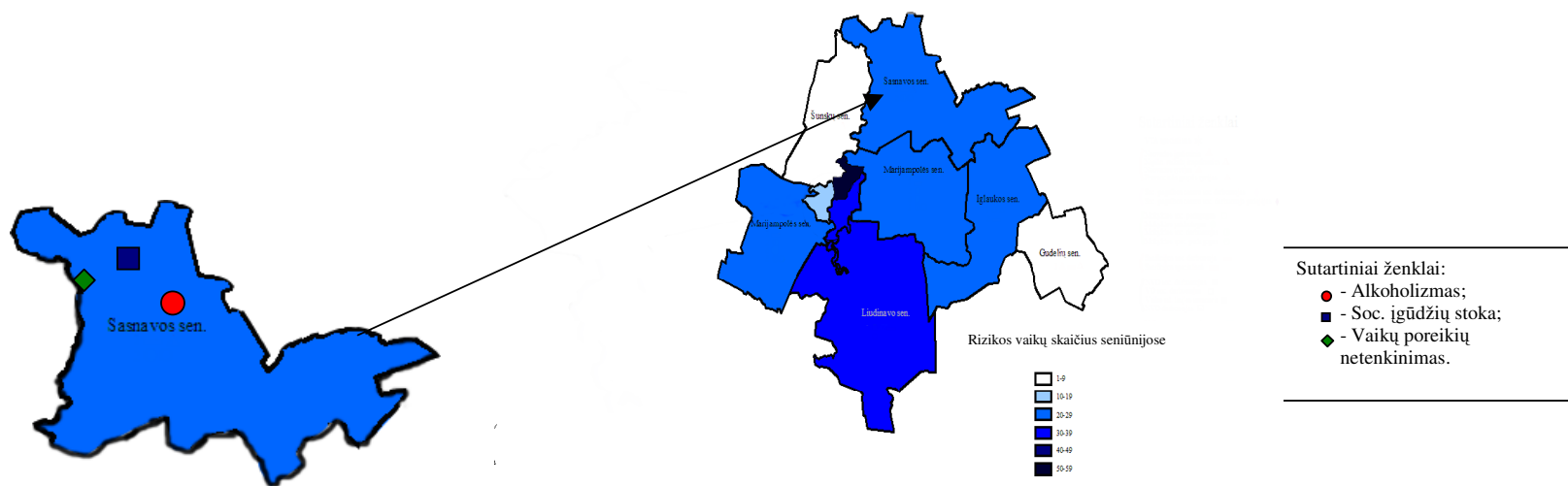

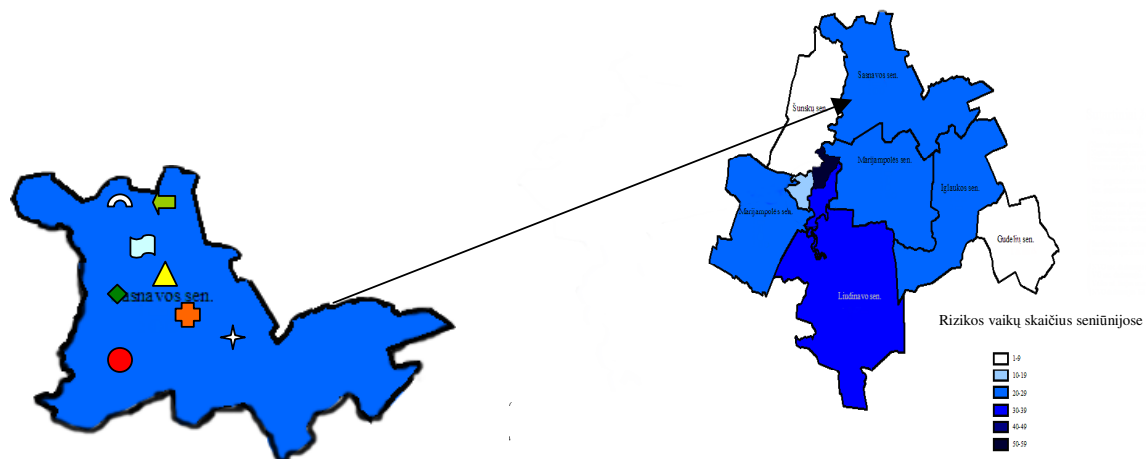
PASLAUGŲ PASIŪLA (Liudvinavo sen.)

PASLAUGŲ POREIKIS (Sasnavos sen.)

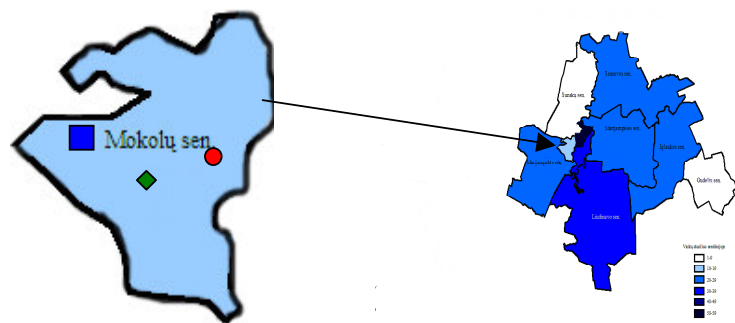
PASLAUGŲ PASIŪLA (Sasnavos sen.)

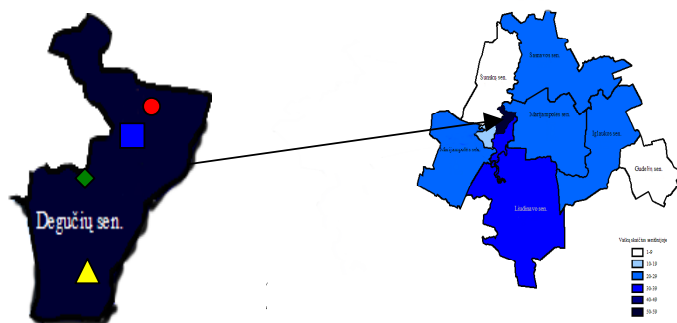
- Sutartiniai ženklai:
- - Vaiko dienos centrai (soc. įgūdžių ugdymas, užimtumas);
  - - Konsultacijos tėvams;
  - ◆ - Laisvalaikio organizavimas;
  - + - Labdara;
  - ▲ - Soc. parama (pašalpos, nemokamas maitinimas);
  - ☎ - Psichologinės pagalbos telefonas;
  - 🏠 - Teisinė pagalba;
  - ✚ - Medicininė pagalba;
  - ▭ - Soc. įgūdžių ugdymas ir palaikymas namuose (VšĮ. Marijampolės soc. pagalbos centras).

MIESTO SENIŪNIJŲ PASLAUGŲ POREKIS

MOKOLŲ SENIŪNIJA

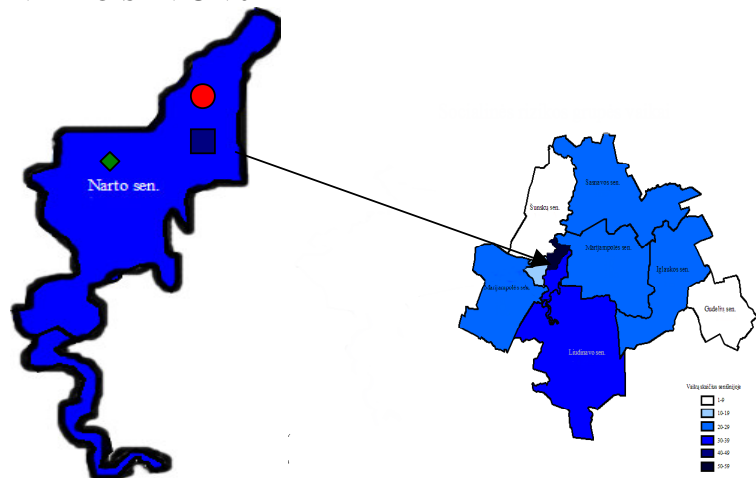

DEGUČIŲ SENIŪNIJA

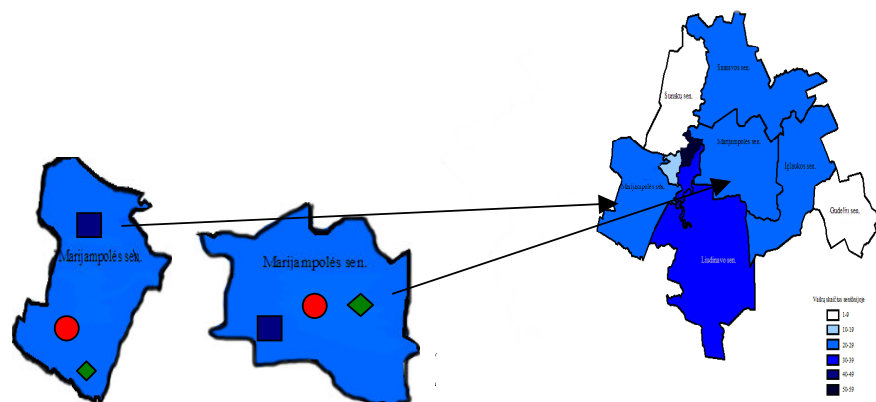

Sutartiniai ženklai:
 ● - Alkoholizmas;
 ■ - Soc. igūdžių stoka;
 ◆ - Vaikų poreikių netenkinimas;
 ▲ - Turi žalingų įpročių (Narkotinių, toksinių medžiagų vartojimas).

NARTO SENIŪNIJA

MARIJAMPOLĖS SENIŪNIJA

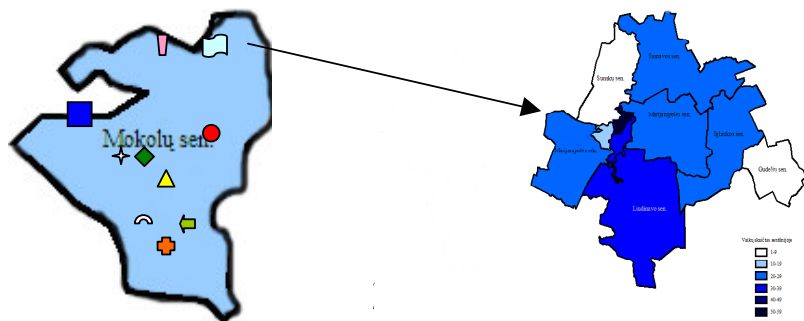

Sutartiniai ženklai:

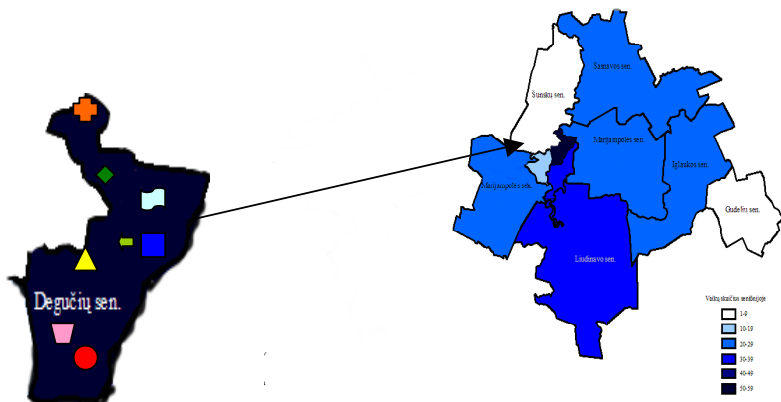
- - Alkoholizmas;
- - Soc. įgūdžių stoka;
- ◆ - Vaikų poreikių netenkinimas;
- ▲ - Turi žalingų įpročių (Narkotinių, toksinių medžiagų vartojimas).

MIESTO SENIŪNIJŲ PASLAUGŲ PASIŪLA

MOKOLŲ SENIŪNIJA

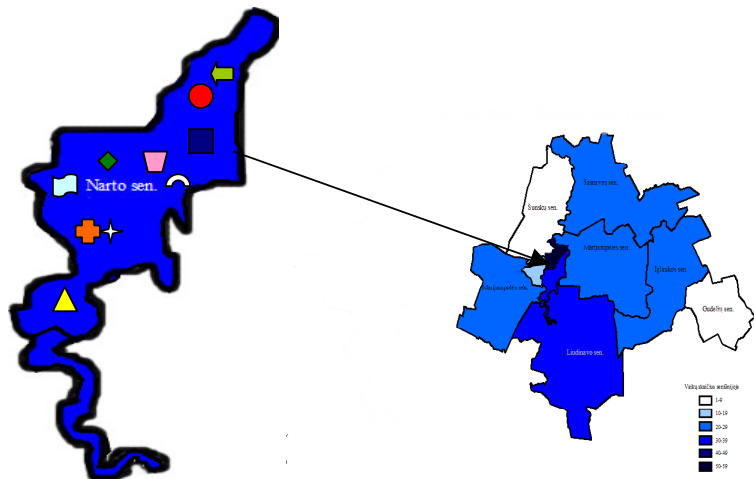

DEGUČIŲ SENIŪNIJA

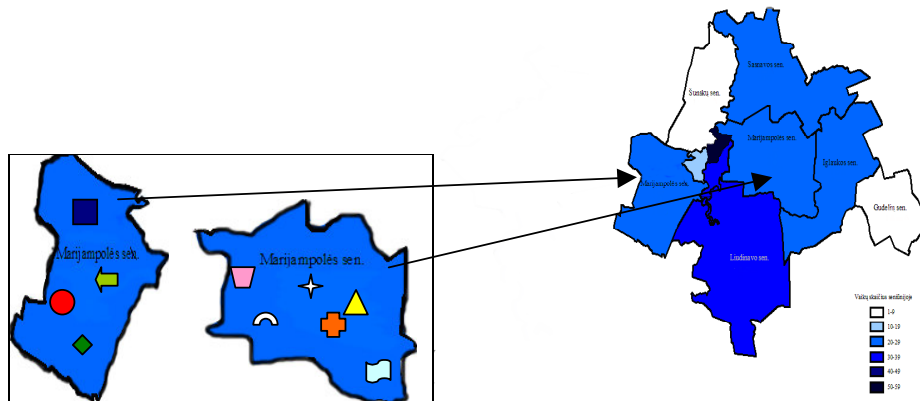

- Sutartiniai ženklai:
- - Vaiko dienos centrai (soc. įgūdžių ugdymas, užimtumas);
  - - Konsultacijos tėvams;
  - ◆ - Laisvalaikio organizavimas;
  - Labdara;
  - ▲ - Soc. parama (pašalpos, nemokamas maitinimas);
  - ☎ - Psichologinės pagalbos telefonas;
  - ✚ - Teisinė pagalba;
  - ★ - Medicininė pagalba;
  - - Soc. įgūdžių ugdymas ir palaikymas namuose (VšĮ, Marijampolės soc. pagalbos centras);
  - ◻ - Pedagoginė psichologinė pagalba.

NARTO SENIŪNIJA

MARIJAMPĻĒS SENIŪNIJA

Sutartinieji ženklai:

- - Vaiko dienas centri (soc. igūdziu ugdyms, uzimtums);
- - Konsultacijas tevams;
- ◆ - Laisvaikaiko organizavims;
- + - Labdara;
- ▲ - Soc. parama (pasalpos, nemokamas maitinims);
- ☎ - Psichologines paragalbos telefons;
- ⚖ - Teisine paragalba;
- ⚕ - Medicinine paragalba;
- ☑ - Soc. igūdziu ugdyms ir palaikymas namuose (Vs);
- ☒ - Marijamplēs soc. paragalbos centrs);
- ▭ - Pedagogine psichologine paragalba.

